

Západočeská univerzita v Plzni

Fakulta filozofická

Diplomová práce

**Koncepce Střední Evropy - Mitteleuropa Friedricha
Naumanna versus Nová Evropa T. G. Masaryka**

Petra Pokorná

Plzeň 2014

Západočeská univerzita v Plzni

Fakulta filozofická

Katedra historických věd

Studijní program Historické vědy

Studijní obor Moderní dějiny

Diplomová práce

**Koncepce Střední Evropy - Mitteleuropa Friedricha
Naumanna versus Nová Evropa T. G. Masaryka**

Petra Pokorná

Vedoucí práce:

PhDr. Dipl. - Pol. Martin Jeřábek, Ph.D.

Katedra historických věd

Fakulta filozofická Západočeské univerzity v Plzni

Plzeň 2014

Prohlašuji, že jsem práci zpracovala samostatně a použila jen uvedených pramenů a literatury.

Plzeň, duben 2014

.....

Na tomto místě bych ráda poděkovala vedoucímu mé diplomové práce PhDr. Dipl. - Pol. Martinu Jeřábkovi, Ph.D. za jeho pomoc a rady, které mi poskytl při jejím zpracování.

Obsah

1 ÚVOD	1
2 VYMEZENÍ „PROSTORU“ STŘEDNÍ EVROPY.....	8
2.1 Geografický pohled	12
2.2 Geopolitický pohled.....	13
2.3 Historický pohled.....	15
2.4 Kulturní pohled	17
2.4.1 Milan Kundera	19
2.4.2 Václav Havel.....	21
2.4.3 György Konrád	24
2.4.4 Adam Michnik	26
3 KONCEPCE PŘEDCHÁZEJÍCÍ DÍLŮM FRIEDRICHA NAUMANNA A TOMÁŠE GARRIGUA MASARYKA	30
3.1 Constantin Frantz	30
3.1.1 Představy Constantina Frantze o uspořádání zemí v oblasti střední Evropy.....	32
3.2 Felix kníže Schwarzenberg	34
3.2.1 Říše 70 milionů.....	35
3.3 František Palacký.....	38
3.3.1 Idea státu Rakouského.....	40
4 MITTELEUROPA FRIEDRICHA NAUMANNA	45
4.1 Friedrich Naumann a jeho pohled na národy.....	48

4.1.1 Maďarský národ.....	51
4.1.2 Český národ	52
4.1.3 Střední Evropa a Židé.....	55
4.2 Friedrich Naumann a první světová válka	56
4.3 Hospodářství	58
4.4 Německé možnosti po konci první světové války	61
4.4.1 Spojení s Rakouskem-Uherskem	61
4.4.2 Spojení s Ruskem	62
4.4.3 Spojení s Velkou Británií	63
4.5 Vnímání Mitteleuropy ve světě	64
4.6 Mitteleuropa.....	66
5 NOVÁ EVROPA TOMÁŠE GARRIGUA MASARYKA.....	71
5.1 Masarykovo vnímání první světové války	74
5.2 Svobodné národy ve střední Evropě	77
5.3 Masarykovo vnímání střeoevropského prostoru	81
5.4 Nová Evropa	83
6 SROVNÁNÍ KONCEPCÍ STŘEDNÍ EVROPY.....	88
6.1 Shoda v názorech Friedricha Naumanna a T. G. Masaryka.....	89
6.1.1 Utváření názorů obou autorů.....	89
6.1.2 Shodné názory v jejich dílech.....	90
6.1.3 Naplnění představ autorů	93

6.2 Rozpory v názorech Friedricha Naumanna a T. G. Masaryka	93
6.2.1 Dílo	93
6.2.2 Rozdílné myšlenky	97
6.3 Reflexe na Mitteleuropu Friedricha Naumanna	99
6.3.1 Odpůrci Mitteleuropy	99
6.3.2 Příznivci Mitteleuropy	103
7 ZÁVĚR	106
8 SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY A PRAMENŮ	112
8.1 Prameny	112
8.2 Literatura	113
8.3 Internetové zdroje	122
9 RESUMÉ	125
9.1 Resumé	125
9.2 Abstract	126
10 PŘÍLOHY	127
10.1 Mapa Střední Evropy	127
10.2 Rozdělení Evropy po roce 1945	128
10.3 Národy v Evropě	129
10.4 Pangermánský plán centrální Evropy – Berlín: Bagdád...	130

10.5	Náčrt budoucího Československa T. G. Masaryka z roku 1915	131
10.6	Evropa podle „Proti germánského plánu“ (propagační materiál Československé národní rady z roku 1916).....	132

1 ÚVOD

Pojem Střední Evropa¹ ve formě ideje o uspořádání středoevropského prostoru byl poprvé použit jako politický pojem na Vídeňském mírovém kongresu (1814–1815). Kulturně-politicky definovat pojem střední Evropa je složitější, záleží na úhlu pohledu. V 19. století byla střední Evropa chápána jako prostor nacházející se mezi liberální Francií a Anglií a despotickým Ruskem. Toto území se skládalo z menších národů. Tyto národy se vyvíjely vedle sebe ve stínu habsburské monarchie. Dnes jsou hranice střední Evropy z geografického hlediska definovány jako území, nacházející se mezi severní, jižní, západní a východní Evropou (jedná se tedy o Maďarsko, Polsko, Českou republiku a Slovenskou republiku).

Situace ve střední Evropě byla nestabilní. Vznikaly různé koncepce, jak by mohla střední Evropa vypadat. Po pokoření střední Evropy Napoleonem na počátku 19. století začaly vznikat první koncepce Střední Evropy. Nastalo období, nesoucí se v duchu sílícího nacionalismu. Koncepce zabývající se střední Evropou, začaly řešit uspořádání německého a slovanského prostoru.² Podstatný vliv na formování prvotních koncepcí měly i jiné významné události 19. století. Například revoluční léta 1848–1849, prusko-rakouské soupeření o dominantní vliv v německém prostoru, sjednocení Německé říše. Středoevropské koncepce, které byly vytvořeny těsně před první světovou válkou nebo v jejím průběhu, byly zcela odlišné od prvotních středoevropských koncepcí pocházejících z 19. století. Koncepce střední

¹ Pokud se v textu vyskytuje pojem „Střední Evropa“, je tím myšlena idea sjednocení středoevropského prostoru. Pojem „střední Evropa“ napsaný v této podobě znamená označení pro středoevropský region ve formě geografického pojmu.

² Pod označením slovanský prostor je myšlena oblast ve střední Evropě, kde se nacházel slovanský národ.

Evropy z počátku 20. století již obsahovaly vize, jak by měla vypadat střední Evropa po ukončení první světové války.

Cílem předkládané diplomové práce je popsání, vysvětlení a vzájemné porovnání dvou nejvýznamnějších koncepcí Střední Evropy z období první světové války. Jsou to *Mitteleuropa* Friedricha Naumanna a *Nová Evropa* Tomáše Garrigua Masaryka.

Pro možnost srovnání musím nejprve definovat prostor střední Evropy, který popíši za pomoci nejčastěji definovaných hledisek – geografie, geopolitiky, historie a kultury. Poté následuje zmínka o autorech a jejich vizích Střední Evropy z 19. století. Tato díla měla z mého pohledu zásadní vliv na pozdější představy o uspořádání středoevropského regionu, tedy i na představy z období první světové války.

Poté se budu ve svojí práci věnovat *Mitteleuropě* Friedricha Naumanna a *Nové Evropě* Tomáše Garrigua Masaryka. Oba autoři pocházejí z jiných zemí, měli odlišné cíle a chtěli jich dosáhnout každý jinak, přesto spolu obě díla přímo souvisí - *Nová Evropa* je částečnou reakcí na *Mitteleuropu*.

Hlavní otázky, kterými se hodlám zabývat, jsou následující: Co znamenaly obě koncepce pro střední Evropu? Jaký je jejich správný výklad? Proč jsou označovány za své protiklady, když jsou si v některých bodech podobné nebo dokonce stejné? Jaké jsou mezi nimi hlavní rozdíly? Proč byla přijata koncepce Tomáše Garrigua Masaryka a zatracena myšlenka Friedricha Naumanna? Proč byli Slované ochotni akceptovat spíše koncepci T. G. Masaryka?

Předkládaná diplomová práce je mimo úvodu a závěru rozdělena do pěti hlavních kapitol a několika podkapitol. V kapitole nazvané *Vymezení prostoru střední Evropy* je popsána oblast střední Evropy z

nejčastěji definovaných hledisek – geografie, geopolitiky, historie a kultury. V podkapitole nazvané *Historický pohled* je popsán vývoj označení středoevropského regionu a největší události, které ovlivnili tuto oblast. V podkapitole nazvané *Kulturní pohled* nebudu popisovat německou a slovanskou kulturu a její vývoj. Hodlám se věnovat náhledům z 80. let 20. století na střední Evropu z pohledů spisovatelů pocházejících z její východní části (Polska, Maďarska a Československa).

Navazuje kapitola *Koncepce předcházející dílům Friedricha Naumanna a Tomáše Garrigua Masaryka*. V této kapitole jsou nastíněny tři dřívější koncepce střední Evropy (z 19. století). Záměrně jsou zvolena ta pojetí střední Evropy, která ukazují tři různé národní pohledy na uspořádání prostoru střední Evropy v 19. století - německé, rakouské a české. Jejich hlavním tématem je řešení tzv. německé otázky.³ Německý pohled zastupuje pruský politik Constantin Frantz. Z jeho názorů později vycházel Friedrich Naumann při tvorbě *Mitteleuropy*. Jako zástupce rakouského pohledu byl zvolen rakouský politik Felix kníže Schwarzenberg, který působil ve vysoké rakouské politice. Z tohoto důvodu mohlo dojít s velkou pravděpodobností k naplnění jeho představ o uspořádání střední Evropy. Český pohled zastupuje představa českého politika Františka Palackého. Jeho myšlenkami byl ovlivněn Tomáš Garrigue Masaryk.

Diplomová práce pokračuje kapitolou *Mitteleuropa Friedricha Naumanna, která* obsahuje rozbor Naumannova díla - jeho představu o uspořádání středoevropského regionu, vnímání středoevropských národů a první světové války.

³ Německá otázka se týkala snah o vytvoření státu, který by zahrnoval pouze německý národ. Více o německé otázce v: DOERING-MANTEUFFEL, Anselm, *Die deutsche Frage und das europäische Staatensystem 1815–1871*, München 1993.

V předposlední kapitole se zabývám Masarykovou knihou *Nová Evropa*. Toto dílo vzniklo v roce 1917 a je označováno za opak Naumannovy *Mitteleuropy*. V této části práce popisují, jak si Masaryk představoval uspořádání střední Evropy po ukončení první světové války. Kapitola je koncipována stejně jako ta předchozí proto, aby byla práce přehledná a bylo možné provést vzájemné porovnání.

Po uvedení všech potřebných informací je provedeno porovnání obou zvolených koncepcí (Friedricha Naumanna a Tomáše Garrigua Masaryka) – kapitola *Srovnání koncepcí střední Evropy*. V této kapitole jsou popsány společné a rozdílné názory Friedricha Naumanna a Tomáše Garrigua Masaryka na uspořádání střední Evropy. Zároveň jsou zde popsány i věci související s utvářením jejich názorů, které vysvětlují, co je k jejich názorům vedlo.

Úvodem bych se ještě ráda zmínila, z jakého důvodu jsem si toto téma zvolila za cíl svého bádání při zpracování diplomové práce. Důvodem zvolení tématu bylo, že popisované koncepce vlivem druhé světové války upadly v zapomnění. Úvahy o střední Evropě z období první světové války nám dnes připadají jako slova z daleké minulosti, ač tomu tak není. Mezi další důvody tohoto výběru, bylo také zjištění, že dílu Friedricha Naumanna není u nás věnována téměř žádná pozornost, přestože to byl Masarykův současník. Je velmi zajímavé sledovat, jak dva autoři mohou na tentýž problém nahlížet každý zcela jiným způsobem.

Ke zpracování tématu je využita vydaná odborná literatura, vybrané články z historických a politických revue, texty ze sborníků a originální dobové prameny. K jednotlivým kapitolám diplomové práce není k dispozici ucelený zdroj informací, které by se jimi komplexně zabývaly. Z tohoto důvodu je nutné využít velký počet zdrojů, které se vzájemně doplňují a tvoří ucelený obraz. Jednotlivé zdroje navíc často svým obsahem zasahují do více kapitol této práce.

Stěžejními prameny pro mou diplomovou práci jsou vzhledem k jejímu tématu *Mitteleuropa*⁴ od Friedricha Naumanna a *Nová Evropa*⁵ od T. G. Masaryka.

Pro kapitolu *Vymezení prostoru střední Evropy* jsou použity následující zdroje. Články ze sborníku Jiřího Trávníčka *V kleštích dějin. Střední Evropa jako pojem a problém*.⁶ Tyto články poskytují informace o rozložení středoevropského regionu. Z dalších zdrojů je významné například dílo Timothyho Ashe *Středoevropan volbou*,⁷ které je využito k pochopení kulturního vymezení středoevropského prostoru.

Pro kapitolu *Koncepce předcházející dílům Friedricha Naumanna a Tomáše Garrigua Masaryka* jsou nejpodstatnější tato díla: Goněc Vladimír *Evropská idea: idea mírové, kooperující a sjednocující se Evropy I. (do roku 1938)*,⁸ Hálek Jan *Rakouská diplomacie 1848–1852: zahraniční politika Felixe knížete Schwarzenberga*⁹ a Kořalka Jiří *František Palacký*.¹⁰ Každé z těchto děl poskytuje potřebné informace pro zpracování jedné koncepce – jedné podkapitoly. Dílo Krejčí Oskar

⁴ NAUMANN, Friedrich, *Mitteleuropa*, Berlin 1915.

⁵ MASARYK, Tomáš Garrigue, *Nová Evropa: Stanovisko slovanské*, Praha 1920.

⁶ TRÁVNÍČEK, Jiří (ed.), *V kleštích dějin. Střední Evropa jako pojem a problém*, Brno 2009.

⁷ ASH, Timothy Garton, *Středoevropan volbou*, Praha 1992.

⁸ GONĚC, Vladimír, *Evropská idea: idea mírové, kooperující a sjednocující se Evropy I. (do roku 1938)*, Brno 2007.

⁹ HÁLEK, Jan, *Rakouská diplomacie 1848–1852: zahraniční politika Felixe knížete Schwarzenberga*, Praha 2011.

¹⁰ KOŘALKA, Jiří, *František Palacký*, Praha 1998.

Geopolitika středoevropského prostoru: pohled z Prahy do Bratislavy,¹¹ bylo využito pro získání globálního náhledu na koncepce 19. století.

Kapitola *Mittleuropa Friedricha Naumanna* zkoumá samotné dílo, které bylo využito ve smyslu čerpání informací potřebných pro pochopení Naumannovy vize. *Mittleuropa* byla k dispozici v němčině a angličtině, proto pro lepší porozumění některým částem z hlediska správného porozumění cizojazyčnému textu a vytvoření celkového obrazu byly využity následující díla, která se Friedrichem Naumannem zabývají: Meyer Henry Cord, *Mittleuropa in German thought and action 1815–1945*,¹² Houžvička Václav, *Mittleuropa – vize dominujícího Německa*,¹³ Chyský Václav *Po stopách konceptů střední Evropy 19. a počátku 20. století se zaměřením na „Mittleuropu“ Friedricha Naumanna*¹⁴ a Jaworski Rudolf *Friedrich Naumann a Češi*.¹⁵

Pro kapitolu *Nová Evropa Tomáše Garriqua Masaryka* bylo také využito samotné zkoumané dílo, které je v dispozici v českém jazyce.

¹¹ KREJČÍ, Oskar, *Geopolitika středoevropského prostoru: pohled z Prahy do Bratislavy*, Praha 2010.

¹² MEYER, Henry Cord, *Mittleuropa in German thought and action 1815–1945*, The Hague 1955.

¹³ HOUŽVIČKA, Václav, *Mittleuropa – vize dominujícího Německa*. In: NEUDORFLOVÁ-LACHMANOVÁ, Marie, BROKLOVÁ Eva, *Spory o dějiny IV = Disputes over History. Sborník kritických textů*, Praha 2003, s. 84–98

¹⁴ CHYSKÝ, Václav, *Po stopách konceptů střední Evropy 19. a počátku 20. století se zaměřením na „Mittleuropu“ Friedricha Naumanna*. In: *Střední Evropa: revue pro středoevropskou kulturu a politiku* 25, 2012, 136, s. 116–163.

¹⁵ JAWORSKI, Rudolf, *Friedrich Naumann a Češi*. In: MOMMSEN, Hans, KOVÁČ, Dušan, MALÍŘ, Jiří, MARKOVÁ, Michaela, *První světová válka a vztahy mezi Čechy, Slováky a Němci*, Brno 2000, s. 195–206.

Opět bylo třeba doplnit tento zdroj dalšími díly: Opat Jaroslav *Masarykovo evropanství jako pojem a politický program*,¹⁶ Křen Jan *Konfliktní společenství*.¹⁷ *Nová Evropa* má menší rozsah než *Mitteleuropa*, proto bylo nutné doplnit tuto kapitolu o informace nabyté z výše uvedených děl. Tyto dvě díla dodávají informace o Masarykových myšlenkách a o české společnosti v 19. století. Takto doplněné Masarykovo dílo se snáze srovnává s *Mitteleuropou*, která sama o sobě obsahuje všechny potřebné informace.

Kapitola nazvaná *Srovnání koncepcí Střední Evropy* je postavena na základě předchozích dvou kapitol. Proto není důvod uvádět v poslední páté kapitole nové zdroje. Za zmínku pouze stojí, že Jaworski Rudolf ve svém díle *Tomáš G. Masaryk versus Friedrich Naumann. Zwei Europavisionen im Erstem Weltkrieg*¹⁸ se pokusil přímo porovnat *Mitteleuropu* s *Novou Evropou*. Jeho srovnání nebylo ponecháno bez povšimnutí a je inspirací pro zde provedené srovnání.

¹⁶ OPAT, Jaroslav, *Masarykovo evropanství jako pojem a politický program*. In: SYLLABA, Theodor, KLÍMA, Zdeněk (ed.), *Masaryk a myšlenka evropské jednoty: Sborník příspěvků konference konané ve dnech 13. a 14. června 1991 na Univerzitě Karlově v Praze*, Praha 1992, s. 30–39.

¹⁷ KŘEN, Jan, *Konfliktní společenství: Češi a Němci 1780–1918*, Praha 2013.

¹⁸ JAWORSKI, Rudolf, Tomáš G. Masaryk versus Friedrich Naumann. *Zwei Europavisionen im Erstem Weltkrieg*. In: POUSTA, Zdeněk, SEIFTER, Pavel, PEŠEK, Jiří (ed.), *Occursus - Setkání - Begegnung: sborník ku počtě 65. narozenin prof. dr. Jana Křena*, Praha 1996 s. 123–134.

2 VYMEZENÍ „PROSTORU“ STŘEDNÍ EVROPY

Přesných definic pojmu Střední Evropa lze najít několik desítek¹⁹. Může za to velká rozmanitost a obtížná vymezenost celého středoevropského prostoru. Rozdělení tohoto prostoru se měnilo v čase, bylo ovlivňováno vnitřními událostmi regionu a vnějšími vlivy z evropské politiky. Přesné vymezení prostoru střední Evropy můžeme nalézt především z pohledu geografického, geopolitického, kulturního a historického.

Není problém pouze s vymezením středoevropského regionu, je zde i problém s jeho označením. Tento region můžeme nalézt také pod jiným označením. Každý z těchto pojmů je definován jinak a je používán v různé historické době. Označení středoevropského prostoru jako politické pojmu můžeme nalézt v těchto variantách: střední Evropa, centrální Evropa, vnitřní Evropa, východní Evropa, jihovýchodní Evropa, podunajský prostor, Evropa mezi,²⁰ středozápadní Evropa, středovýchodní Evropa, střední východní Evropa nebo také východostřední Evropa.²¹ Nejvíce byly v historii používány pojmy: Evropa mezi, střední a středovýchodní Evropa.

Politický pojem Střední Evropa²² v německém jazyce byl poprvé použit na Vídeňském kongresu (1814–1815) a byl používán až do konce první světové války (1918). Tento pojem je úzce spojen se snahou Německa získat roli hegemonu v oblasti nacházející se mezi Francií na západě a

¹⁹ Každý, kdo se zabýval střední Evropou, ji musel nejprve vymežit. Patří sem například T.G. Ash, Milan Kundera, Jenő Szűcs, Oskar Halecki.

²⁰ Také lze najít pod názvem MeziEvropa.

²¹ BUSEK, Erhard, Střední Evropa – co je to?, s. 36, in: TRÁVNÍČEK, Jiří (ed.), *V kleštích dějin. Střední Evropa jako pojem a problém*, Brno 2009, s. 31–46.

²² Znáám především pod německým označením *Mitteleuropa*.

Ruskem na východě.²³ Po první světové válce byl pojem *Mitteleuropa* zakázán. V meziválečném období byl pojem nahrazen německým označením *Zwischeneuropa* (tzv. *MeziEvropa*) nebo anglickým slovem *The lands Between* (tzv. „Země mezi“). V tomto období byla střední Evropa znovu vymezena – jako oblast skládající se z velké skupiny států, které se dříve nacházely pod nadvládou habsburské monarchie v oblasti mezi Ruskem a Německem, kde Německo nyní do označení střední Evropa již nespádalo. Hlavními středisky této oblasti byly Praha, Vídeň a Budapešť.²⁴

Po druhé světové válce byla dřívější střední Evropa rozdělena „železnou oponou“ na středozápadní a středovýchodní Evropu.²⁵ Toto označení bylo používáno pro oblasti střední Evropy až do rozpadu sovětského bloku (1989). Do středovýchodní Evropy náležely státy spadající pod sféru vlivu Moskvy. Z politicko-hospodářského hlediska se státy odlišovaly jak od demokratické západní Evropy, tak i od Sovětského svazu. Z důvodu rozdílnosti střední a východní Evropy se dnes badatelé v odborných diskuzích navrací k označení střední Evropa.²⁶

²³ DAVIES, Norman, MOORHAISE, Roger, *Návraty střední Evropy*, s. 104, In: TRÁVNÍČEK, Jiří (ed.), *V kleštích dějin. Střední Evropa jako pojem a problém*, Brno 2009, s. 100–111; CHYSKÝ, Václav, *Po stopách konceptů střední Evropy 19. a počátku 20. století se zaměřením na „Mitteleuropu“ Friedricha Naumanna*, s. 118. In: *Střední Evropa: revue pro střeoevropskou kulturu a politiku* 25, 2012, 136, s. 116–163.

DAVIES, MOORHAISE, *Návraty střední Evropy*, s. 104–105.

²⁵ Takto rozdělil střední Evropu Oskar Halecki v 50. letech 20. století ve své knize *Borderlands of Western Civilisation. A History of East Central Europe*. Sloužilo to k upřesnění stávajícího popisu střední Evropy. (HALECKI, Oskar, *Borderlands of western civilization: a history of East Central Europe*, New York 1952)

²⁶ KŘEN, Jan, *Dvě století střední Evropy*, Praha 2005, s. 13; DAVIES, MOORHAISE, *Návraty střední Evropy*, s. 106,

Střední Evropa se lišila oproti jiným regionům ve světě. Panovaly zde časté spory národů o území nebo pouhé pře při vymezování pojmu střední Evropa. Němci si na území střední Evropy dělali nárok a podkládali to tím, že střední Evropa je vlastně jejich území, které teď zabírají jiní. Projekt *Mitteleuropa* se rozhodl toto změnit. Ti ostatní měli být vyhnáni nebo potlačeni. Němci měli přece své právo získat toto území zpět na základě historie. Nebáli se toho dosáhnout i za cenu bojů různým způsobem – přímým vojenským soupeřením nebo ekonomickým ovládnutím. Němci se považovali za správce a ochránce tohoto prostoru. Měli ostatní národy naučit, jak se mají správně chovat. Aby toho Němci mohli dosáhnout, tak musejí být silný a pracovitý. Chtěli zabránit sporům mezi národy. Oni měli vládnout a oni měli rozhodovat o tom, co a jak bude. Nemělo docházet k tomu, že by se národy přely mezi sebou. O všem měli rozhodovat Němci. Toho Němci využili v 19. a 20. století, kdy vnímali tuto oblast jako nevyužitou a důležitou pro jejich expanzivní ekonomickou a dokonce i vojenskou politiku.²⁷

Rusové měli také pro oblast střední Evropy svoje označení, které se zcela lišilo od německého výkladu. Rusko střední Evropa téměř nezajímala. Pro Rusy a zejména pro ruské emigranty byla zajímavá pouze oblast západní Evropy. To dávali najevo tak, že Evropa pro ně začínala až někde kolem Paříže na západní straně Evropy. Mezi Francií a Ruskem byl jenom jakýsi „meziprostor“. Překonání tohoto „meziprostoru“ jenom zabíralo čas, protože tato oblast nebyla pro ně ničím zajímavá.

²⁷ KOSÍK, Karel, *Století Markéty Samsové*, Praha 1993, s. 68–69.

Byla pro Rusku příliš blízko, takže tvořila jenom „obal“ té pravé a pro ně důležité Evropy.²⁸

Přestože není stanoveno přesné vymezení středoevropského regionu a existuje nepřeberné množství různých představ o uspořádání a fungování střední Evropy, má tato oblast nacházející se mezi západem a východem evropského kontinentu několik stejných příznačných bodů:

1) Střední Evropa byla charakteristická pro svou pestrost v podobě migrantů a kolonistů. Protože Evropa opakovaně zažívala přepady kočovnými kmeny z východu (například Hunové), tak bylo jasné, že po každém takovém nájezdu tu něco zůstalo a nešlo jen o ničení. Tyto kmeny se sem někdy přesouvaly, takže se v Evropě pak mísili původní obyvatelé s přistěhovalci. S tím bylo spojené mísení různých kultur, náboženství, jazyků, atd. To se poté stávalo příčinou vážných sporů – každý měl jiné zájmy. Pokud se obyvatelé nedokázali dohodnout, tak to řešili například vojensky. Některé takovéto lokální spory byly jistě nevýznamné, ale jiné se doslova „vymkly kontrole.“ K největším problémům tohoto druhu došlo v průběhu 19. století, kdy se naplno projevovaly nacionální požadavky jednotlivých národů. To trvalo až do první poloviny 20. století a stalo se to jednou z příčin dvou světových válek.²⁹

2) Střední Evropa se stala oblastí, kde se nejvíce soustředilo obyvatelstvo židovského vyznání, které bylo v průběhu dějin hojně pronásledováno a deportováno. Židé vytvořili velká společenství, jejichž

²⁸ Tamtéž, s. 69.

²⁹ DAVIES, MOORHAISE, *Návraty střední Evropy*, s. 108–109.,

centry se staly například města Vilno, Krakov, Praha nebo Budapešť. Tuto oblast ovlivňovali Židé i svojí kulturou.³⁰

3) Středoevropská oblast byla velmi bohatá na různé etnické národnosti, které se dostaly pod nadvládu silných dynastických rodů – Jagellonců, Habsburků, Hohenzollernů a Romanovců. Nejvíce je tato oblast spojována s rodem Habsburků a Svatou říší římskou.

4) V průběhu 20. století se dostala střední Evropa pod vliv dvou totalitních zřízení – nacismu a komunismu. Během druhé světové války střední Evropa zakusila vládu nacistického Německa. Po ukončení druhé světové války byla nacistická diktatura vystřídána mocí diktovanou z komunistického Ruska. Ta trvala až do konce 80. let 20. století.³¹

2.1 Geografický pohled

Z hlediska geografie lze vymezit střední Evropu za pomoci povodí, pohoří a podnebí. Za pomoci povodí řek je střední Evropa vymezena řekami Rýn (na západě), Sáva (na jihu), Dunajem (protéká celým územím střední Evropy) a Dněprem (na východě). Zároveň je střední Evropa ohraničena pěti moři – Severním a Baltským mořem na severu, Černým mořem na jihovýchodě a Jaderským a Egejským mořem na jihu. Hlavním pohořím spadajícím do střední Evropy jsou Alpy a Karpaty. Podnebí je určeno pomalým přechodem od oceánské západní Evropy po kontinentální východní Evropu.³² Také lze často najít, že střední Evropa je oblast, která od sebe odděluje zóny Západ – Východ a Sever – Jih.³³

³⁰ CHYSKÝ, *Po stopách konceptů střední Evropy 19. a počátku 20. století se zaměřením na „Mitteleuropu“ Friedricha Naumanna*, s. 118.

³¹ DAVIES, MOORHAISE, *Návraty střední Evropy*, s. 109–110.

³² KRÁL, Václav, *Fyzická geografie Evropy*, Praha 1999, s. 95; HONZÁK, František, *Evropa v proměnách staletí*, Praha 2001, s. 628.

Dnes do střední Evropy náleží tyto státy: Německo, Švýcarsko, Lichtenštejnsko, Rakousko, Slovinsko, Česká a Slovenská republika, Polsko a Maďarsko. Zároveň existuje otázka, zda do střední Evropy můžeme zahrnout i státy jako Rumunsko, historické Sedmihradsko a Bukovinu, západní oblast Ukrajiny, Běloruska a Pobaltské republiky, protože jejich střeoevropská sounáležitost je velice sporná.³⁴

Geografický pohled na země nacházející se ve střední Evropě má každý evropský stát jiný. V Rakousku, České republice, Slovenské republice a v Maďarsku je vnímána střední Evropa jako oblast, která je stejná s korunními zeměmi bývalého Rakouska-Uherska.³⁵

2.2 Geopolitický pohled

Geopolitika jako samostatný vědní obor vznikla na přelomu 19. a 20. století při snaze o propojení světových regionů. Pod tímto označením je myšlen samostatný vědní obor, který je úzce spojen s geografii. Geopolitiku lze definovat jako vědu, která zkoumá problém teritoriálně-politického uspořádání světa v celosvětové perspektivě.³⁶ Podle definice Martina Kupky je geopolitika: „*Věda, která se snaží vysvětlovat zákonitosti mezinárodních vztahů pomocí geografie a primárně se zabývá tématy, která se nacházejí na rozhraní mezi sociálním a přírodním prostředím člověka.*“³⁷ Nejznámějšími představiteli geopolitiky jsou Friedrich Ratzel,³⁸ Rudolf Kjellén,³⁹ Karl Haushofer, Alfred

³³ POSPÍŠIL, Ivo, *Střední Evropa a Slované*, Brno 2006, s. 13.

³⁴ HONZÁK, s. 628.

³⁵ GERHARDT, Sebastian, *Východostřední Evropa – Centrální Evropa – Střední Evropa*, s. 40, In: *Revue střední Evropa* 21, 2008, 131, s. 37–46.

CABADA, Ladislav, KUBÁT, Michal, *Úvod do studia politické vědy*, Praha 2002. s. 421.

³⁷ KUPKA, Martin, *Moderní geopolitické teorie v USA*, s. 83, In: *Mezinárodní vztahy* 2, 2001, 36, s. 83–97.

³⁸ Friedrich Ratzel (1844–1904) je považován za zakladatele geopolitiky.

Thayer Mahan, Halford Mackinder, Nicholas John Spykman, Alexander de Seversky a Saul Cohenem.⁴⁰

Z hlediska geopolitiky existovaly dva různé způsoby vymezení střední Evropy. Podle prvního způsobu vymezení střední Evropa vypadala jako integrace středoevropských států, které se neúčastnilo Německo. Mezi nejznámější takto zaměřené koncepce náleží například pojetí střední Evropy od Františka Palackého (1798–1876),⁴¹ Poláka Adama Czartoryského (1770–1861), Rumuna Aurela Popoviciho (1863–1917), Rakušana Karla Rennera (1871–1950) a Maďara Oszkára Jásziho (1875–1957). Také názory Bohumíra Šmerala (1880–1941) a Milana Hodži (1878–1944) na střední Evropu, lze zařadit do tohoto geopolitického pohledu na středoevropský region. Tyto středoevropské federace bez Německa se zakládaly buď na historicko-právních celcích, nebo na etnických hranicích. Některé typy integrací bez účasti Německa byly kombinací obou možností.⁴²

Druhý způsob vymezení spočíval ve vybudování sjednocené střední Evropy, přičemž Německo mělo být členem. Tyto představy měli zpočátku převážně ekonomové později politici. Nejznámější takto zaměřenou koncepcí byla například představa švábského ekonoma Friedricha Lista (1789–1846) v jeho díle *Die politisch-ökonomische Nationaleinheit der Deutschen*⁴³ z roku 1841. Jeho představa spočívala v hospodářském sjednocení všech německých států. Měla vzniknout

³⁹ Rudolf Kjellén (1864–1922) poprvé použil termín geopolitika na sklonku 19. století.

⁴⁰ CABADA, KUBÁT, s. 444.

⁴¹ PALACKÝ, František, *Idea státu rakouského*, Praha 1907.

⁴² KREJČÍ, *Geopolitika Středoevropského prostoru: pohled z Prahy do Bratislavy*, s. 16–17.

⁴³ Národní systém politické ekonomie roku 1841 (LIST, Friedrich, *Die politisch-ökonomische Nationaleinheit der Deutschen*, Stuttgart/Tübingen 1841).

střední a jižní Evropa od Hamburku po Terst, ve které měl být nadřazený německý národ nad rakouským a maďarským. Toto seskupení mělo fungovat jako protiváha proti tehdejším největším německým protivníkům - Francii a Rusku.⁴⁴ Dále sem spadaly politické koncepce Theodora Schiemanna (1847–1821) nebo Friedricha Naumanna (1860–1919). Všichni tito autoři vnímali vybudování střední Evropy podle jejich návrhu jako způsob, jak vyřešit stávající geopolitické problémy Německa.⁴⁵

2.3 Historický pohled

Označení střední Evropa je z hlediska historie poměrně nový pojem. Ve starověku byla Evropa rozdělena za pomoci civilizací – na středomořskou (jih) a barbarskou (sever). Přelom nastal v roce 395 našeho letopočtu, kdy se rozpadla Římská říše na Východořímskou a Západořímskou říši. K přeměně vnímání rozdělení Evropy přispělo také velké papežské schizma v roce 1054. Evropa se nyní rozdělila i z hlediska náboženského vyznání na západní katolickou a ortodoxní východní. Za přelom lze označit i rok 1453, kdy přestala existovat po nájedzu Osmanských Turků antická civilizace Východořímská říše. Zároveň v oblasti mezi Labem a Pobaltím došlo k vytvoření střední Evropy, která sloužila jako nárazníková zóna proti nájedzům Osmanských Turků do Evropy.⁴⁶

⁴⁴ CHYSKÝ, s. 119–120, KOŘALKA, Jiří, Mitteleuropa Friedricha Naumanna jako plán německé hegemonie v Evropě za první světové války, s. 12. In: *Dějiny a současnost* 25, 2003, 1, s. 12–16.

⁴⁵ KREJČÍ, s. 17.

⁴⁶ URBAN, Otto, Evropanství a střední Evropa v historické retrospektivě, s. 228–229. In: *Historický obzor* 5, 1994, 10, s. 227–231; WANDYCZ, Piotr, Stefan, *Střední Evropa v dějinách od středověku do současnosti. Cena svobody*, Praha 1998, s. 11.

Od 16. století začalo docházet k pomalému rozpadu evropské jednoty. Příčinou bylo několik událostí, které se staly v průběhu 16. a 17. století – rozvoj evropského kolonialismu do nově objevených zemí, útočení Osmanských Turků z východu, rozdělení uceleného evropského křesťanského světa na protestantský sever a katolický jih a vznik nových světových mocností (Španělsko, Velká Británie a Francie).⁴⁷ Na počátku 16. století vzniklo v prostoru mezi Východem a Západem v oblasti dnešní střední Evropy mocenské vakuum. V roce 1526 po smrti uherského a českého krále Ludvíka Jagellonského v bitvě u Moháče vymřel jagellonský rod. V říjnu 1526 došlo k vytvoření personální unie mezi rakouskými zeměmi, Českým královstvím a uherskou korunou. Zrodila se mnohonárodnostní habsburská monarchie.⁴⁸ V průběhu 18. století došlo na východě k rozmachu nové mocnosti – Ruska, zároveň došlo k pomalému ústupu a úpadku Osmanské říše. V průběhu let 1789–1815 došlo k sociální a politické krizi. Následkem krize došlo k většímu prohlubování v soupeření mezi evropskými státy. V průběhu 19. století se celou Evropou začal šířit a sílit nacionalismus, který měl velký vliv na vznik a formování koncepcí o uspořádání střední Evropy. Na nově vznikající koncepcie Střední Evropy měly také vliv události, které se v průběhu tohoto století udály – revoluční roky 1848–1849, prusko-rakouské soupeření o dominantní vliv v oblasti německého prostoru, vznik nových států Itálie (1861) a Německa (1871). Konec 19. a počátek 20. století se nesl v duchu období relevantního klidu,⁴⁹ během této doby

⁴⁷ URBAN, Otto, *Evropanství a střední Evropa v historické retrospektivě*, s. 228.

⁴⁸ Více o vzniku habsburské monarchie v: ČECHURA, Jaroslav, *České země v letech 1526–1583: první Habsburkové na českém trůně I.*, Praha, 2008, s. 13–25; KREJČÍ, Oskar, *Český národní zájem a geopolitika*, Praha 1993, s. 30; WANDYČZ, s. 66–67.

⁴⁹ Období známé pod označením tzv. *Belle Époque*.

vzniklo velké množství koncepcí, které pojednávaly o uspořádání středoevropského prostoru. Velkým přelomem nejen pro celou Evropu, ale i celý svět bylo vypuknutí první světové války, která zcela pozměnila světové uspořádání. Evropa přišla o své vedoucí světové postavení a byla nahrazena Spojenými státy americkými. V období mezi světovými válkami vznikaly různé pohledy, jak uspořádat střední Evropu, které byly tvořeny ve zcela jiném duchu, stejně jako koncepce z doby první světové války.⁵⁰

2.4 Kulturní pohled

Z důvodu těžké vymezenosti geografie střední Evropy, zároveň i velké rozmanitosti obyvatelstva z hlediska jazyka, národnosti a náboženského vyznání není také lehké stanovit kulturu, která by jednoznačně charakterizovala tuto oblast. V průběhu dějin se kultura různě měnila a míchala v závislosti na událostech té doby.

Oblast střední Evropy náležela ve středověku z hlediska kultury a civilizace ještě do západní Evropy. Na počátku 16. století se od Západu začala vzdalovat a přibližovat se k Východu. V 18. století se opět navrátila pod vliv Západu, ale stále byla ovlivněna Východem.⁵¹

Stejně jako politika vymezovala středoevropský region tak i kultura se ho snažila vymezit. Z kulturního hlediska byla střední Evropa vymezena mnohem později. Nejvíce po roce 1945 v průběhu studené

Více: KŘIVSKÝ, Petr, SKŘIVAN, Aleš, *Století odchází. Světla a stíny "belle époque"*, Praha 2004.

⁵⁰ URBAN, Evropanství a střední Evropa v historické retrospektivě, s. 228–229; WANDY CZ, s. 11.

⁵¹ GRÖGER, Franz Chocholatý, [online]. [cit. 2014-01-28] <<http://deliandiver.org/2010/09/idea-mittleeuropy.html>>.

války, především v 80. letech 20. století. V této době se začal pojem střední Evropa znovu objevovat. Na východní straně železné opony již nebyli nositeli středoevropské myšlenky politikové, filozofové a politologové, ale disidenti a zakázaní spisovatelé. Tito noví středoevropští představitelé se snažili o navrácení střední Evropy k Západu. Tato sounáležitost jim byla právě událostmi po druhé světové válce odebrána. Svými názory se snažili dát najevo, že nyní náleží jejich rodné země pod sféru ruského vlivu, ale jeho součástí nikdy nebyly a nebudou. Mezi podstatné šířitele středoevropského návratu patřili spisovatelé pocházející se střední Evropy, žijící v exilu. Exil pro ně znamenal nový pohled a zjištění, že náležejí svojí identitou nejenom k zemím střední Evropy, ale i do vyššího kulturně-historického celku – k Západu. Nové způsoby smýšlení o střední Evropě měly Západu napomoci pochopit stávající problémy Východu. Pochopit události z let 1956, 1968 a 1981⁵² jako snahy o návrat k Západu a střední Evropě. Za nejznámější představitele kulturního boje za střední Evropu lze označit Milana Kunderu, Václava Havla, Maďara Györgye Konráda a Poláka Adama Michnika.⁵³

⁵² Na podzim 1956 došlo k maďarskému povstání. V srpnu 1968 se udál vpád vojsk Varšavské smlouvy do Československa. V prosinci 1981 se v Polsku pokusili o vyhlášení stanného práva.

⁵³ Idea Mitteleuropy. GRÖGER, Franz Chocholatý, [online].[cit. 2014-01-28] <<http://deliandiver.org/2010/09/idea-mitteleuropy.html>>; HNÍZDO, Bořek, Geopolitická pojetí střední Evropy, s. 39–40. In: CABADA, Ladislav a kol. (ed.), *Perspektivy regionu střední Evropy*, Západočeská univerzita v Plzni 2002, s. 35–48; TRÁVNÍČEK, Jiří, Zrození střední Evropy z ducha ..., s. 274–277. In: TRÁVNÍČEK, Jiří, *V kleštích dějin. Střední Evropa jako pojem a problém*, s. 243–304; Dubisko neodcházej, potřebujeme se tě bát. NOVOTNÁ, Andrea [online].[cit. 2014-03-31] Dostupný z WWW: <<http://www.novyprostor.cz/clanky/368/dubisko-neodchazej-potrebuujeme-se-te-bat.html>>.

2.4.1 Milan Kundera

Milan Kundera je francouzský spisovatel, českého původu. Narodil se 1. dubna 1929 v Brně a v roce 1975 emigroval do Francie, kde stále žije. Mezi jeho nejznámější díla patří například *Monology*, *Směšné lásky*, *Žert a Nesnesitelná lehkost bytí*. Střední Evropou se Kundera zabýval ve své eseji *Un Occident kidnappé ou la Tragédie de l'Europe centrale*, kterou napsal a publikoval v časopise *Dans Le Débat* v roce 1983 ve francouzštině.⁵⁴ O rok později 26. dubna 1984 vydal tuto esej v angličtině v časopise *New York Review of Books* pod názvem *The Stolen West or The Tragedy of Central Europe*.⁵⁵ V českém jazyce vyšla tato esej pod názvem *Únos Západu aneb Tragédie střední Evropy*⁵⁶ v roce 1986 v časopise *Proměny*.⁵⁷ V roce 2010 autor přemýšlel o přejmenování eseje na výstižnější název *Unesená Evropa*.⁵⁸

Západ a Východ se od sebe odlišovaly kvůli rozdílnému vývoji v průběhu dějin. Podle Kundery byl tento rozdíl vytvořen aktivitou katolické a protestantské církve a tradicí starověkého Říma na jedné straně, a činnosti pravoslavné církve a tradice Byzantské říše na straně druhé. Z toho Kundera usoudil, že oblast střední Evropy náležela Západu po celou dobu a pouze politický vývoj po ukončení druhé světové války ji

⁵⁴ KUNDERA, Milan, *Un Occident kidnappé ou la Tragédie de l'Europe centrale*, In: *Dans Le Débat*, 1983, 5, s. 3–23.

⁵⁵ KUNDERA, Milan, *The Stolen West or The Tragedy of Central Europe*, In: *New York Review of Books* 31, 1984, 7, s. 33–38.

⁵⁶ Zkráceně *Únos Západu*.

⁵⁷ [online][cit. 2014-03-31] Dostupný z WWW: <http://vvp.avu.cz/bibliobaze/search/detail-22564>; Politics, Antipolitics, and Czechs in Central Europe: The Idea of "Visegrád Cooperation" and Its Reflection in Czech Politics in the 1990s. KOPECEK, Michal, [online].[cit. 2014-03-31] Dostupný z WWW: <http://www.iwm.at/publ-jvc/jc-12-01.pdf>; ASH, s. 6.

dostal na stranu Východu. Hranice střední Evropy jsou velmi nestálé, zatímco hranice na Východu jsou dané již několik století, na Západě byly stanoveny před čtyřiceti lety. Změna, která se odehrála v druhé polovině 20. století, byla podle Kundery jistým druhem politické katastrofy. Ta měla ohrozit samotnou civilizaci středoevropských národů. Z tohoto důvodu měla kultura a historická paměť důležitou roli v protikomunistickém boji středoevropských regionů.⁵⁹ Podle Kundery „*střední Evropa není stát. Je to kultura nebo osud. Její hranice jsou imaginární a je třeba je znovu vytyčovat v každé nové historické situaci.*“⁶⁰ Tím chtěl říci, že uspořádání střední Evropy nepřečká větší zvraty. Po převratných událostech je třeba udělat jeho revizi.

Ve svém díle *Únos Západu* se Kundera snažil popsat západnímu čtenáři, že to co se stalo se střední Evropou po Jaltské konferenci, se dotýkalo i jeho samotného. Část evropského kontinentu, která náležela nejen historicky, ale i kulturně jinak byla „unesena“ na Východ. Středoevropané bojovali nejen o nějakou lokální věc, ale o celou Evropu a její dědictví. Střední Evropu chápal Kundera jako „*zmenšený model Evropy, vytvářený podle jediného pravidla: co největší rozmanitost na co nejmenším prostoru.*“⁶¹ Za únosce střední Evropy Kundera označil Rusko a ne komunismus. Slovanskou ideji považoval za „*klišé světové historiografie*“⁶² a řešil také otázku, zda vůbec Západ byl schopen zaregistrovat zmizení střední Evropy. Nakonec dospěl k přesvědčení, že Západ si této události nemohl všimnout, protože nevěděl, jak zeměpisně a politicky oblast střední Evropy určit, která poskytla celému světu kulturu, především na přelomu 19. a 20. století. Kundera také označil židovské

⁵⁹ ASH, s. 7–35.

⁶⁰ KUNDERA, Milan, *Únos Západu*, s. 109. In: CABADA, Ladislav, HAVELKA, Miloš, *Západní, východní a střední Evropa jako kulturní a politické pojmy*, s. 102 – 115.

⁶¹ KUNDERA, s. 105.

⁶² KUNDERA, s. 108.

obyvatelstvo za spojovací článek střední Evropy. Tuto oblast svým působením nejvíce ovlivnili Židé. Z hlediska geografie popsal Kundera střední Evropu jako „nejistou oblast mezi Ruskem a Německem, obývanou malými národy.“⁶³ Kunderova středoevropská koncepce nekritizovala jaltský systém, ale spíše vnímání zemí nacházejících se západně od železné opony. V závěru díla si Kundera položil otázku, jestli náhodou není samotné Evropě jedno, jak to s ní dopadne?⁶⁴

2.4.2 Václav Havel

Václav Havel byl českým politikem, kritikem komunistického režimu a spisovatelem. V roce 1989 se stal prezidentem Československa a o čtyři roky později prezidentem samostatné České republiky. Narodil se 5. října 1936 v Praze a zemřel 18. prosince 2011 v Hrádečku u Trutnova. V průběhu svého života byl několikrát odsouzen k odnětí svobody z důvodu protistátních činností. Patřil mezi prominentní disidenty, byl spoluzakladatelem a mluvčím Charty 77,⁶⁵ účastnil se Sametové revoluce v listopadu 1989. Byl spoluzakladatelem protikomunistického hnutí *Občanské fórum*. Od invaze vojsk Varšavské smlouvy v roce 1968 měl zakázáno publikovat svá díla, včetně divadelních her. Za jeho nejvýznamnější tvorbu jsou pokládány divadelní hry *Zahradní slavnost*

⁶³ KUNDERA, s. 110.

⁶⁴ Politics, Antipolitics, and Czechs in Central Europe: The Idea of “Visegrád Cooperation” and Its Reflection in Czech Politics in the 1990s. KOPECEK, Michal, [online].[cit. 2014-03-31] Dostupný z WWW: <<http://www.iwm.at/publ-jvc/jc-12-01.pdf>>; TRÁVNÍČEK, s. 277–279; WESSEL, Schulze Martin, Střed je na Západě. Střední Evropa v české diskusi osmdesátých let, s. 76–77 In: *Evropa očima Čechů. Sborník ze symposia konaného v Centru Franze Kafky ve dnech 22. – 23. října 1996*, Praha 1997, s. 73–93.

⁶⁵ Charta 77 byla československá občanská iniciativa, která kritizovala komunistický režim v zemi. Je pojmenovaná podle stejnojmenného dokumentu z 1. ledna 1977.

(1963), *Audience* (1975) a *Odcházení* (2007). Z literatury se jedná o soubor reflexí a úvah z vězení *Dopisy Olze* (1983) a esej *Moc bezmocných*. V jeho dílech můžeme nalézt pohrdání komunistickou politikou.⁶⁶

Na podzim roku 1978 napsal esej *Moc bezmocných*, která obratem po napsání byla dána do oběhu. Jako samizdatová literatura tajně kolovala mezi československým obyvatelstvem. Měla sloužit jako úvod pro připravovaný dialog mezi československou Chartou 77 a polským KORem.⁶⁷ Skládala se z dvaadvaceti oddílů. Havel se v nich zabíral tehdejší politickým režimem, disidentstvím a myšlenkami o možném působení Charty 77. Esej byla přeložena do několika jazyků a měla v Československu i v zahraničí velký ohlas. Autor ji věnoval památce zesnulého českého filozofa Jana Patočky. Snažil se v ní vynaložit velké úsilí na hodnocení situace, která nastala po ukončení druhé světové války ve střední Evropě. Na rozdíl od ostatních převrátil tradiční priority socialismu. Místo státem nebo společností se nejprve zabíral lidskou bytostí. Označil za hlavní pilíř socialismu „život ve lži.“⁶⁸ Jako příklad mu posloužil příběh zelináře, který si do výlohy mezi cibuli a mrkev umístil heslo: „*Proletáři všech zemí, spojte se!*“⁶⁹ V tom okamžiku se Havel začal ptát: „*Proč to udělal a zda je natolik zapálen pro režim, nebo se snaží*

⁶⁶ Václav Havel – životopis [online][cit. 2014-04-03] Dostupný z WWW: <http://www.vaclavhavel.cz/index.php?sec=1&id=1>; ASH, s. 8.

⁶⁷ Výboru na ochranu pracujících (tzv. KOR – Komitét Obrony Robotników)

⁶⁸ HAVEL, Václav, *Moc bezmocných a jiné eseje*, [online]. [cit. 2014-04-14] Dostupné z WWW:

http://vaclavhavel.cz/showtrans.php?cat=eseje&val=2_eseje.html&typ=HTML.

⁶⁹ HAVEL, Václav, *Moc bezmocných a jiné eseje*, [online]. [cit. 2014-04-14] Dostupné z WWW:

http://vaclavhavel.cz/showtrans.php?cat=eseje&val=2_eseje.html&typ=HTML.

vnucovat svůj ideál veřejnosti?⁷⁰ Zelinář zapálený pro režim nebyl. Snažil se tím dokázat představitelům komunistické moci svou ochotu přizpůsobovat se a poslouchat. To bylo hlavním smyslem vystaveného hesla. Pravý význam hesla byl zelináři lhostejný. Proto Havel hovořil o lži. Kdyby zelinář musel vyvěsit ve výloze transparent: „*Bojím se, a proto budu bezvýhradně poslouchat,*“⁷¹ zřejmě by nad tím, co umísťuje do výlohy začal přemýšlet. Podle Havla právě ideologicky zdůvodněné lži drží celý komunistický systém pohromadě.

Celá společnost byla v podřízené roli státu. Stačilo, že lidé žili ve lži, i když jí nepřijímali, stačilo jen, že přijali dobrovolně život s ní a v ní. V totalitním režimu je každý člověk svým způsobem jeho obětí a zároveň oporou. Jediní, kdo se z této závislosti na režimu vymanili, jsou disidenti, kteří se rozhodli sami sobě nelhat. Havel požadoval život v míru, ale zároveň byl zastáncem formulace Jana Patočky: „*Jsou věci, pro které stojí za to umírat.*“⁷² Sympatizoval s lidmi, kteří dávali přednost starosti o osud světa před „svými sobeckými zájmy“. Zároveň podotýkal, že Evropa nebyla ohrožena možnou válkou. Podle něho jí škodil současný „mír“, který se vyznačoval životem ve lži. Pro záchranu Evropy nemělo dojít k trvalému odzbrojení, ale ke změně politické reality. Mělo dojít ke zrušení rozdělení Evropy na základě Jaltské dohody. Cílem bylo přiblížení se k demokracii a režimu, který by respektoval lidská práva a občanské

⁷⁰ HAVEL, Václav, Moc bezmocných a jiné eseje, [online]. [cit. 2014-04-14] Dostupné z WWW:

http://vaclavhavel.cz/showtrans.php?cat=eseje&val=2_eseje.html&typ=HTML.

⁷¹ HAVEL, Václav, Moc bezmocných a jiné eseje, [online]. [cit. 2014-04-14] Dostupné z WWW:

http://vaclavhavel.cz/showtrans.php?cat=eseje&val=2_eseje.html&typ=HTML.

⁷² ASH, s. 21.

svobody ve východní Evropě.⁷³ Dospěl k přesvědčení, že: „*Respekt k lidským právům je základní podmínkou skutečného míru a jeho jedinou skutečnou zárukou.*“⁷⁴ Z toho lze vyvodit, že mír neznamená jen neválčit. Pro mír jsou další nezbytné podmínky – například svoboda a pravda.

To, jak by mohlo dojít v Československu ke změně, Havel ve svých dílech přímo nepopsal. Pouze naznačil následující. Společenství, sdružující lidi vyznávající pravdu, měla vyvinout dostatečný tlak na stávající režim. Následkem toho měla být změna způsobu vlády v zemi. Nešlo ale o konkrétní informace nebo plán.⁷⁵

2.4.3 György Konrád

György Konrád je maďarský sociolog a spisovatel. Zabýval se více politikou než kulturou. Narodil se 2. dubna 1933 v Debrecínu. V 70. letech minulého století byl režimem tajně sledován. Od roku 1974 až do roku 1989 mu v Maďarsku nesměla vycházet jeho díla. Z tohoto důvodu se jeho tvorba dostala do samizdatové literatury. Poté, co mohl v roce 1976 znovu vycestovat za hranice Maďarska, načas tuto zem opustil. V průběhu pobytu v zahraničí žil v západním Německu, Spojených státech amerických a Francii. Po roce 1989 se vrátil do Maďarska, kde žije dodnes. Na základě svých esejí byl literárními kritiky často přirovnáván k Adamu Michnikovi, Milanu Kunderovi a Václavu Havlovi. Jeho práce se objevovaly v samizdatových časopisech *Beszélő* a *Hírmondó*. Za jeho nejznámější dílo zabývající se střední Evropou je

⁷³ HAVEL, Václav, *Moc bezmocných a jiné eseje*, [online]. [cit. 2014-04-14] Dostupné z WWW:<http://vaclavhavel.cz/showtrans.php?cat=eseje&val=2_eseje.html&typ=HTML>
; ASH, s. 8–23.

⁷⁴ ASH, s. 22.

⁷⁵ Tamtéž, s. 23.

označována *Antipolitika* (s německým podtitulem: *Mitteleuropäische Meditationen*), byla vydána v roce 1985.⁷⁶

Konrád ve svém díle *Antipolitika* vnímá Jaltskou dohodu stejně jako Milan Kundera, jako základ evropského bloku a potencionální příčinu třetí světové války. Jalta je pro Středoevropany traumatem, které bylo zapříčiněno francouzsko-německou rivalitou. Konrád stejně jako Kundera vnímá problém svého rodného regionu jako problém celé Evropy.⁷⁷ Podle Konráda „*Oslabením střední Evropy by mohla být oslabena celá Evropa*“.⁷⁸ Tím chtěl říct, aby byla Evropa silná, tak musí dojít k návratu střední Evropy k ideálům demokracie. Svobodu, nebylo možné získat cizí pomocí, musela být dosažena vlastním úsilím. O tom v historii obyvatele střední Evropy poučily události z let 1956, 1968 a 1981. Ke změnám nemělo dojít za pomoci převratu v politice každého středoevropského státu. Mělo to jít tak, že se každý jedinec tohoto regionu povznese nad stávající problémy. Řešení problémů Evropy se podle něj nacházelo v duchovní sféře. Evropané se mohli osvobodit pouze za pomoci sebezpoznání a uvažování. K tomu je měly dovést zkušenosti z prožitých porážek.⁷⁹

Právě porážky, lze podle Konráda vnímat jako: „*Milníky na cestě k východoevropskému osvobození*“.⁸⁰ K řešení stávající situace v Maďarsku bylo podle Konráda nutné použít antipolitiku. To znamenalo snahu, osvobodit se z podřízeného postavení za pomoci inteligence. Lidé měli na mezinárodní úrovni spojit své síly, tím zároveň nepřímo překonat

⁷⁶ BRECHTEFELD, Jörg. *Mitteleuropa and German politics: 1848 to the present*. New York: St. Martin's Press, 1996, s. 79; [online][cit. 2014-04-13] Dostupný z WWW: <http://www.konradgyorgy.hu/eletrajz.php>.

⁷⁷ ASH, 9–10.

⁷⁸ KONRÁD, György. *Antipolitik: Mitteleuropäische Meditationen*. s. 61.

⁷⁹ ASH, 9–33.,

⁸⁰ KONRÁD, s. 115.

jaltský bipolarismus.⁸¹ Podle Konráda „*militaristický konflikt mezi Západem a Východem potlačuje a oslabuje trh idejí mezinárodní intelektuální společnosti.*“⁸² To znamená, že boj mezi Západem a Východem oslabuje smýšlení lidí o svobodě. Proto mělo dojít k oslabení boje tím, že by se vytvářela vyšší nadnárodní a nad ideologická kulturní jednota, která by vedla k získání nezávislosti. Bude-li Evropa bez ideologií, lidé budou svobodní. Konrád ve svých představách o střední Evropě stejně jako Havel zásadně odmítá moc.⁸³

Podle britského politologa Timothyho G. Ashe je „*antipolitika důsledkem života v porobě.*“⁸⁴ Tím chtěl říci, že antipolitika se zrodila na Východě na základě útlaku lidí totalitním režimem.

2.4.4 Adam Michnik

Adam Michnik je polský historik, esejista, publicista a politický komentátor. Narodil se 17. října 1946 ve Varšavě. Vystudoval historii. Většinu svého dospělého života se angažoval v opozici proti komunistickému režimu. S přestávkami od roku 1965 většinu svého života strávil ve vězení. Většinu svých děl napsal ve vězení, odkud byla tajně propašována ven. Michnik psal s vědomím, že ho budou lidé číst proto, aby se zorientovali ve stávající politické situaci. Nejčastěji mezi jeho čtenáře patřili členové hnutí *Solidarita* a studenti zapojení do vydávání samizdatu. Hledali u něj odpověď na otázku: „Co dělat?“ Michnik byl hodně politicky zaměřen a otevřen polemikám více, než předcházející výše zmínění autoři. Pro mnohé Poláky je do dnešní doby hrdinou. Svojí literární činností se snažil přesvědčit intelektuály k překonání strachu a odmítání lži. Zároveň se také pokoušel o změnu

⁸¹ Jedná se o rozdělení Evropy na Západ a Východ.

⁸² KONRÁD, s. 196.

⁸³ TRÁVNÍČEK, 281–282.

⁸⁴ ASH, s. 32.

vztahů mezi intelektuály a dvěma hlavními silami – dělníky a církví, které byly schopné změnit Polsko. V letech 1976 – 1977 pobýval v Paříži. Po návratu do Polska se ještě více zapojil do opozičního hnutí proti komunistickému režimu. Byl spoluzakladatelem *KORu* a hnutí *Solidarita*. Až do roku 1989 se podílel na vydávání samizdatových periodik *Zapis*, *Krytyka* a *Biuletyn Informacyjny*. Mezi jeho nejznámější díla patří: *Kościół, lewica, dialog*,⁸⁵ *Z dziejów honoru w Polsce*⁸⁶ a *Dopisy z gdaňského vězení*.⁸⁷ Do roku 1989 mohla jeho díla, ve kterých se věnoval polským dějinám a dějinám středoevropského prostoru, vycházet pouze v zahraničí nebo tajně. Od roku 1989 působí jako šéfredaktor nejvlivnějšího polského deníku *Gazeta Wyborcza*.⁸⁸

Adam Michnik své dílo *Dopisy z gdaňského vězení* psal ve formě esejí. Byly napsány během jeho pobytu ve vězení v průběhu let 1981 – 1985. Jsou uspořádány v obráceném chronologickém pořadí. Obsahovaly plno poučných odkazů na evropské dějiny a tehdejší aktuální záležitosti jiných východoevropských zemí. Ze všech výše uvedených autorů se Michnik jako jediný nikdy nezmínil o pojmu střední Evropa. Bylo to proto, že se v polském samizdatu vydávaném v 80. letech 20. století tento pojem nikde neobjevoval. Poláci tento pojem v té době nepoužívali. Michnik pochopil, že malé státy mezi Ruskem a Německem přispěly ke svému zničení nacionalistickým soupeřením v období mezi dvěma světovými válkami. Proto pokud tyto státy chtěly opět získat nezávislost, tak musely začít, co nejdříve spolupracovat. V úvahu přicházelo i jejich spojení.

⁸⁵ Církev, levice, dialog vydána v roce 1977 v Paříži.

⁸⁶ *From the History of Honor in Poland* vydáno v Paříži v roce 1985.

⁸⁷ *Letters from Prison and Other Essay* vydáno v 1986 v angličtině. Poprvé vyšel již v roce 1983 v deníku *The New York Review*.

⁸⁸ TRÁVNÍČEK, s. 326, ASH, s. 8–9, MICHNIK, Adam. *Letters from Prison and Other Essays*. s. 79–85.

Michnik ve svém díle tvrdil toto: „*Poučení dějinami se domníváme, že kdybychom použili síly k zničení existujících Bastill, bezděčně bychom začali stavět nové.*“⁸⁹ Tímto výrokem myslel, že se nejprve musí vyřešit spolupráce států ve střední Evropě. Měly se soustředit na boj proti režimu a ne bojovat mezi sebou. Michnik se stejně jako Václav Havel a György Konrád snažil změnit tradiční priority socialismu. Na prvním místě pro ně byla lidská bytost. Každý člověk měl mít možnost důstojného života v pravdě. Michnik tvrdil že: „*Politika pravdy byla jedním ze dvou základních prvků demokratické opozice, který měla Solidarita převzít.*“⁹⁰ Zároveň tito tři autoři spatřovali klíč ke spokojené budoucnosti v každém svobodném jednotlivci a ne v zájmech států (v politice, ekonomice, armádě či technologii). Lidé „žijící v pravdě“ se měli podle nich sdružovat do „občanských společností. V Polsku byla existence občanské společnosti⁹¹ podle Michnika „ten pravý zázrak na Visle.“⁹² Mělo také dojít k nenásilí. To už lidem dokázaly předchozí události 20. století, protože násilí nemělo žádnou šanci na dlouhodobý úspěch. Zároveň, ale Michnik upozorňoval, že položení života za své ideály má smysl. Jak je řečeno v etice Solidarity: „*jsou věci, pro které stojí za to trpět a umírat.*“⁹³ V jeho díle Dopisy z kdaňského vězení je cítit napětí mezi morálními a politickými argumenty, protože se autor snažil řešit problémy, o kterých Václav Havel a György Konrád neměli ještě ani ponětí.⁹⁴ Nakonec

⁸⁹ MICHNIK, s. 87.

⁹⁰ MICHNIK, s. 79.

Druhým byla pasivní rezistence.

⁹¹ Mezi občanská společenská hnutí se v Polsku řadilo i hnutí Solidarita.

⁹² Zde Michnik narážel na bitvu u Varšavy, kde polská armáda drtivě rozdrtila Rudou armádu v srpnu 1920 a zastavila tím snahu ruských bolševiků o ovládnutí Evropy. Více o bitvě u Varšavy v: DAVIES, Norman, *Evropa dějiny jednoho kontinentu*, s. 949–950.

⁹³ ASH, s. 21.

⁹⁴ ASH, s. 13–28; HOFFMAN, Eva, *Letters from Prison and Other Essays by Adam Michnik*. In: *The Polish Review* 33, 1988, 3, s. 355–357.

Michnik usoudil, že to Poláci by se měli cítit národně hrdí. To oni ukázali světu, že je něco takového možné. Chtěl tím říci, že v Polsku jako v první zemi došlo k vytvoření občanské společnosti. To mělo posloužit to ostatním národům jako příklad. Jakmile je ostatní národy začnou následovat, tak sovětský pořádek bude stát své největší hrozbě, tomu, že se ostatní budou chtít od nich odtrhnout.⁹⁵

⁹⁵ MICHNIK, s. 106.

3 KONCEPCE PŘEDCHÁZEJÍCÍ DÍLŮM FRIEDRICHA NAUMANNA A TOMÁŠE GARRIGUA MASARYKA

Nelze přesně určit, kdo jako první přednesl úvahu o výjimečnosti oblasti střední Evropy. Toto privilegium bývá nejčastěji připisováno samotnému knížeti Metternichovi, který jej pronesl v roce 1848. První reálné uvažování o výjimečnosti střední Evropy, nastalo až za německého kancléře Otto von Bismarcka. Na počátku uvažování o výjimečnosti středoevropského regionu se uvažovalo o kooperaci mezi Německem a Rakousko – Uherskem. Měla mezi nimi vzniknout ekonomická spolupráce, popřípadě kolektivní armáda a společné instituce. V průběhu 19. století vzniklo velké množství takovýchto typů úvah, hlavním cílem bylo zajistit si moc nad strategicky důležitým územím Evropy. Během let se uvažování o středoevropském prostoru pozměnilo. Začalo se uvažovat, že nadvládu nad touto oblastí převezme z rukou Rakouska-Uherska Německo.⁹⁶ Důvodem byl strach nejen o střední Evropu, ale o celý evropský kontinent. Jako hrozba bylo nejprve vnímáno Rusko a později Velká Británie a Spojené státy americké. Německo začalo být vnímáno jako ochránce střední Evropy, především z několika důvodů. Došlo u něj k rychle rostoucí a vyvíjející se ekonomice a stalo se střediskem rychle se rozvíjející kultury a vzdělanosti.⁹⁷

3.1 Constantin Frantz

Constantin Frantz působil jako pruský filozof, matematik, politik a politický spisovatel. Narodil se 12. září 1817 v Börnecku v Sasku. Zemřel 2. května 1891 v Blasewitzu u Drážďan. Pracoval jako pruský diplomat. V průběhu svého mládí navštívil Čechy, Rakousko, Štýrsko, Chorvatsko,

⁹⁶ VEBER, Václav, Dějiny sjednocené Evropy, s. 112.

⁹⁷ GONĚC, Vladimír, Evropská idea, I. Idea mírové, kooperující a sjednocující se Evropy – do roku 1938. s. 53.

Sedmíhradsko, Slezsko a Polsko, kde se blíže seznámil s tamějšími problémy. Jako politický spisovatel se zabýval převážně problematikou mnohonárodnostního federalismu. Stal se průkopníkem vytvoření *Federace středoevropských států*. Inspiroval se již zaniklou Svatou říší římskou. Bývá také označován za „otce“ myšlenky evropského federalismu 19. století. Snažil se kritizovat všechny známé koncepce o uspořádání střední Evropy. Nakonec sám dospěl k přesvědčení, že by se Evropa měla sjednotit nebo měly vzniknout „Spojené státy evropské“, což by mělo za následek vyřešení stávajících evropských problémů. V pruské státní službě pracoval s krátkými přestávkami v letech 1848 až 1862. Po roce 1862 zcela odešel se státních služeb a věnoval se literární činnosti. V průběhu následujících let se dostával pro své politické názory do ústraní. Bylo to především za kritiku Bismarckovy představy národního státu,⁹⁸ která byla v 60. letech 19. století velmi populární. Vystupoval jako velký odpůrce řešení německé otázky za pomoci násilí, jako se to událo v letech 1866 a 1871. Odmítal také centralismus, který měl poškozovat opravdové zájmy nově vznikajících států.⁹⁹ Za jeho nejvýznamnější díla zabývající se federalizací, patří politické spisy *Výzkumy evropské rovnováhy* z roku 1859 (*Untersuchungen über das europäische Gleichgewicht*) a *Federalismus jako vůdčí princip pro sociální, vládní a mezinárodní organizace, se zvláštním zřetelem k Německu* z roku 1879 (*Der Föderalismus als das leitende Prinzip für die soziale, staatliche und*

⁹⁸ Více o představách uspořádání střední Evropy podle Otto von Bismarcka v: HAYES, Bascom Barry, *Bismarck and Mitteleuropa*, Fairleigh Dickinson University Press 1994; SOBĚHART, Radek, *Komparace Radowitzovy a Bismarckovy koncepce sjednocení Německa*. In: Královéhradecko historický sborník pro poučenou veřejnost. s. 49–56.

⁹⁹ Neue deutsche Biographie – svazek 5, Berlin 1961, s. 353–354; GONĚC, s. 64–74. MEZIHORÁK, František, SKOUPÁ, Dana, *Malá encyklopedie velkých Evropanů*. Olomouc 1995, s. 56; KREJČÍ, Oskar, Geopolitika, s. 106–107.

internationale Organisation, unter besonderer Bezugnahme auf Deutschland).¹⁰⁰

3.1.1 Představy Constantina Frantze o uspořádání zemí v oblasti střední Evropy

Představy o uspořádání středoevropského regionu soustředěného kolem Německa ve formě federalizace procházely celým životem Constantina Frantze. První zmínky lze nalézt již před rokem 1848. Federalismus si představoval jako politický „všelék“, který měl vyřešit všechny náboženské, duchovní, politické, hospodářské a sociální problémy té doby. Usuzoval, že tento úkol nemohlo splnit Prusko nebo Rakousko samostatně, ale mělo by dojít k jejich spolupráci. Ve 40. letech 19. století si představoval, že ve světě budou existovat čtyři velmoci – Amerika, Rusko, Velká Británie a Střední Evropa. Do Střední Evropy měly náležet státy Rýnského spolku, Nizozemí, Švýcarska, Pruska a znovu obnoveného litevsko-polského království v personální unii s pruským císařským dvorem.¹⁰¹

V 50. letech 19. století se začal zabývat myšlenkou vytvoření federalizací ve velkých evropských regionech, nad kterými měla vzniknout celoevropská konfederace. Měla se rozprostírat od Severního mysu v Norsku až k portugalskému městu Faro. Ve svém díle *Výzkumy evropské rovnováhy* popisoval, že by v Evropě měly vzniknout tři rozsáhlé federace – germánská, románská a slovanská. Neočekával, že

¹⁰⁰ FRANTZ, Constantin, *Der Föderalismus als das leitende Prinzip für die soziale, staatliche und internationale Organisation: unter besonderer Bezugnahme auf Deutschland*, Mainz, 1879.

¹⁰¹ KREJČÍ, Oskar, *Geopolitka středoevropského prostoru*, s. 106–107; BERMANN, Russell, *Modern culture and critical theory: art, politics, and the legacy of the Frankfurt School*, Madison, Wis.: University of Wisconsin Press, 1989, s. 214,

by vznikly všechny tři federace najednou. Jako první měla vzniknout německá, která měla být vzorem pro zbylé dvě federace. K vybudování ostatních federací mělo dojít až po vytvoření úzké spolupráce mezi Velkou Británií a německými státy.¹⁰²

V období 60. a 70. let 19. století analyzoval a kritizoval model sjednocování budoucího Německa. Podle něho by se ze sjednoceného Německa stal pouze formální spolek, ale ne reálný. Také usuzoval, že Německo se dostane do krize, která bude vyvolána mocenskou nerovnováhou. Ta měla být způsobena tím, že hlavní moc v Německu patřila bývalému Prusku. Vystupoval také jako silný odpůrce pruského militarismu, který označoval za ničitele federalismu. Představoval si, že každý členský stát spolku si má ponechat vlastní armádu, zahraniční politiku a diplomacii. Představoval si, že dojde k rozložení Německa, především samotného Pruska. K vytvoření federace států mělo dojít podle vzoru Švýcarska a Nizozemí. Každý členský stát federace měl být života schopný díky tomu, že byly uznávány jeho vlastní specifické potřeby. Ve svém politickém spisu *Federalismus jako vůdčí princip pro sociální, vládní a mezinárodní organizace, se zvláštním zřetelem k Německu* z roku 1879 si Frantz představoval, že v budoucnosti budou existovat pouze dvě skutečné světové velmoci Rusko a Spojené státy americké. Podle jeho uvažování jedinou možností jak těmto dvěma velmocím konkurovat, bylo vytvořit *Středoevropský svaz (Mitteleuropäischer Bund)*. Než došlo ke vzniku jakéhokoliv svazu států, muselo nejdříve podle Frantze dojít k rozpadu sjednoceného Německa z roku 1871. Řeka Labe měla rozdělit Německo na západní Německo (*Westdeutschland*) a východní Německo (*Ostdeutschland*). K rozdělení Německa mělo dojít z důvodu silného postavení bývalého Pruska.

¹⁰² KREJČÍ, s. 106–107; GONĚC, s. 65–66.

Středoevropský svaz měl být tvořen třemi svazy – Západním, Severovýchodním a Jihovýchodním. Vzniklé svazy tvořily ještě další evropské státy. Západní svaz (*Westbund*) měl být tvořen západním Německem, Švýcarskem, Belgií a Nizozemím. V severovýchodním svazu (*Nordostbund*) se mělo nacházet východní Německo, Polsko a východní Pobaltí. Jihovýchodní svaz (*Südostbund*) měly tvořit země Rakousko-Uherska s dolním Podunajím (Srbsko, Rumunsko a Bulharsko).¹⁰³

Středoevropský svaz se mohl také označovat jako federace federací. Tento druh federací měl fungovat jako ručitel míru mezi členskými státy federace. Měl se vyznačovat společnou ekonomikou, armádou, zahraniční politikou a kulturou. Každý členský stát měl právo na svojí státní identitu. Federalizace se měla vyznačovat tím, že v ní nebude docházet k bratrovražednému zabíjení a národnostním svárům.¹⁰⁴

Zvláštní postavení Německa vedlo Frantze k myšlence, že: „*Německo se stane skutečným základem pro celou Evropskou konfederaci, která najde svůj model v německé federaci. Ne nadarmo Německo leží ve středu Evropy, a proto je předurčeno, aby se stalo prostředníkem.*“¹⁰⁵ Z této myšlenky vyplývá, že německý národ byl nadřazen nad ostatními národy na základě jeho kultury, historie a ducha. Z Constantina Frantze v 90. letech 19. století čerpal Friedrich Naumann svojí myšlenku o předurčenosti německého národa.

3.2 Felix kníže Schwarzenberg

Felix kníže Schwarzenberg byl českým šlechticem a rakouským politikem. Narodil se 2. října 1800 v Českém Krumlově. Zemřel nečekaně

¹⁰³ KREJČÍ, s. 106–107; GONĚC, s. 74–78.

¹⁰⁴ GONĚC, s. 78.,

¹⁰⁵ FRANTZ, Constantin, *Das neue Deutschland beleuchtet in Briefen an einen preussischen Staatsmann*, s. 402. Leipzig : Rossberg, 1871, s. 460.

5. dubna 1852 ve Vídni. V průběhu svého života se věnoval střídavě vojenské a diplomatické kariéře. V roce 1818 vstoupil do armády. V roce 1824 do rakouských diplomatických služeb. Působil na velvyslanectví v Saint Petersburgu, Londýně, Paříži, Turíně a Neapoli. V revolučním roce 1848 se na Apeninském poloostrově snažil udržet rakouské pozice. Na podzim 1848 se stal ministrem zahraničí a předsedou nové rakouské vlády. Snažil vyřešit nejpálčivější problémy rakouské monarchie – německou otázku, potlačení revoluce v Uhrách, udržení si vlivu na Apeninském poloostrově a posílení postavení rakouské monarchie. Podílel se na abdikaci rakouského císaře Ferdinanda V. zvaného Dobrotivý. Prosadil na císařský trůn Ferdinandova synovce Františka Josefa I., u kterého působil jako jeden z jeho nejbližších rádců. Byl zastáncem velkého jednotného monarchistického Rakouska. Snažil se ho zrealizovat na základě svého plánu. Schwarzenbergův plán se týkal sjednocení německých států se všemi zeměmi habsburské monarchie do útvaru Říše 70 milionů.¹⁰⁶

3.2.1 Říše 70 milionů

Poprvé Schwarzenberg vystoupil s návrhem vytvořit Říši 70 milionů,¹⁰⁷ jako jednu z možností vyřešení německé otázky¹⁰⁸ na

¹⁰⁶ Felix kníže Schwarzenberg. JANÁS, Robert [online]. [cit. 2014-04-14] Dostupné z WWW:

⟨https://www.mzv.cz/jnp/cz/o_ministerstvu/historie_a_osobnosti_ceske_diplomacie/ministri_a_ministerstvo_v_historii/felix_knize_schwarzenberg.html⟩; Felix Schwarzenberg – energický premiér. JURÍK, Pavel [online]. [cit. 2014-04-14] Dostupné z WWW: ⟨<http://www.hss.barok.org/text-clanku.php?t=711&c=36#top>⟩; STOLBERG-

WERMIGERODE, Otto zu, Neue deutsche Biographie – svazek 24, s. 24–25, Berlin 2010; *Österreichisches Biographisches Lexikon: 1815–1950* – svazek 12. s. 15–17, Wien 2005.

¹⁰⁷ Dále jen Říše.

frankfurtském Národním zasedání. Schwarzenberg chtěl svojí ideou Říše bojovat proti stále se zvětšujícím německým nacionálním tendencím. Němci se pokoušeli sjednotit s rakouskou monarchií do podoby sjednocené Německé říše. Vstup byl vázán na podmínku, že rakouská monarchie nevstoupí spolu s jejími neněmeckými zeměmi. Svým plánem chtěl Schwarzenberg, aby si rakouská monarchie udržela vliv na evropské politice. Představoval si, že Říše se měla nacházet v oblasti od Uher a severní Itálie až k Baltskému a Severnímu moři a k Rýnu. Jednotlivé národnosti měly podle plánu získat omezenou měrou místní autonomii. Vedoucí postavení mělo náležet německé administrativě. V čele Říše měla stát habsburská monarchie se všemi svými územími. Zároveň měla fungovat jako náhrada za Německý spolek.¹⁰⁹

Schwarzenbergův plán o vybudování Říše se setkal jak s uznáním, tak i s odmítnutím. Vídeňská vláda byla ochotná uznat Schwarzenbergovu myšlenku. Proti vybudování se postavilo Prusko, ostatní německé státy a evropské mocnosti. Nelíbilo se jim, že by došlo k posílení moci rakouské monarchie a změně v uspořádání Evropy, které bylo nastoleno na Vídeňském kongresu. V případě středních a malých

¹⁰⁸ Na frankfurtském Národním zasedání byly stanoveny tři možné způsoby vyřešení německé otázky: 1) maloněmecká koncepce, která spočívala ve vytvoření jednotného německého státu bez účasti Rakouska, 2) velkoněmecká koncepce, která znamenala vznik jednotného německého státu se zapojením Rakouska bez jeho neněmeckých zemí, 3) vybudování Schwarzenbergovi Říše 70 milionů. (HÁLEK, Jan, *Rakouská diplomacie 1848–1852: zahraniční politika Felixe knížete Schwarzenberga*, s. 109.)

Více o velkoněmecké a maloněmecké koncepci v: KREJČÍ, s. 93.

¹⁰⁹ HÁLEK, *Rakouská diplomacie 1848–1852: zahraniční politika Felixe knížete Schwarzenberga*, s. 74–77, 109–110; GONĚC, s. 53.

Více o Německém spolku v: HÁLEK, Jan, *Otázka reformy Německého spolku (1859–1863)*. In: *Historický obzor. Časopis pro výuku dějepisu a popularizaci historie*. Praha: *Aleš Skřivan 11*, č. 7–8, (2000,) s. 155–160; DOERING-MANTEUFFEL, Anselm. *Die deutsche Frage und das europäische Staatensystem 1815–1871*, München 1993, s. 6–7.

německých států byl odmítavý postoj způsoben strachem, že by přišly o část své samostatnosti. Vídeň se proti schwarzenbergově plánu stavěla také odmítavě. Důvodem bylo zrovnoprávnění Rakouska a Pruska v rámci nového Německa. Jediné Rusko souhlasilo se schwarzenbergovou představou, pouze za podmínky, že by nebyla ohrožena snaha o sblížení mezi Rakouskem a Pruskem.¹¹⁰

Schwarzenberg přednesl svůj plán o vybudování Říše na zasedání rakouského Říšského sněmu v Kroměříži 27. listopadu 1848. Představoval si, že dojde ke vzniku nového svazku států, ve kterém se měly sjednotit všechny země rakouské monarchie do jednoho velkého státního celku. Rakousko mělo zůstat jednotné bez odtržení od svých neněmeckých oblastí, jak to navrhovalo Prusko při řešení německé otázky. Schwarzenberg usuzoval, že na osudu sjednoceného Rakouska závisí osud nejen německých států, ale i celé Evropy. Původně Schwarzenberg navrhoval, aby se německé státy rozdělily do šesti říšských krajů skládajících se z Rakouska, Pruska a zbylým čtyřem krajům mělo stát v čele německá království - Bavorsko, Sasko, Hannoversko a Württenbersko. Těm měly být podřízeny zbylé střední a malé německé státy. Každý kraj měl být sjednocen do spolku států, v jehož čele mělo stát direktorium se sídlem ve Frankfurtu nad Mohanem. Toto direktorium mělo mít vlastní zákonodárný sbor, finance a vojsko. Rakousko mělo mít v nově vybudovaném spolku vůdcovskou roli.¹¹¹

¹¹⁰ Felix Schwarzenberg – energický premiér. JUŘÍK, Pavel [online]. [cit. 2014-04-14] Dostupné z WWW: <http://www.hss.barok.org/text-clanku.php?t=711&c=36#top>; HÁLEK, *Rakouská diplomacie 1848–1852: zahraniční politika Felixe knížete Schwarzenberga*, s. 319–323.

¹¹¹ HÁLEK, *Rakouská diplomacie 1848–1852: zahraniční politika Felixe knížete Schwarzenberga*, s. 323–324.

Na podzim 1849 Schwarzenberg své myšlenky o uspořádání Říše upravil. Místo šesti říšských krajů mělo dojít ke vzniku Středoevropského spolku států, skládajících se ze tří velkých územních celků, které měly být tvořeny Pruskem, Rakouskem a sjednocenými středními a malými německými státy. Sjednocené střední a malé německé státy měly spolu vytvořit nerozdělitelný spolek pod názvem *Státy třetího Německa*. V jejich vedení se měli zástupci větších států střídát.¹¹²

Pokud by došlo k vybudování schwarzenbergovy Říše mělo dojít k vyřešení sporů ve všech německých i neněmeckých regionech habsburské monarchie ve vztahu k Německu. Mělo také dojít k posílení rakouských držav a získání pomoci od ostatních německých států v případě budoucích válečných střetů. Z hlediska výhod byla schwarzenbergova Říše přijatelná pouze pro Rakousko, Prusko, Württembersko, Sasko, Hannoversko a Hesenské kurfiřtství a velkovévodství. Pro zbylé německé státy by neznamenal žádná výhoda. Schwarzenbergova představa o vybudování *Říše* nebyla nakonec přijata a nedošlo k její realizaci.¹¹³

3.3 František Palacký

František Palacký působil jako český historik, politik a spisovatel. Byl označován za zakladatele moderního dějepisectví v Čechách. Od počátku 60. let 19. století byl označován za „otce národa“. Získal mezinárodní význam a věhlas na takové úrovni, kterou předčil i své

¹¹² Ibidem, s. 324–326.

¹¹³ Felix kníže Schwarzenberg. JANÁŠ, Robert [online]. [cit. 2014-04-14] Dostupné z WWW:

https://www.mzv.cz/jnp/cz/o_ministerstvu/historie_a_osobnosti_ceske_diplomacie/mini_stri_a_ministerstvo_v_historii/felix_knize_schwarzenberg.html; HÁLEK, *Rakouská diplomacie 1848–1852: zahraniční politika Felixe knížete Schwarzenberga*, s. 326.

současníky. Narodil se 14. června 1798 v obci Hodslavice na Valašsku. Zemřel 26. května 1876 v Praze. V průběhu jeho dětství a dospívání Evropou otřásly dvě významné události,¹¹⁴ které ovlivnily nejen chod dějin celého evropského kontinentu, ale i způsob smýšlení evropských národů. Nejinak tomu bylo i u samotného Palackého. Byl protestantského vyznání a studijně velice nadaný. Působil ve šlechtických rodinách¹¹⁵ jako domácí učitel, kde se mu dostalo přístupu ke knihám. Do historické vědy ho zaučovali Josef Jungmann a Josef Dobrovský. Palacký se v průběhu svého života naučil plynule mluvit několika jazyky – česky, anglicky, francouzsky, německy, italsky, srbsky a maďarsky. Z části ovládal polštinu, portugalsčinu, v té době označovanými dialekty – slovenštinou, slovinštinou a dalmátštinou. Navíc ovládal velmi bravurně i tzv. mrtvé jazyky jako latinu, řečtinu, církevní slovanštinu a z části hebrejštinu. Od roku 1823 pobýval v Praze, kde se zabýval studiem pramenů k českým dějinám. Působil také jako stavovský historiograf od roku 1838, sekretář Královské společnosti nauk (1840–1844) a jednatel Vlasteneckého muzea v Čechách (v letech 1841–1851). V průběhu svého života se věnoval výzkumu historických pramenů na území Čech i v zahraničí. Psal knihy v němčině i v češtině. Od 40. let 19. století byl znám jako vůdčí představitel českého národa. Dostal během svého života dvakrát nabídku stát se ministrem ve vídeňské vládě, které odmítl.¹¹⁶

¹¹⁴ Za tyto dvě významné události jsou označovány Velká francouzská revoluce a Vídeňský kongres.

¹¹⁵ Palacký působil jako učitel u Štemberků, Kinských, Černinců, Lobkoviců a Schwarzenbergů. (KOŘALKA, JIŘÍ, *František Palacký*, Praha 1998, s. 76.)

¹¹⁶ KOŘALKA, *František Palacký*, s. 11–76., [online][cit. 2014-04-13] Dostupný z WWW: <<http://www.phil.muni.cz/fil/scf/komplet/palac.html>>.

Více o životě Františka Palackého v: KOŘALKA, JIŘÍ, *František Palacký*, CHALOUPECKÝ, VÁCLAV, *František Palacký*, 1912, KŘEN, JAN, *František Palacký*, 1898, ŘEZNÍČEK, VÁCLAV, *František Palacký: jeho životní působení a význam*, 1910, TOBOLKA, VÁCLAV, ZDENĚK, *František Palacký jako politik a historik*, 1898.

Mezi nejvýznamnější Palackého díla jsou řazena především historické soubory knih pod názvem *Geschichte von Böhmen a Dějiny národa českého v Čechách a v Moravě* a politické dílo *Idea státu rakouského*. Soubor knih *Geschichte von Böhmen* vycházel v letech 1836–1867 v němčině. Byl rozdělen do tří svazků. Každý svazek se skládal ze tří knih. Palacký ve svém rozsáhlém díle pojednává o období od pravěku po rok 1378, kdy zemřel král český a římský císař Karel IV. Lucemburský. Pro český národ se stalo mnohem významnější Palackého mnohem rozsáhlejší dílo *Dějiny národa českého v Čechách a v Moravě*. Dílo vycházelo v letech 1848–1876. Pětisvazkový soubor v rozsahu osmnácti knih pojednává o historii českého národa od pravěku až po rok 1526, kdy došlo k vymření rodu Jagellonců. Na český trůn nastoupil nový rod – Habsburkové. K sepsání *Dějiny národa českého* byl Palacký vyzván v roce 1827 českými stavy. Dílo se stalo jeho celoživotním úkolem. V souboru děl zdůrazňoval jednotu Čechů v obou korunních zemích (Čechy a Morava). Snažil se ukázat českému národu, jaká byla jeho minulost. U českého národa se začala pomalu probouzet snaha o získání svých privilegií, o které v minulosti přišli. Tímto rozsáhlým dílem Palacký dospěl k přesvědčení, že Čechy a Morava se za pomoci své střeoevropské polohy staly místem střetávání a prolínání rozmanitých prvků, zásad evropského života státního, národního a církevního, zejména vlivu římského, německého a slovanského. Českému národu se dostalo nového úkolu. Měl se stát zprostředkovatelem v podobě mostu mezi Německem a Slovanstvem, mezi evropským Západem a Východem.¹¹⁷

3.3.1 Idea státu Rakouského

Idea státu Rakouského je považována za vrcholné politické dílo Františka Palackého. Původně vycházelo jako soubor osmi článků v roce

¹¹⁷ KOŘALKA, JIŘÍ, František Palacký, s. 163–167, 256–258. CHALOUPECKÝ, s. 130, 152–153. KREJČÍ, s. 156–157.

1865 pod názvy v politickém deníku *Národ*¹¹⁸ - 1. Úloha mocnářství Rakouského v historii, 2. Zásada národní rovnoprávnosti, 3. Potřeba státu Rakouského, 4. Jazyková otázka a rakouský parlamentarismus, 5. Říjnový diplom a únorovka; centralismus, 6. Dualismus, 7. Federalismus, 8. Provedení národní rovnoprávnosti v Rakousku.¹¹⁹ Téhož roku došlo k vydání všech osmi článků v knižní podobě. Kniha navíc obsahovala dvě přílohy – *psaní Františka Palackého z 11. dubna 1848 do parlamentu ve Frankfurtu nad Mohanem*¹²⁰ a článek *O centralizaci a národní rovnoprávnosti v Rakousku* z roku 1849. Tyto dvě přílohy byly do knihy přidány. Vycházela z nich Palackého konečná představa o *Ideji státu Rakouského*. Dílu se nakonec dostalo takového ohlasu, že v roce 1866 bylo vydáno německy překladem od Wilhelma Kienbergra pod názvem *Österreichs Staatsidee*.¹²¹

Kniha *Idea státu Rakouského* byla Palackým přepracovaný politický program z let 1848 - 1849, přizpůsobený Říjnovému diplomu a přiblížil se Českému státoprávnímu programu. Hlavním bodem celého programu bylo vybudovat rakouskou federaci, s přihlédnutím na požadavky národů nacházejících se v prostoru mezi německými státy, Ruskem a muslimským panstvím na Balkáně. Země koruny České měly mít ve spolkovém státě rovné právo na základě své kulturní vyspělosti. Palacký nabyt přesvědčení, že na prosazení rovnoprávnosti národů nacházejících se uvnitř rakouské monarchie závisí bytí a nebytí samotného Rakouska jako velké a jednotné říše. Svým dílem chtěl Palacký především varovat před centralismem a dualismem, který v roce 1865 hrozil. Palacký

¹¹⁸ *Idea státu Rakouského* vyšla v deníku *Národ* ve dnech 9., 12., 16., 20., 26. dubna a 3., 15. a 16. května v roce 1865. (PALACKÝ, s. 9)

¹¹⁹ RIEGER, BOHUŠ, *Františka Palackého spisy drobné*, s. 210–261. Praha 1898.

¹²⁰ Více o psaní do Frankfurtu: URBAN, Otto, *Česká společnost 1848–1918*, Praha 1982, s. 34–35.

¹²¹ PALACKÝ, s. 9–10 předmluva.

usuzoval, že pokud by došlo v Rakousku k prosazení centralismu nebo dualismu došlo by při zavedení ústavního systému k omezování občanských, politických a národnostních práv. V celém díle můžeme spatřovat patrný hegelismus, kdy ze zápasu dvou idejí (centralismu a nacionalismu) vznikla mnohem větší idea - Idea státu rakouského. Palacký prohlašoval, že ideou Rakouska v minulosti byla ochrana křesťanských národů před Turky a obhajoba katolické víry proti reformaci. Zadaný úkol Rakousko splnilo a nyní před ním měl stát úkol nový. Podle Palackého novým úkolem bylo snažit se dodržovat rovnoprávnost národů uvnitř velkého federalistického soustátí. Pokud by úkol nebyl splněn, mohlo dojít k nadvládě jednoho národa nad druhým. Ze slovanského národa by se stal národ podřízený. Následkem by bylo propuknutí třenic a bojů mezi národy. Rozsah a konec těchto bojů nebylo možné předpovídat. Proto Palacký napsal *Ideu státu Rakouského* jako návrh k bezprostřednímu politickému jednání a varování do budoucna, aby nemohlo dojít ke zhoubným důsledkům pravděpodobného vývoje pro další soužití středoevropských národů. Dualismus byl pro Rakousko nebezpečný, protože po roce 1848 přivedl Rakouské císařství téměř ke svému zániku. Dualistický způsob vlády vedl ke sporům mezi oběma polovinami říše (rakouskou a uherskou), občanským bojům a zahraničnímu vměšování. Pokračování této politiky mohlo dokonce vést u českého národa a ostatních rakouských Slovanů až ke ztrátě zájmu o snahy na zachování Rakouské říše. Palacký zásadně odmítal, aby jakékoliv snahy o národní cítění u slovanského národa bylo opozicí ihned označováno za projev panslavismu.¹²² Palackého nejznámější větou z tohoto díla bylo: „*Byli jsme před Rakouskem, budeme i po něm.*“¹²³

¹²² KOŘALKA, JIŘÍ, František Palacký, s. 447–450, CHALOUPECKÝ, s. 171–174, KŘEN, Jan, *František Palacký*, Valašské Meziříčí 1898, s. 7–13.

¹²³ PALACKÝ, FRANTIŠEK, *Idea státu Rakouského*, s. 101.

Palacký tímto výrokem chtěl říct, pokud by došlo k zániku Rakouska, České země budou existovat dál.

Palacký si představoval, že nová Rakouská říše by byla rozdělena na čtyři části: 1) polskou (Krakov, Halič, Bukovina), 2) českou (Čechy, Morava, Slezsko), 3) německo-rakouskou (Rakousy, Solnohrady, Tyrolsko s Voralberskem), 4) ilyrskou (Korutany, Krajina, Přímoří, Dalmácie). V nové Rakouské říši měly existovat dva typy vlád – říšská a zemská. Centrem se měla stát Vídeň, se sídlem říšské vlády. Střediska zemských vlád se měla nacházet ve Vídni, Brně, Praze, Lvovu, Linci, Innsbrucku, Štýrském Hradci, Lublaňi, Terstu a Zaderu. Vláda měla být vedena ve jménu císaře zodpovědnými ministry (říšskými a zemskými). Říšských ministrů mělo být pět – ministr president, zahraničních záležitostí, války, financí a ministr obchodu a veřejných věcí. V každém hlavním sídle zemské vlády měl stát v jejím čele zemský ministr a v každém odboru zemské správy se mělo nacházet pět radů – pro politickou zemskou správu, soudnictví, vyučování a osvětu, průmysl, zemskou pokladnu a zemský úvěr. Zemský ministr měl být označován za místokrále a jeho radové za ministry. Zároveň zemský ministr měl být na stejné úrovni jako říšští ministři a zodpovědný měl být přes říšského ministra Říšskému sněmu a také osobně zemskému sněmu. Zemští radové se měli zodpovídat pouze zemskému sněmu. Říše měla být rozdělena na kraje, okresy a obce se zvláštními zemskými zákony. Moc exekutivní měli mít jak říšští tak i zemští úředníci. Říšský sněm měl být svoláván císařem do Vídně každým rokem na jaře. Zemský sněm měl být císařem svoláván na podzim. Nikdy nesmělo dojít k tomu, aby zasedaly oba sněmy současně. Zákonodárné období zemského sněmu mělo trvat tři roky. Pokud by došlo k rozpuštění Říšského sněmu, musel být rozpuštěn i zemský sněm. Zákony vydané Říšským sněmem měly být nadřazeny zákonům zemským. Zemských sněmů a soudů mělo být celkem sedm – německý, československý, polsko-rusínský, maďarský,

rumunský, jihoslovanský a italský. O národní záležitosti se měl starat zemský sněm. Palacký navrhoval, aby se při jednáních v Říšském parlamentu mluvilo maximálně dvěma až třemi vybranými jazyky. Říšský sněm a ústřední vláda měly mít na starosti záležitosti týkající se panovnického domu, zahraničních vztahů, vojenství a námořnictví, říšských financí, obchodu, dopravy a spojů. Říšský sněm a ústřední vláda se měly skládat z vyslaných a volených zástupců zemských sněmů.¹²⁴

¹²⁴ TOBOLKA, ZDENĚK VÁCLAV, *František Palacký jako politik a historik*, Praha 1898, s. 30–37; KOŘALKA, František Palacký, s. 447–450

4 MITTELEUROPA FRIEDRICHA NAUMANNA

Autorem nejznámější německé koncepce zabývající se střední Evropou je liberální politik, sociální teoretik, poslanec a luteránský kněz Friedrich Naumann (1860 – 1919).¹²⁵ Naumann byl poslancem v říšském sněmu, přesto se mu nepodařilo se v politickém životě výrazně prosadit. Veřejnost ale dokázal zaujmout jako řečník a spisovatel. Byl vydavatelem časopisu *Die Hilfe*¹²⁶ a úspěšným autorem politicko-vědních knih. V jeho myšlenkách lze nalézt mísící se německý nacionalismus s liberalizmem, socialismem a imperialismem. Své nejznámější dílo *Mitteleuropa*¹²⁷ vydal Naumann v roce 1915, v období největších bojů první světové války.¹²⁸

Vyhlášení válečného stavu v roce 1914 přijal Naumann s nadšením. Na počátku války stejně jako jeho vrstevníci doufal v rychlé vítězství Německa. Již o rok později se začal obávat, aby nakonec válka nedopadla pro Německo nerozhodně.¹²⁹ Prohra by pro Německo znamenala ztrátu kolonií. Naumann dospěl k přesvědčení, že by mělo dojít k opětovné spolupráci mezi Německem a Rakousko-Uherskem.

¹²⁵ Více o životě a politice Friedricha Naumanna v díle: HEUSS, Theodor, *Friedrich Naumann, Der Mann, das Werk, die Zeit*, Berlin 1937. WITTE, Barthold, *Friedrich Naumann a budoucnost liberálů*, in: *Friedrich Naumann příspěvky k pochopení osobnosti a díla*, Praha 1996, s. 8–22. *Neue deutsche Biographie – svazek 18*, s. 767–769, Berlin 1997.

¹²⁶ Časopis „die Hilfe“ náležel mezi křesťanskosociální časopisy. Naumann ho založil v roce 1894. (JINDRA, Zdeněk, Bohumír Šmeral a Friedrich Naumann, Důvěrné vztahy sociálně demokratického předáka s projektantem německého integračního cíle Mitteleuropa v prvním válečném roce 1914/15, s. 49 In: ŠTEMBERK, Jan, *Historie a cestovní ruch perspektivní a podnětné spojení*, Praha 2008, s. 49–70.)

¹²⁷ Bývá také označován za programový spis. (WITTE, Barthold, *Friedrich Naumann a budoucnost liberálů*, in: *Friedrich Naumann příspěvky k pochopení osobnosti a díla*, Praha 1996, s. 8–22.)

¹²⁸ HAYEK, August Friedrich, *Cesta do otroctví*, Brno 2004, s. 148.

¹²⁹ Jako přelomový okamžik lze označit leden 1915, kdy Naumann přehodnotil důsledky prohrané bitvy na řece Marne (září 1914). (HEUSS, s. 439)

Prohlásil že: „*V srdci kontinentu všichni Němci dohromady by měly hledat duchovní opětovné potvrzení a vizi nové budoucnosti.*“¹³⁰ Myslel tím sloučení všech Němců ve střední Evropě pod jeden státní útvar.

Napsání knihy předcházelo na začátku roku 1915 studium ekonomické a historické literatury. V únoru 1915 se Naumann vydal na cestu po rakousko-uherské monarchii.¹³¹ Na této zahraniční cestě se snažil ověřit si svoje nové poznatky a zároveň se seznámil s problémy Rakouska-Uherska. Ve Vídni se v únoru 1915 Naumann sešel s místními politiky a znalci v hojném počtu. Diskutoval s nimi své představy o vytvoření nového uspořádání střední Evropy.¹³² Cesta po rakousko-uherské monarchii a diskuze ho utvrdily v tom, že jeho představy jsou uskutečnitelné. Před vydáním knihy Naumann publikoval své názory prostřednictvím vlastního časopisu *Die Hilfe*. Reakce na jeho články ho přesvědčily o tom, že k vyřešení stávajících problémů střední Evropy nebude stačit samotné ekonomické řešení. Muselo dojít i k politickému znovuzrození. Od května do srpna roku 1915 pobýval Naumann v Postdamu. Tam sepsal všechny své myšlenky a představy o střední Evropě do knižní podoby. V říjnu 1915 v berlínském nakladatelství Georga Reimera byla Naumannovi vydána kniha s názvem *Mitteleuropa*.¹³³ Kniha byla pojmenována podle státního uskupení, které

¹³⁰ HEUSS, s. 439.

¹³¹ Zahraniční cesta po rakousko-uherské monarchii se konala od 10. do 19. února 1915. (JINDRA, Bohumír Šmeral a Friedrich Naumann, *Důvěrné vztahy sociálně demokratického předáka s projektantem německého integračního cíle Mitteleuropa v prvním válečném roce 1914/15*, s. 52)

¹³² Naumann se sešel se sociálně demokratickým poslancem Karlem Rennerem, s vydavatelem vídeňského deníku „Die Zeit“, s profesorem statistiky Isidorem Singerem a redaktorem Dr. Friedrichem Kannerem. (JINDRA, Zdeněk, Bohumír Šmeral a Friedrich Naumann, *Důvěrné vztahy sociálně demokratického předáka s projektantem německého integračního cíle Mitteleuropa v prvním válečném roce 1914/15*, s. 53–54.)

¹³³ MEYER, s. 195–197.

podle Naumanna mělo vzniknout po první světové válce ve střední Evropě.

Knize se v době právě probíhající první světové války dostalo velkého ohlasu a bývá dokonce označována za nejčtenější válečnou knihu v Německu.¹³⁴ Velký ohlas měla kniha u široké veřejnosti i ve vědeckých kruzích. Zároveň se jí dostalo ohodnocení „mistrovského stylu a jednoduchosti.“ Kniha byla vydána v Naumannově rodném jazyku – němčině a brzy byla přeložena i do angličtiny.¹³⁵ Pro širokou veřejnost byla kniha srozumitelná, protože Naumann popisoval čtenářům známá fakta. Jeho argumenty byly jednoduché, přímé a srozumitelné. Své myšlenky doplňoval komentáři a nakonec vše uzavřel souhrnem hlavních vlastností středoevropského prostoru.¹³⁶

Naumann se ve svém díle zaměřil hlavně na hospodářské, celní, národnostní a vojenské otázky. Zároveň odhadoval budoucnost Střední Evropy na základě historického vývoje rakousko-uherské monarchie a Německa. Dále přemýšlí o změnách, které nastanou po vzniku *Mitteleuropy*, zde samozřejmě za předpokladu že opravdu vznikne.¹³⁷

Kniha je rozdělena do deseti kapitol – 1. Společná válka a její následky, 2. K předešlým dějinám střední Evropy, 3. Konfese a národnosti, 4. Středoevropský hospodářský národ, 5. Společné problémy válečného hospodářství, 6. Světové hospodářství, 7. Celní otázky, 8.

¹³⁴ Srovnej: Jediná kniha, která překonala úspěch Naumannovy *Mitteleuropy* byl dílo Otto von Bismarcka *Myšlenky a vzpomínky* („Gedanken und Erinnerungen“) (WITTE, s. 12).

¹³⁵ První vydání anglického překladu vyšlo ve Spojených státech Amerických v roce 1916.

¹³⁶ MEYER, s.

¹³⁷ *Naše doba – revue pro vědu, umění a život sociální*, 23, 1916, s. 319.

Ústavní otázky, 9. Statistiky a historie.¹³⁸ Poslední desátá kapitola je tvořena přehledem literatury, která měla čtenáři sloužit k většímu porozumění tématu - především šlo o poznání rakousko-uherské a říšsko-německé politiky.

4.1 Friedrich Naumann a jeho pohled na národy

Podle Naumanna se národy dělily na velké a světově mocné, které byly předurčeny k rozmachu a panování a na národy malé, které jsou neschopné samostatné existence. Tyto malé národy byly předurčeny k tomu, aby se připojily k větším a mocnějším národům. Tyto malé národy se podle Naumanna nacházely mezi Ruskem a Německem a jejich společným znakem bylo to, že si nedokázali udržet vlastní politickou nezávislost. Malá velikost neznamena menší národní cítění, spíše naopak. Friedrich Naumann označoval tyto malé neněmecké národy nacházející se v oblasti středovýchodní Evropy za spojovací články, tzv. mezinárody.¹³⁹ Řadil sem Poláky, Litevce, Estonce, Rusíny, Ukrajince a Čechy.¹⁴⁰

Naumann měl představu, že vznikne *Mitteleuropa*, a v ní se zrodí společný středoevropský národ. Oblast střední Evropy byla bohatá na různé národnosti, přičemž středoevropský národ se podle Naumanna zatím nacházel na úplném počátku svého vývoje a teprve se měl formovat. Bylo to proto, že v Evropě v té době panoval chaos a nejistota –

¹³⁸ 1) „Der gemeinsame Krieg und seine Folgen“, 2) „Zur Vorgeschichte Mitteleuropas“, 3) „Konfessionen und Nationalitäten“, 4) „Das mitteleuropäische Wirtschaftsvolk“, 5) „Gemeinsame Kriegswirtschaftsprobleme“, 6) „In der Weltwirtschaft“, 7) „Zollfragen“, 8) „Verfassungsfragen“ a za 9) „Statistisches und Historisches“ (NAUMANN, Friedrich, *Mitteleuropa*, s. 5 – 8).

¹³⁹ Tzv. „Zwischenvölker“

¹⁴⁰ JAWORSKI, Friedrich Naumann a Češi, s. 195; JINDRA, Bohumír Šmeral a Friedrich Naumann, Důvěrné vztahy sociálně demokratického předáka s projektantem německého integračního cíle *Mitteleuropa* v prvním válečném roce 1914/15, s. 70.

válka narušila staré zvyky a struktury. Protože ještě nebyl znám vítěz války, bylo možné budoucí vývoj střední Evropy pouze předvídat. Z toho důvodu to Naumann popisoval jako počátek vývoje středoevropského národa. Jednotlivé národy s sebou přinášely své specifické požadavky, což se projevovalo různými politickými a společenskými problémy. Naumann byl benevolentní a nekompromisní zároveň. V určitých věcech bylo podle něj nutné postupovat vůči neněmeckým národům nekompromisně, například v oblasti hospodářství. Na druhou stranu Naumann hodlal neněmeckým národům dopřát volnost. Do vnitřních národních záležitostí nechtěl zasahovat a chtěl jim dopřát volný průběh, například kulturu. Zároveň předvídal, že během společného soužití budou mezi národy mizet rozdíly. Postupem času měl vzniknout jeden velký středoevropský národ.¹⁴¹

Hlavním důvodem, proč se v minulosti středoevropský region roztříštil, byl podle Naumanna způsob volení císařů ve středověku. Ke svému prospěchu toho využily Francie, Anglie a Rusko a staly se hlavními mocnostmi Evropy. Oproti tomu střed Evropy od Švédska až po Neapol se zmítal v boji malých národů proti sobě. To vedlo k tomu, že se zde (ve střední Evropě) nevytvořilo žádné velkoměstské centrum srovnatelné s Římem, Konstantinopolí, Moskvou, Paříží nebo Londýnem.¹⁴²

První změny sebou přinesly Napoleonské války a Vídeňský kongres. Po roce 1815 se o střední Evropu začalo zajímat Rusko. Střední Evropa oddělovala Rusko a západní mocnosti. Zájem Ruska způsobil, že se v roce 1848 začaly o dění ve středu Evropy zajímat západní mocnosti. Báli se ruské expanze do vnitřku evropského kontinentu. Západní mocnosti začali požadovat německou dominanci nad regionem. Podle

¹⁴¹ NAUMANN, Friedrich, *Central Europe*, New York. 1917, s. 66–68.

¹⁴² NAUMANN, Friedrich, *Central Europe*, New York. 1917, s. 45.

Naumanna střední Evropa povstala z válečných úspěchů Pruska v druhé polovině 19. století. Za první přelomový rok označil Naumann rok 1866, kdy Prusko zvítězilo nad rakousko-uherskou monarchií. Poté došlo k přesunu hlavní moci nad územím střední Evropy z rukou Rakouska-Uherska do rukou Pruska. Druhým přelomovým rokem byl podle Naumanna rok 1870, kdy Prusko vyhrálo válku proti Francii. Tato vítězství přispěla ke vzniku Německé říše. Ta se stala z hlediska počtu obyvatel, vojenské síly a národnostní homogenosti první středoevropskou mocností. Rakousko-Uhersko začalo skomírat. K přežití mu mělo napomoci spojení se s Německem. To se uskutečnilo v roce 1879, spojenectví se nazývalo Dvojspolek. Ten lze označit za první pokus o celistvost ve střední Evropě. Toto vše podle Naumanna říkaly dějiny.¹⁴³

Pro středoevropský národ bylo těžké nalézt společný prvek. Bylo to především proto, že Rakousko-Uhersko bylo bohaté na národnosti a hovořilo se zde třinácti jazyky, přičemž za každým jazykem stála svébytná kultura. Nejvíce byli zastoupeni rakouští Němci, kteří fungovali jako předvoj pro německou kulturu. Němci tvořili v monarchii 35 % obyvatel Předlitavska.¹⁴⁴ Převládal u nich pocit nejistoty, protože byli v menšině oproti neněmeckým národům. To vyvolalo u některých rakousko-německých politiků snahu o zbavení se slovanského národa, což by vyrovnalo poměr Němců a neněmců. Naumann se proti tomu ve svém díle ohradil. Místo toho doporučoval zajímat se o kulturu menších národů v Rakousko-Uhersku. Podle něho bylo nezbytně nutné porozumět psychologii malých národů a vyhnout se posuzování národů jen zvenčí. Navrhoval, aby došlo ke zkoumání malých národů uvnitř monarchie, aby se vědělo, co každý národ vede k jeho specifickému chování a požadavkům. Naumann zde také poukázal na hlavní chybu německého

¹⁴³ NAUMANN, Friedrich, *Central Europe*, New York. 1917, s 50–58.

¹⁴⁴ NAUMANN, Friedrich, *Central Europe*, New York. 1917, s 101.

národa, který nedokázal pochopit jiné národy. K přesvědčení o tom, že je třeba neněmeckým národům ve střední Evropě porozumět, ho přivedl názor, že doba, kdy by se německému národu podařilo lehce získat neněmecké národy na svojí stranu, je již dávno pryč. Nyní tyto národy nemají žádný zájem se k Německu dobrovolně přidat. Naumann předem očekával, že jeho plán Střední Evropy vedené německým národem nebude přijat ostatními národy kladně, že bude muset dojít k dějinným a hospodářským tlakům. Na druhé straně byl Naumann přesvědčen, že jeho idea o uspořádání poválečné střední Evropy bude pro malé národy natolik atraktivní, že se nakonec k Německu a Rakousko-Uhersku dobrovolně připojí. Důvodem atraktivity mělo být Naumannovo odsouzení jakýchkoliv germanizačních záměrů.¹⁴⁵

4.1.1 Maďarský národ

Naumann považoval Maďary za nejvýznamnější neněmecký národ rakousko-uherské monarchie. K maďarskému národu přistupoval Naumann jiným způsobem než k ostatním neněmeckým národům středoevropského regionu. Bylo to z důvodu, že Maďaři dokázali obhájit svojí národnost. Maďarskému národu Naumann v *Mittleuropě* připisoval vedoucí roli. Bylo to především dáno tím, že maďarskému národu Naumann více porozuměl než Slovanům. Maďary uznával především za to, jak si dokázali po bitvě u Hradce Králové (1866) prosadit na oslabeném Rakousku své autonomní požadavky.¹⁴⁶

Maďarský národ měl od roku 1868 svojí ústavu, která byla zpočátku velmi liberální ke všem národnostem na území Uher. V průběhu let se Maďaři začali obávat početní převahy nemaďarských národů na území

¹⁴⁵ NAUMANN, Friedrich, *Central Europe*, New York. 1917, 101–102.

¹⁴⁶ CHYSKÝ, s. 142

Uher. Z tohoto důvodu došlo v průběhu druhé poloviny 19. století k velké vlně maďarizace, která pokračovala i na počátku 20. století. Maďarizace znamenala, že se maďarský jazyk stal povinným úředním jazykem a ve školách se muselo vyučovat maďarsky.¹⁴⁷

Naumann respektoval státoprávní požadavky Maďarů. Zároveň Naumann apeloval na Maďary, protože je považoval za důležitý článek pro vytvoření *Mittleuropy*. To na Maďary působilo tak, že se cítili být pod velikým tlakem z důvodu této zodpovědnosti. Samotní Maďaři vnímali naumannovu představu velice citlivě. Spatřovali rozpor mezi naumannovým vyjádřením, že bude pečlivě dodržovat rakousko-uherské vyrovnání z roku 1867 a jeho představou o *Mittleuropě*. Maďarský národ se obával, že by v případě realizace *Mittleuropy* přišli o postavení hegemonu v uherské části Rakouska-Uherska a ocitli se v podřízené roli vůči požadavkům Německa, jako vůdčího národu středoevropského regionu.¹⁴⁸

4.1.2 Český národ

České země náležely od počátku habsburské monarchie k jejím nejdůležitějším částem, daly by se nazvat jádrem říše. Jejich význam ještě stoupl v druhé polovině 19. století, kdy se z nich stala hospodářsky nejrozvinutější část Rakouska-Uherska. Na význam českých zemí pro

¹⁴⁷ NAUMANN, Friedrich, *Central Europe*, New York 1917, s. 93–94.

¹⁴⁸ CHYSKÝ, s. 141–142; *Idea Mittleuropy*. GRÖGER, Franz Chocholatý, [online].[cit. 2014-01-28] <<http://deliandiver.org/2010/09/idea-mittleuropy.html>>.

JAWORSKI, Friedrich Naumann a Češi, s. 205; MEYER, *Mittleuropa in German thought and action 1815–1945*, s. 202–209.

monarchii poukázal německý kancléř Otto von Bismarck svým výrokem: „*Kdo ovládá Čechy, je svým způsobem pánem celé Evropy.*“¹⁴⁹

Naumann vnímal před vypuknutím první světové války problémy českého národa a českou otázku¹⁵⁰ pouze jako součást obecného problému soužití více národů v rakouské monarchii. Bylo to především z důvodu, že Češi neobhájili svoji samostatnost v rámci rakouské monarchie. České problémy tedy chápal jako vnitropolitickou věc. Naumann viděl český národ jako malý západoslovanský národ, který se nachází východně od Německa a sousedí s ním. Větší pozornost začal Naumann věnovat českému národu v době těsně před vypuknutím první světové války, protože Čechy byly velice cenné území. Bylo to především z důvodu jejich velikosti v rakousko-uherské monarchii, geografické poloze, ekonomické výkonnosti a politické bojovnosti českého národa.¹⁵¹

Tato Naumannova pozornost k Čechům se nejvíce projevila právě v díle *Mitteleuropa*.¹⁵² V tomto díle Naumann Čechům uznal důležitou roli při budování Střední Evropy. Po vypuknutí první světové války už Čechy

¹⁴⁹ KUEHNELT-LEDDIHN, Erik, Poselství lidem a národům střední Evropy, [online][cit. 2014-03-28] Dostupný z WWW: <<http://www.cs-magazin.com/index.php?a=a2003081022>>.

¹⁵⁰ Česká otázka se týkala otázky konečného státoprávního upravení postavení českých zemí, dále také svobodného státního i národního života českého národa. Více o české otázce v: PROKŠ, Petr, Česká otázka na počátku Velké války (1914–1915/16). In: *Psáno do oblak. Sborník k nedožitému sedmdesátinám prof. Jana Kuklíka*, Praha 2011 s. 13–24.

¹⁵¹

¹⁵² JAWORSKI, Rudolf, Friedrich Naumann a Češi, s. 195–196; KRÍŽEK, Jurij, Česká buržoasní politika a "česká otázka" v letech 1900–1914. In: *Československý časopis historický* 6, 1958, 4, s. 621–661.

nenazýval jako „schopné protivníky“ rakouských Němců, ale jako rovnoprávné „bratry ve zbrani.“¹⁵³

Ve svém časopisu „*Die Hilfe*“ psal Naumann v roce 1915 o postavení „ne-ruských, rakousko-uherskému státu věrných Čechů“ ve světové válce takto: Uvědomoval si hrůzy války. Chápal, že část Čechů je bojuje na straně Rakouska-Uherska dobrovolně a část z donucení. „*Stali se našimi spolubojovníky buď dobrovolně, nebo z donucení a musejí posílat své syny do války stejně jako my.*“¹⁵⁴ Situace si, ale vyžadovala využití všech národů Rakouska-Uherska, proto aby mohlo být dosaženo vítězství ve válce. Část Čechů v bojích dezertovala a obrátila se proti Rakousku-Uhersku a Německu. Jednalo se o menšinu, a proto Naumann nabádal, aby Němci neodsuzovali všechny Čechy jako válečné zrádce. Důvodem tohoto Naumannova omlouvání českého národa bylo to, že české území potřeboval jako jeden ze základních článků k vybudování *Mitteleurop*y.¹⁵⁵

Naumann respektoval dřívější královskou tradici Čech, ale nechtěl uznat české státoprávní požadavky, především kvůli silnému postavení německého obyvatelstva na českém území. Zároveň v případě uznání samostatnosti českého národa mohlo dojít k problémům pro rakousko-uherskou monarchii. Zde je vidět, že Naumann jednal čistě účelově ve prospěch Německa – plně chápal situaci českého národa, ale nezastal se ho. Nelíbilo se mu, jak Češi oslabovali Rakousko-Uhersko svými postoji k monarchii v době před vypuknutím první světové války. Dalším

¹⁵³ NAUMANN, Friedrich, *Mitteleuropa* s.101.

¹⁵⁴ NAUMANN, Friedrich, *Werke*, sv. 4, Köln, 1964. s. 481.

¹⁵⁵ „*Mitträger unserer Waffen*“. Češi obsadili v rakouské monarchii druhé místo, hned po Maďarech. (JAWORSKI, Rudolf, *Friedrich Naumann a Češi*, s. 198).

negativem českého národa, které spatřoval, bylo předválečné chování Čechů. Část českého národa totiž sympatizovala s Francií a Ruskem.¹⁵⁶

Podle Naumanna nebylo zcela možné Čechy poněmčít a tak navrhoval, aby se českým emocím vycházelo vstříc. Mělo se porozumět českému národu. Naumann měl představu o tom, jak za deset nebo více let přijede do jednoho z center Mitteleuropy – do Prahy. Češi nebudou brát svojí účast v Mitteleuropě jako povinnost. Mělo by jim to s odstupem času připadat zcela přirozené, včetně toho, že se budou na úřadech dorozumívat německy. Němčina pro ně nebude problém, protože sice bude jazykem oficiálním, ale nebude se snažit potlačit češtinu, které bude ponechán volný prostor. Čeština měla být na úřadech navíc využívána ke zlepšení komunikace mezi úředníky a českými zemědělci a obchodníky.¹⁵⁷

4.1.3 Střední Evropa a Židé

Celý středoevropský region se vyznačoval jedním specifickým problémem, který se jinde v Evropě nevyskytoval, a tím byla židovská otázka. Židé se (sami sebe) v různých místech středoevropského regionu vnímali různě. Například v Německu se považovali za Němce. V rakouské monarchii se někteří hlásili k německé národnosti, jiní k české, další k maďarské, polské a někteří se dokonce hlásili jenom k židovství. Židé měli velký vliv na středoevropská centra – Vídeň, Budapešť a Prahu. Stali se také neodmyslitelnou součástí hospodářství, byli zdatní v oblastech bankovníctví, finančnictví, dopravě a výrobě. V rakouské monarchii se Židé stali neodmyslitelnou součástí ekonomiky.

¹⁵⁶ JAWORSKI, Rudolf, Friedrich Naumann a Češi, s.196–197.

¹⁵⁷ NAUMANN, Friedrich, Mitteleuropa, s. 252.

Z tohoto důvodu Naumann doporučoval skončit po první světové válce s antisemitismem.¹⁵⁸

4.2 Friedrich Naumann a první světová válka

První světovou válku nevnímal Naumann jako boj mezi Germány a Slovany, ale viděl v ní příležitost pro všechny malé národy k vytvoření nového uskupení ve střední Evropě. Tyto malé národy byly nejvíce ohroženy politikou světových mocností té doby – Francií, Velkou Británií a Ruskem. Jednalo se o ohrožení ve smyslu pohlcení malého národa velkým a následným zánikem malého národa.¹⁵⁹

Protože byla válka, tak existovala možnost, že se střední Evropa po jejím ukončení sjednotí. Naumann si to představoval, že dojde k vytvoření celistvého státního útvaru, ve kterém by došlo k vzájemnému porozumění mezi Německem a Rakousko-Uherskem. Ke spolupráci mezi těmito státy již v minulosti docházelo, ale bylo tomu pouze tehdy, když měly společný cíl. Příkladem bylo dělení Polska nebo závěrečná fáze boje proti Napoleonovi. Po vyřešení společného problému zanikl důvod k další spolupráci mezi oběma zeměmi a země se od sebe opět oddálily ve smyslu vzájemné spolupráce. Nyní byla situace zcela jiná. Byla příhodná doba k trvalému spojení obou států, protože válka měnila celou Evropu. To byla šance pro vybudování *Mittleuropy*. Naumanna ve své knize prohlásil, že „*Válka přišla jako tvůrce středoevropské duše.*“¹⁶⁰ Myslel to tak, že bez války by mohlo k vytvoření *Mittleuropy* dojít velmi obtížně.

Naumann byl během války v Německu uprostřed všeho dění. Pozoroval, že válka působila na lidi tak, že byli ochotni přijímat velké

¹⁵⁸ NAUMANN, Friedrich, *Central Europe*, New York. 1917, s. 74–77.

¹⁵⁹ NAUMANN, Friedrich, *Central Europe*, New York. 1917, s. 10.

¹⁶⁰ Der Krieg wurde zum Schöpfer einer mitteleuropäischen Seele... (NAUMANN, *Mittleuropa*, s. 4.)

změny, jaké by v době míru neakceptovali. V době míru totiž panovala každodennost, lidé řešili běžné životní problémy, pokud se neměli špatně, neměli důvod stávající situaci nějakým způsobem měnit. Probíhající válka dovedla lidi k trvalé nespokojenosti a strachu. Proto válka vystupovala jako tvůrce nálad umožňující přijetí velkých a převratných myšlenek. Válka nejen ničila (státy, osudy lidí, ideály), ale zároveň tvořila nebo k tomu dávala prostor. Jako příklad Naumannovi posloužil Otto von Bismarck, který založil německou říši také během války v roce 1870 a ne až v době po válce. Chápal, že po válce by mohlo být pozdě pro posazení nových myšlenek a vybudování *Mitteleuropy* by již nebylo možné: „*Tak naši státníci musí určit základy této nové struktury během této války. Uprostřed krveprolití a otřesů národů. Později by mohlo být pozdě.*“¹⁶¹

Naumann chápal první světovou válku, jako boj Středoevropanů o své postavení ve světě. V době, kdy Naumann psal své dílo *Mitteleuropa* došlo k prvním porážkám Německa. Případná porážka Německa by znamenala to, že by státy střední Evropy odsouzeny stát se satelitními zeměmi mocností. V případě nerozhodného výsledku by muselo dojít v budoucnosti ještě jednou k takovému vojenskému střetnutí. Vítezství středoevropského společenství by znamenalo, že by se střední Evropa ve světě prosadila, stala by mocností. Děti a vnuci současných Středoevropanů by nemuseli řešit v budoucnosti stejné věci jako jejich rodiče ve stávající chvíli.¹⁶²

Podle Naumanna za vypuknutí první světové války mohla hospodářská konkurence mezi Velkou Británií a Německem. Velká Británie nedokázala konkurovat výrobkům z Německa, které byly kvalitní a levné. Britští politici to vyřešili za pomoci blokády kontinentu – týkalo se to dovozu zboží z Německa. Evropský kontinent se ocitl odstřižený od

¹⁶¹ NAUMANN, *Mitteleuropa*, s. 1.

¹⁶² VESELÝ, Zdeněk, *Světová politika 20. století v dokumentech (1900–1945)*, s. 37.

dovozu zahraničního zboží. Byla to právě ta situace, kvůli které spolu začalo Německo a Rakousko-Uhersko spolupracovat, protože na tom byly stejně. Situaci označil tak, že „*Sedíme spolu ve společném hospodářském vězení.*“¹⁶³ Naumann Podcenili možnosti Velké Británie – námořní nadvládu nad Evropou. Podle Naumanna námořní blokáda Evropy více uškodila centrálním mocnostem (Velké Británii, Francii, Rusku) než Německu, protože došlo k neumožnění exportu a importu, byl nedostatek potravin, surovin a pracovních sil. Německo nedostatek všeho potřebného vyřešilo snahou o hledání náhražek za chybějící potřebné věci. Zároveň blokáda měla kladné důsledky na myšlení německého národa, na vytvoření nových technologií a nového způsobu řízení hospodářského života. Byly vybudovány smíšené formy podnikání se státní, komunální a privátní účastí. Díky tomu začali vznikat nové pracovní právní vztahy mezi zaměstnanci a zaměstnavateli. Stát se také více účastnil na hospodářském životu, protože se bál vypuknutí dalších válek, které by mohli vést k vyhladovění německého obyvatelstva.¹⁶⁴

Za další viníky vypuknutí první světové války Naumann označil Francii a Rusko. Podle něho bylo Německo uprostřed těchto centrálních mocností, které mu bránily ve spravedlivém podílu na mocenském rozdělení světa.¹⁶⁵

4.3 Hospodářství

Naumann se v průběhu svého života zabýval rolí Německa ve světě a jeho expanzivní zahraniční politikou. Brzo pochopil, že důležitým prvkem německé obnovy musí být hospodářský rozvoj v oblasti zahraničního obchodu. Německo mělo vytvářet kvalitní věci. Tuto

¹⁶³ NAUMANN, Friedrich, *Central Europe*, New York. 1917, s. 147.

¹⁶⁴ NAUMANN, *Mitteleuropa*, s. 135.

¹⁶⁵ CHYSKÝ, s. 146, 153.

myšlenku formuloval již v roce 1904 ve své eseji „*Die Kunst im Zeitalter der Maschine*“, kde napsal, že: je třeba se věnovat výrobě kvalitních věcí a nepodléhat levné masové výrobě, protože ta není konkurence schopná na špičkové světové úrovni. A Německo musí být konkurence schopné, protože Naumann spatřoval jeho velký potenciál prosadit se ve světě svojí kvalitní výrobou. Kvalita měla zemi zajistit dostatečný zahraniční odbytek, protože pokud se ostatní státy věnovat masové nekvalitní výrobě, tak takové kvality jako Německo nikdy nedosáhnou.¹⁶⁶ V průběhu svého života se Naumann stal velkým podporovatelem ekonomických zájmů země a v roce 1907 se stal spoluzakladatelem ekonomického, kulturního sdružení *Deutscher Werkbund* v Mnichově.¹⁶⁷

Hospodářský prvek byl páteří celé myšlenky Naumannovi *Mitteleuropy*. Podle Naumanna měla být *Mitteleuropa* svazkem států, které by s sebou přinesli vytvoření velkého společného hospodářského prostoru.¹⁶⁸ Měl se uplatnit princip partnerství (tzv. princip komplementarity), kdy by z Německa, Předlitavska a Zalitavska vznikl fungující ekonomický celek.¹⁶⁹ Jednotlivé části se měli doplňovat z hlediska svých zdrojů a oborové specializace. Celý tento systém měl mít za následek růst produktivity práce. Zároveň se měla začít uplatňovat taková organizace práce, která byla do této doby typická pouze pro nejrozvinutější části Německa. Výsledkem měl být růst blahobytu. Mělo dojít ke znásobení ekonomické síly každého státu náležícího do

¹⁶⁶ [online][cit. 2014-04-13] Dostupný z WWW: http://www.museumderdinge.de/werkbund_archiv/protagonisten/friedrich_naumann.php.

¹⁶⁷ [online][cit. 2014-04-13] Dostupný z WWW: http://www.museumderdinge.de/werkbund_archiv/protagonisten/friedrich_naumann.php.

¹⁶⁸ Měla vzniknout středoevropská unie.

¹⁶⁹ Tzv. Nadnárodní hospodářský stát („*übernationaler Wirtschaftsstaat*“).

Mittleuropy, z čehož vyplývá, že by vznikl tehdejší světový mocnostem nový, větší a vysoce konkurenci schopný protivník. Také mělo dojít k vybudování celní unie¹⁷⁰ ve středoevropském regionu, která měla znamenat zlevnění přesunu zboží mezi členskými zeměmi. S tím souvisel vznik jednotného obchodního prostoru s jednotným právním řádem pro podnikání a obchodování. Postupně měl vzniknout jeden celek dopravy a spojů a jednotný právní řád. Za tímto účelem měly vznikat regulační systémy a společné úřady, které by spravovaly nový hospodářský svazek, součástí by byl společný parlament s nedělitelnými kompetencemi pro hospodářské záležitosti.¹⁷¹

Naumann dále rozvíjel myšlenku principu solidarismu, kdy by docházelo k pomoci hospodářsky slabším územím *Mittleuropy* tak, aby se dostali na úroveň Německa. Z hlediska vnitřní politiky měly členské státy zůstat svrchované.¹⁷²

Naumann uvažoval, že pokud dojde k vytvoření *Mittleuropy* jako hospodářského celku, tak se stane i součástí mezinárodní bezpečnosti. Tedy pokud menší a ekonomicky slabší státy v Evropě budou náležet pod silnější a bohatší stát, tak slabším bude zajištěna bezpečnost mnohem lépe, než kdyby se o tom snažili sami na poli diplomatickém nebo vojenském. Tuto bezpečnost by členským státům zaručila *Mittleuropa*.

Každá země náležející do *Mittleuropy* měla mít stejné odvodové zákony, vzájemnou vojenskou inspekci, společný výbor pro zahraniční věci, společnou radu pro železnice, společnou kontrolu vodních toků. Následující věci měly být stejné pro všechny členy: měnová soustava, bankovní a obchodní zákony, daně pro vojenské výdaje, vzájemné

¹⁷⁰ Také znám pod názvem celní spolek tzv. „*Zollverein*“.

¹⁷¹ KREJČÍ, Geopolitika středoevropského prostoru, s. 109.

¹⁷² GONĚC, s. 84–85.

závazky pro státní dluhy, volnost v celních tarifech, výběr daní. Dále stejné tovární zákony, zákony pro podnikání a syndikáty. *Mitteleuropa* měla být natolik politicky silná, že by dokázala zabránit válečným střetům bez použití síly. Mělo dojít ke změně smýšlení běžných občanů a politiků *Mitteleuropy* – všichni by se měli natolik dobře, že by neměly důvod vyvolávat nepokoje.¹⁷³

4.4 Německé možnosti po konci první světové války

Naumann předvídal, že po konci války Německo nezůstane samostatné, ale spojí se nebo bude spojeno s jednou z okolních mocností. V úvahu připadaly tři možnosti – Rakousko-Uhersko, Rusko, Velká Británie.

4.4.1 Spojení s Rakouskem-Uherskem

Rakouská monarchie velmi utrpěla porážkou v prusko – rakouské válce¹⁷⁴ v roce 1866. Přestala fungovat jako jedna z ústředních mocností na evropském kontinentu a začalo docházet ke sblížování s Německem. To v roce 1879 vedlo ke vzniku vojenského obranného paktu mezi Německem a Rakousko-Uherskem.¹⁷⁵ Zde je patrné, že toto sblížování bylo opět čistě účelové z důvodu slábnoucí rakousko-uherské monarchie a potřeby vyrovnat a ubránit se ostatním. Vzrůstala závislost Rakousko-Uhersko na Německu, ať to bylo v oblasti hospodářství¹⁷⁶ či politiky.

¹⁷³ GONĚC, s. 85; KREJČÍ, s. 109.

¹⁷⁴ Více o prusko-rakouské válce RICHTER, Karel, *Třeba i železem a krví: prusko-rakouské války 1740–1866*.s. 251–479

¹⁷⁵ Známy také pod označení dvojspolek. Více o dvojspolku HLAVAČKA, Milan, PEČENKA, Marek, *Trojspolek: Německá, rakousko-uherská a italská zahraniční politika před první světovou válkou*, Praha 1999, s. 68–77.

¹⁷⁶ Německo se stalo největším obchodním partnerem Rakouska-Uherska, což mělo za následek, že na přelomu 19. a 20. století Rakousko dlužilo Německu téměř polovinu svých státních dluhů. (KŘEN, Jan, *Dvě století střední Evropy*, s. 295).

Naumann preferoval připojení Rakouska-Uherska k Německu, hlavním důvodem pro toto sjednocení bylo to, že v rakousko-uherské monarchii žilo velké množství rakouských Němců. Naumannovým cílem bylo evropské německé národy. Mezi těmito dvěma státy mělo dojít k úzkému obchodnímu partnerství. Předpokladem bylo odstranění celních bariér za pomoci vytvoření společné celní unie. Oba státy by převzaly vzájemně svoje přednosti a problémy. Rakousko-Uhersko bylo země zaměřená na zemědělství, zatímco Německo za průmyslovou. Tomu odpovídal zahraniční obchod mezi oběma státy. Z ekonomického hlediska na tom bylo hůře Rakousko-Uhersko oproti Německu. Bylo to z důvodu, že Rakousko-Uhersko více dováželo, než vyváželo. Většina zboží byla dovážena z německé říše. Velký dovoz byl nutný, protože Rakouská monarchie většinu agrární a průmyslové produkce spotřebovala pro sebe. Tímto bylo Rakousko-Uhersko oproti Německu velice omezené a ještě navíc byly na německém dovozu závislé. Podle Naumanna bylo nejlepším řešením připojit Rakousko-Uhersko k Německu a poté zvýšit jeho produkci Rakouska.¹⁷⁷

4.4.2 Spojení s Ruskem

Podle Naumanna by v případě nezdaru v bojích na frontách první světové války mohlo dojít k připojení Německa k ruskému hospodářskému systému. Tento systém mohl německému průmyslu přinést možnost získat odbytiště pro své průmyslové výrobky. Také zde byla výhoda, že ruské a německé hospodářství se navzájem doplňovaly. Rusové dosud poskytovali Německu zemědělské produkty a průmyslové suroviny. Oplátkou za to získávaly od Německa průmyslové produkty.

¹⁷⁷ Naumannovi zde jako příklad posloužilo samotné Německo, které ještě před 40 lety bylo také spíše agrární zemí, která se poté přeorientovala na průmysl se zesílenou zemědělskou výkonností.

NAUMANN, Friedrich, *Central Europe*, New York. 1917, s. 217–219.

Tato spolupráce by se mohla v případě propojení Německa s Ruskem výrazně prohloubit. Německo by svojí technikou Rusku dočasně velice pomohlo. Z hlediska politicko-kulturního by došlo ke spojení dvou rozdílných partnerů, což by sebou přinášelo nemalé problémy. Proto se Němci z hlediska kulturního citění staví ke spojení velmi odmítavě.¹⁷⁸ Naumann se k tomu vyjádřil v *Mitteleuropě* slovy: „*Nikdy! Raději zůstaneme malí a osamocení než ruští!*“¹⁷⁹ Tím dal Naumann najevo, že se Němci obávají převahy Ruska a zároveň jsou na svojí národnost hrdí.

4.4.3 Spojení s Velkou Británií

Další možností v případě válečného nezdaru by bylo připojení se k Velké Británii a vytvoření společného hospodářského svazku. Naumann toto považoval za lepší možnost než případné spojenectví s Ruskem. V tomto případě by se z Německa stal tzv. „junior partner“ v anglické světové firmě. Velká Británie by od Německa získávala různé lidské a materiální zdroje. Angličanům by se kvalitní německé zboží hodilo z důvodu dobrého odbytu, ale prodej by probíhal pod značkou Velké Británie. Němci by musely za hranicemi Německa mluvit anglicky. V případě válečných střetů by Němci museli stát na straně Velké Británie, znamenalo by to boje proti Rusku a Německo by fungovalo jako ochranný štít pro Velkou Británii. Německé námořnictvo a ponorky by již nesloužili své zemi, ale anglické. Němci jako jediní v Evropě měli námořnictvo, které bylo schopné konkurovat britskému. Po spojení obou zemí by se spojila i dvě nejsilnější námořnictva, takže v Evropě by již pro posílení britské námořnictvo nebyl soupeř. Německý historický imperialismus by se stal minulostí, protože velký národ se vždy snaží své podřízené státy

¹⁷⁸ NAUMANN, *Mitteleuropa*, s. 175.

¹⁷⁹ „*Nie ! Lieber klein unb allein als russisch.*“ NAUMANN, *Mitteleuropa*, s. 175.

natolik omezit, aby na něm zůstaly závislé. Proto ani možnost připojení se k Velké Británii nebyla dobrým řešením.¹⁸⁰

Podle toho jak Naumann popisoval a cítil možná spojení tak vychází najevo, že se mu ani jedno spojení v případě válečné prohry (Rusko a Velká Británie) nelíbilo. Byl si vědom toho, že jiné státy nemají jinou možnost než tvořit větší celky. Podle něj to ale nebyl případ Německa, Německo mu přišlo dostatečně silné na to, aby se z něj stala nová ústřední mocnost.¹⁸¹

4.5 Vnímání Mitteleuropy ve světě

Dílu Friedricha Naumanna *Mitteleuropa* se dostávalo celosvětové pozornosti. Cizojazyčné překlady se objevily již v průběhu první světové války ve Francii, Velké Británii, Itálii, Švédsku, Švýcarsku a Spojených státech amerických.

Pangermánský tisk v roce 1916 prohlašoval, že Britové využívají kopie *Mitteleuropy* k tomu, aby je distribuovali německým válečným zajatcům a používali jako protiněmecký dokument. Ukazovali to jako příklad toho, co Němci chtějí v Evropě vybudovat v případě jejich vítězství v první světové válce. V té době neexistoval spis, který by německé záměry lépe vystihl. Spojenci naumannovo dílo prezentovali jako celoněmeckou záležitost, jako kdyby vybudování *Mitteleuropy* bylo cílem všech Němců. V roce 1916 totiž nejvyšší spojenecké kruhy předpokládaly, že Německo a berlínská vláda vstupovali do první světové války s představou o vytvoření *Mitteleuropy*.¹⁸² Od roku 1916 Spojenci

¹⁸⁰ NAUMANN, *Mitteleuropa*, s. 176.

¹⁸¹ „... aber uns lockt auf Grund unserer Kraft und Erlebnisse, ein grösseres Ziel: selber Mittelpunkt zu werden!“ NAUMANN, *Mitteleuropa*, s. 176.

¹⁸² MEYER, Henry Cord, *German Economic Relations with Southeastern Europe, 1870–1914*, s. 77. In: *The American Historical Review* 57, 1951, 1, s. 77–90.

začali projekt *Mitteleuropa* posuzovat velmi vážně. Z tohoto důvodu došlo v roce 1916 dvakrát ke schůzce spojenců ve Francii. Účelem schůzky bylo posouzení hrozby *Mitteleuropy*. Na těchto schůzích se Spojenci dohodli, že budou pokračovat v ekonomické válce proti centrálním mocnostem i v době, kdy ustanou válečné střety.¹⁸³

Na straně spojenců došlo k vybudování silné protiofenzívy proti *Mitteleuropě*, jejíž centrum se nacházelo kolem časopisu „The New Europe“. V týdeníku se zabývali převážně problémy rakousko-uherské monarchie a zároveň se snažili podporovat národní hnutí v monarchii. Významnými hlavními představiteli deníku byli Robert Seton-Watson, Henry Wickham-Steed a Tomáš Garrigue Masaryk.¹⁸⁴ Měli jasnou představu o tom, jak by střední Evropa měla vypadat po ukončení první světové války. Předpokládali, že by došlo ke vzniku pásma nevelkých demokratických států, které měly za úkol oddělit od sebe Německo a Rusko. Jeden stát měl být tvořen převážně jedním národem. Tyto nové státy se poté měly stát partnery velmocí na západě. Tuto představu poválečného uspořádání měli pouze představitelé kolem britského časopisu *New Europe*. Spojenci si vytvořily představu o poválečném uspořádání až po slavnostním vyhlášení čtrnácti bodu amerického prezidenta Woodrowa Wilsona.¹⁸⁵

¹⁸³ Do roku 1916 jim jako propaganda sloužili příběhy z bojišť od popisů bojových scén, výši ztrát protivníka nebo příběhy vojáků z ponorkové války. (HOUŽVIČKA, s. 95.)

¹⁸⁴ Mezi další významné členy tohoto uskupení náleželi E. Denis, L. Eisenmann, N. Jorga a P. Struve. (HOUŽVIČKA, s. 95.)

¹⁸⁵ JINDRA, Zdeněk, *První světová válka*, Praha 1984, s. 118; MEYER, *Mitteleuropa in German thought and action 1815–1945*, s. 215. DAVIES, MOORHAISE, *Návraty střední Evropy*, s. 104.

4.6 Mitteleuropa

Podle Naumanna mělo vzniknout v oblasti střední Evropy seskupení menších států, v jejichž čele by stála Německá říše, která měla být úzce spojena s Rakouskem – Uherskem. Na tomto spojení závisela úspěšnost spojení všech středoevropských národů. Byl kladen důraz na nacionální požadavky jednotlivých národů žijících uvnitř obou států (Rakousko-Uhersko a Německo). Do nového uskupení ve středu Evropy měly patřit státy,¹⁸⁶ které nenáleží k anglo-francouzské západní alianci, nenáleží k ruské říši a zároveň se nalézají v oblasti od Severního a Baltického moře až k Alpám a Jaderskému moři a jižnímu okraji Podunajské roviny.

Monarchii Naumann považoval za staletý útvar, který je stále svázán středověkými dogmaty. Monarchie byla převážně katolicky a zemědělsky zaměřena; převažovala maloměstskou struktura.

Německo Naumann viděl jako „zachránce“ střední Evropy, protože je k tomu historicky předurčeno, zde vycházel z toho, že na jeho území dříve existovala Svatá říše římská národa německého. Německo je mladý stát, který není svázán svojí minulostí tak, jako tomu bylo u Rakousko-Uherska. Vždyť Německo vzniklo teprve v 19. století. Obyvatelstvo Německa je oproti monarchii spíše protestantského vyznání a zaměřené spíše na průmysl; převažovala velká města na západě území, orientovaná na průmysl.

V Mitteleuropě nemělo vzniknout pouhé vojenské sdružení nebo svaz států, měla se vytvořit mnohem hodnotnější a trvalá organizace. V této organizaci mělo být nadnárodní vedení, které se mělo starat o

¹⁸⁶ Naumann ve svém díle nestanovil, jaké menší státy by měly do střední Evropy náležet, protože „o nich prý nyní za války z ohledů taktických není možno ještě mluvit“ (*Naše doba – revue pro vědu, umění a život sociální* 23, 1916, s. 454)

společné hospodářské a vojenské záležitosti. Tyto dvě záležitosti měly být vykrojeny z činnosti jednotlivých členských států. Mělo to fungovat tak, že by každý členský stát měl svoji vlastní kulturu a jazyk, ale hospodářství a vojenství by bylo řízeno centrálně, pro všechny stejně – to znamená například stejné daně a stejná pravidla pro vojenské odvody.

K realizaci společného hospodářství a vojenství mělo dojít za pomoci uzavření státních smluv. Měla vzniknout následující organizační struktura. Každý členský stát by měl svoji vlastní vládu a úřady. Zároveň by měl své zástupce ve Středoevropské ústřední správě.¹⁸⁷ Naumann konkrétně vypsala rozmístění jednotlivých sídel centrálního úřadu v *Mittleuropě*. Zde byl již ve svých úvahách tak daleko, že vypsala přímo konkrétní města. Hamburg se měl stát sídlem pro zámořský obchod. Berlín označil za burzovní středisko. Ve Vídni se měl nacházet úřad pro sjednocení práva. Posledním doporučeným střediskem se měla stát Praha, ve které se mělo nacházet sídlo pro všechny středoevropské společné záležitosti. Tento popis byl natolik konkrétní, že v tom Spojenci mohli spatřovat spíše reálný plán než představu.

Jak již bylo naznačeno výše, Naumann byla pro zachování částečné individuality členských států. Jednotlivé státy se mohli ponechat rozhodování o věcech náboženských a jazykových, školství, vnitřních zařízeních¹⁸⁸ a práva koruny. V budoucnosti mělo dojít k uznání *Mittleuropy* jako čtvrté světové velmoci.¹⁸⁹

Naumann neurčil, jakým jazykem by se ve *Mittleuropě* mělo hovořit. *Mittleuropa* měla být mnohojazyčná. Doporučil němčinu z důvodu praktické komunikace, protože *Mittleuropa* měla být ve svém

¹⁸⁷ Tzv. mitteleuropäische Zentralverwaltung

¹⁸⁸ Zde měl Naumann na mysli například volební řády.

¹⁸⁹ WITTE, s.16. Naše doba – revue pro vědu, umění a život sociální 23, 1916, s. 454–455.

středu převážně německá. Němčina neměla sloužit jako nadřazený jazyk, Naumann dokonce nabádal německy hovořící lid ke schovívavosti ke všem ostatním národním jazykům. Jedině tak mohlo dosaženo stability v budoucnosti.¹⁹⁰

První světová válka měla u německého národa vyvolat změnu způsobu smýšlení o neněmeckých národech. Němci se po válce měli snažit ostatní národy chápat, žádala si to doba. Kdyby se nesnažili o pochopení ostatních národů, tak by nemohl vzniknout společný projekt *Mitteleuropa*, protože by neustále docházelo k problémům. Tyto problémy by komplikovaly vytvoření *Mitteleuropy*. Vůči ostatním národům se mělo dosáhnout, co největší tolerance a liberalismu, který by nebyl orientován jen na německy hovořící území.¹⁹¹

Friedrich Naumann se ve svém díle zabýval i populační politikou. V množství narozených dětí viděl pouze „*Kanonenfutter*“¹⁹² (tzv. potravu pro děla) pro války, které by se v budoucnosti odehrály. Zmiňoval se, že při minulém sčítání lidu bylo v německé říši a rakousko-uherské monarchii dohromady necelých 116 milionů obyvatel. *Mitteleuropa* by po vzniku měla následující počty obyvatel. K necelým 116 milionům obyvatel Německa a Rakouska-Uherska by hned mělo přibýt kolem 14 milionů říšskoněmeckého obyvatelstva v koloniích. V případě, že by se podařilo připojit k *Mitteleuropě* evropské a asijské Turky, přibylo by dalších 25 milionů obyvatel a k tomu poté ještě 20 milionů obyvatel

¹⁹⁰ NAUMANN, *Mitteleuropa*, s. 101.

¹⁹¹ NAUMANN, *Mitteleuropa*, s. 101.

¹⁹² „*Kanonenfutter*“ je slangový výraz pro vojáky, určené pro bojové úkoly, již s velkou pravděpodobností povedou k jejich smrti. Tento výraz byl hojně používán v průběhu první světové války na západní frontě, kdy docházelo k velkým ztrátám na životech vojáků bez výrazných územních změn. Dostupné online na: [online][cit. 2014-03-26] Dostupný z WWW: <http://www.az-encyklopedie.info/k/30755_Kan%C3%B3nenfutr/>.

z mimoevropských oblastí. Ze součtu počtu obyvatel budoucí Mitteleuropy došel Naumann k přesvědčení, že by do Střední Evropy náleželo necelých 200 milionů lidí, což činilo asi tak 1/8 předpokládané světové populace. Počet 200 milionů je přibližný, tyto odhady byly velmi nepřesné. Na těchto číslech chtěl Naumann vytvořit jen na všeobecný náhled.¹⁹³

Naumann počet obyvatel budoucí *Mitteleuropy* srovnal s již existujícími státy. Ke srovnání využil počet obyvatel ve Velké Británii (425 milionů), Číny (330 milionů), Ruska (170 milionů), Spojených států amerických (107 milionů) a Francie s jejími koloniemi (95 milionů).¹⁹⁴ Na základě těchto čísel dospěl k přesvědčení, že je nutné zvýšit porodnost. Lidé jsou totiž pro každý stát velký kapitál. Doslova napsal: „*Mitteleuropa* *potřebuje děti, děti, děti!!*.“¹⁹⁵ Potřebuje je k dosažení hospodářského úspěchu. Jako příklad Naumannovi posloužily Francie a Rusko. Na příkladu Francie demonstroval, že menší počet vzdělaných obyvatel znamenal problém nejen v hospodářství, ale i v případném válečném střetu. Oproti tomu Rusko bylo díky velkému počtu obyvatel více samostatné a to nejenom v oblasti hospodářství, ale i vojensky. Podle Naumanna je ihned po ukončení bojů důležité, aby došlo k tzv. „rozmnožovací politice“, neboť to je úloha a povinnost každého národa.¹⁹⁶

Vztahům mezi *Mitteleuropou* a ostatními evropskými státy se Naumann věnoval pouze okrajově. U Francie a Itálie viděl možnost spolupráce. Za důležitější považoval společné zájmy *Mitteleuropy* se skandinávskými státy, Švýcarskem, Nizozemím a s rumunským, srbským, bulharským a řeckým národem. U těchto jmenovaných států a národů

¹⁹³ NAUMANN, *Mitteleuropa*, s. 186.

¹⁹⁴ *Ibidem*, s. 186.

¹⁹⁵ „*Mitteleuropa braucht Kinder, Kinder, Kinder !!*“ (NAUMANN, *Mitteleuropa*, s. 186.).

¹⁹⁶ NAUMANN, *Mitteleuropa*, s. 187.

očekával, že se po vytvoření *Mitteleuropy* přidají sami. Připojení mělo nastat až po stabilizaci jádra *Mitteleuropy*. Připojení těchto dalších států a národů by rozšířilo vliv *Mitteleuropy* na velkou část evropského kontinentu a pak dále směrem do Asie a Afriky.¹⁹⁷

¹⁹⁷ KOŘALKA, *Mitteleuropa Friedricha Naumanna jako plán německé hegemonie v Evropě za první světové války*, s. 16.

5 NOVÁ EVROPA TOMÁŠE GARRIGUA MASARYKA

Filozof, politik a první československý prezident Tomáš Garrigue Masaryk¹⁹⁸ je autorem druhé nejvýznamnější koncepce zabývající se uspořádáním středoevropského prostoru v průběhu první světové války. Jeho dílo se nazývá *Nová Evropa: Stanovisko slovanské*.¹⁹⁹ Knihu započal Masaryk psát v roce 1917 v Petrohradě, v době právě zuřící první světové války a probíhající revoluce v Rusku. Pád carského režimu Masaryka dovedl k přesvědčení, že české věci, již nelze spojovat s Ruskem. Masaryk začal uvažovat o spojení s liberálně demokratickým západem. Uvědomil si, že první světová válka je boj o moc ve světě mezi imperialistickým Německem a demokratickým západem. Pád Ruského carismu byl pro Masaryka znamením, že pomalu dochází ke konci post feudálních monarchií. Zároveň ke svému konci začali spět i Rakousko – Uhersko a Německo. V tom viděl Masaryk možnost pro vybudování nové Evropy, která by byla založena na rovnoprávnosti a demokracii pro všechny evropské národy a státy.²⁰⁰

Původně bylo dílo *Nová Evropa* určeno pouze pro československé legionáře v Rusku z důvodu urychlení vytváření československého

¹⁹⁸ Více o životě Tomáše Garrigua Masaryka v: SOUBIGOU, Alain, *Tomáš Garrigue Masaryk*, Praha:, 2004. Tomáš Garrigue Masaryk [online][cit. 2014-03-18] Dostupný z WWW: <<http://www.muzeumtgm.cz/cz/osobnosti/Podrobny-zivotopis>>.

¹⁹⁹ Dále jen *Nová Evropa*.

²⁰⁰ MASARYK, *Nová Evropa: Stanovisko slovanské*, Brno 1994. s. 15–20.

vojska.²⁰¹ Na díle Masaryk pokračoval při své cestě z ruské Sibíře přes Japonsko a Tichý oceán do Ameriky.

V Americe své dílo v červnu 1918 přepracoval a dopsal. Poté byla *Nová Evropa* určena i pro spojenecké politiky.²⁰² Na konci roku 1918 byla vytištěna v anglickém a francouzském jazyce, ale sloužila pouze k politickým účelům. K běžnému čtenáři se dílo dostalo až po ukončení první světové války. Toto dílo bylo často označováno spíše za brožuru.²⁰³ Autor v úvodu díla přiznal, že bylo napsáno téměř bez přístupu k literatuře a ve spěchu. Později po ukončení první světové války se knihu snažil revidovat.²⁰⁴

Masarykovo dílo bylo označováno za protiklad k prusko velkoněmecké koncepci - *Mitteleuropě*. *Nová Evropa* byla napsána v češtině a byla přeložena do několika jazyků - angličtiny (*The New Europe*, 1918), němčiny (*Das Neue Europe*, Berlín 1922) a francouzštiny (*L'Europe Nouvelle*, Paříž 1918). První oficiální vydání v češtině bylo pro širokou veřejnost až v roce 1920. Předtím kniha sloužila pouze pro politické účely.

V průběhu první světové války, před tím, než bylo dílo vydáno jako ucelený spis, vycházelo v různých memorandech, českých a zahraničních

²⁰¹ Masaryk chtěl československým legionářům ilustrovat zásadní problémy, které se válkou rozvířili. (MASARYK, Tomáš Garrigue, *Nová Evropa: Stanovisko slovanské*, Praha 1920, s. 20–21).

²⁰² V přepracované verzi Nové Evropy chtěl Masaryk spojencům interpretovat svojí představu o tom, jak by mělo vypadat světové uspořádání po ukončení první světové válce. (MASARYK, *Nová Evropa*, 1994, s. 22).

²⁰³ Tomáš Garrigue Masaryk ji, ale v předmluvě k českému vydání označuje za knihu. (MASARYK, Tomáš Garrigue, *Nová Evropa: Stanovisko slovanské*, Praha 1920, s. 5). Z tohoto důvodu i já jí budu pokládat za knihu.

²⁰⁴ Za hlavními svými myšlenkami si Masaryk stál i po ukončení první světové války a vzniku samostatného Československého státu.

periodikách. V oblasti českých periodik to byl hlavně v *Československý deník*.²⁰⁵ V zahraničí se jednalo především o londýnský deník *The New Europe* (vycházející od října 1916), ve kterém byly otištěny představy Tomáše Garrigua Masaryka o novém poválečném uspořádání. Název pro svou knihu Masaryk převzal z názvu tohoto deníku.²⁰⁶

Dílo *Nová Evropa* bylo rozděleno do pěti hlavních kapitol, které se ještě skládají z dvacetipěti podkapitol. Názvy kapitol byly následující: 1. Historický význam války, 2. Národnostní princip, 3. Východní otázka, 4. Boj do konce, 5. Nová Evropa.

Celým dílem se Masaryk snažil popsat stávající palčivé problémy středoevropského regionu a navrhnout jejich možná řešení. Podle Masaryka byla hlavními problémy střední Evropy: starý, nefungující a již nevyhovující režim, složitá národnostní otázka, prosazující se pangermánský vliv a utlačování etnických menšin.²⁰⁷

Nová Evropa bývá často označována za předstupeň Masarykova posledního díla *Světová revoluce*, kterým dokončil své dějinně filozofické dílo. Ve *Světové revoluci* se vyjádřil takto: „*Dali jsme spojencům program*.”²⁰⁸ Tímto výrokiem chtěl Masaryk vyjádřit, že na základě zkušeností československého národa vytvořil předlohu, kterou Spojenci

²⁰⁵ Československý deník byly noviny československých legií, které vycházely od roku 1916 až do roku 1920. [online][cit. 2014-03-18] Dostupný z WWW: <http://www.zasvobodu.cz/narodni-osvobozeni/>.

²⁰⁶ JAWORSKI, Rudolf, Masaryk versus Naumann, s. 126, PICK, Otto, Masaryk a nová Evropa: Současné problémy a staré ideje, s. 60. In: *Masaryk a myšlenka evropské jednoty*, Praha, 1992, s. 60–66. VESELÝ, Zdeněk, *Československá zahraniční politika 1914–1945*, Praha, 2001, s. 37.

²⁰⁷ SYLLABA, Theodor, T. G. Masaryk o demokratické budoucnosti Evropy, s. 11–12. In: *Masaryk a myšlenka evropské jednoty*, Praha 1992, s. 8–16.

²⁰⁸ MASARYK, Tomáš Garrigue, *Světová revoluce za války a ve válce 1914–1918*, Praha 1925, s. 450.

použily po vítězství v první světové válce k přebudování Evropy. Předlohou myslel svoje dílo *Nová Evropa*.

Novou Evropu věnoval Masaryk všem, kteří se účastnili bojů první světové války a bojovali za československý národ, ať již na straně spojenců nebo z donucení na straně dohody. Především jej, ale věnoval těm, kteří za budoucí československý národ položili největší oběť – svůj život.

5.1 Masarykovo vnímání první světové války

V době, kdy psal své dílo, byla právě probíhající válka vnímána jen jako další válečné soupeření, kterých bylo v průběhu lidských dějin nepřeberné množství. Tato válka, byla z hlediska dějin přelomová, protože nyní stál proti sobě téměř celý svět, který jak tvrdil Masaryk: „*Svět se rozestoupil na dva tábory*“.²⁰⁹ První tábor byl rakousko-německý a druhý spojenecký, na jehož stranu se přidala většina států světa. Masaryk označil tuto válku za světovou,²¹⁰ protože ovlivňovala celý svět, ať již přímo nebo nepřímo. Plně vnímal význam války, její celosvětový rozsah měl zapříčinit velké celosvětové změny. Podle Masaryka mělo díky válce dojít ke sblížení lidstva a k upevnění demokratického názoru na společnost.²¹¹

Válku Masaryk označil jako boj výbojně aristokracie (Německo a Rakousko-Uhersko) proti pouze se bránící demokracii. Zároveň ji

²⁰⁹ MASARYK, Tomáš Garrigue, *Nová Evropa: Stanovisko slovanské*, Praha 1920, s. 25.

²¹⁰ Tuto válku označil Masaryk za světovou, což můžeme spatřit již v prvních větách *Nové Evropy*, kde je napsáno: „Do očí bije, zamýšlíš-li se o válce, její světovosti. Celý svět, – doslova celý svět (zvýrazněno Masarykem), trpí již čtvrtý rok ...“ (MASARYK, Tomáš Garrigue, *Nová Evropa: Stanovisko slovanské*, Brno 1994. s. 61.)

²¹¹ Jako důkaz Masarykovy posloužil pád carského režimu v Rusku. (MASARYK, Tomáš Garrigue, *Nová Evropa: Stanovisko slovanské*, Praha 1920, s. 26.)

popisoval jako střet německého výbojného pangermanismu a demokratickému západu. Za hlavního viníka války označil Německo. To o sobě prohlašovalo, že musí vést svojí rozmáhající se politiku z několika důvodů, a Masaryk to shrnul do následujících bodů:

1) V průběhu 19. století vzrostl v Německu počet obyvatel. Panovala obava z toho, že německé území svojí velikostí nebude schopné pokrýt potřeby obyvatelstva. Německo se bálo hladu.

2) Německo mělo strach Ruska a jeho politiky. Rusové pomalu pronikali do Evropy a nebezpečně se přibližovali k Německu. Německý národ se bál, že by mohlo dojít k jeho pohlcení.

3) Německo mělo výbornou strategickou polohu téměř v srdci evropského kontinentu a zároveň bylo dobře vojensky organizované. Bylo by škoda to nevyužít.

4) Německý lid byl přesvědčen, že právě on byl pangermánskou ideou předurčen stát se ochráncem Evropy. Masaryk to popsal takto: *„Svou kulturou mají právo, ba přímo povinnost ovládat svět. Němci jsou jedním slovem Herrenvolk, jediný absolutní Herrenvolk!“* Přesně tak Němci pochopili pangermánskou ideu. *Ve slově Herrenvolk vnímali Němci svou nadřazenost a historickou předurčenost stát se pány Evropy, později možná i světa. Podle nich se Berlín měl stát čtvrtým historickým střediskem po Římu, Byzanci a Moskvě.*²¹²

Kromě shrnutí německých důvodů k vedení války Masaryk upozorňoval na samotný pangermanismus, který byl pro Slovanů velmi nebezpečný. Byl nebezpečný, protože byl silně protislovansky a protirusky zaměřen. Pangermanismus vnímal Rusko a slovanský národ jako bariéru pro jejich postup směrem do centra asijského kontinentu.

²¹² Ibidem, s. 41.

Poté, co by došlo ke zbavení se Rusů a zbylých Slovanských národů by další na řadě byla Anglie a Amerika. Německá politika chtěla pomalu a postupně ovládnout celý svět. Masaryk proto vyzýval spojení²¹³ ke společným bojům, které měly překazit a zlomit pangermánské snahy a vést k osvobození do této doby utlačovaných slovanských národů – Poláků, Čechoslováků, Jihoslovanů a Malorusů. Spojenci měli zároveň sledovat situaci v Rusku, kde v té době probíhala revoluce a bylo zde zvýšené nebezpečí, že se něco stane.

Spojení Masaryk vnímal jako pokrok a vzor demokracie, která se díky nim měla ve středoevropském prostoru prosadit.²¹⁴ Z řad spojenců byli pro Masaryka nejdůležitější Spojené státy americké. Americký prezident Woodrow Wilson²¹⁵ měl vytvořit „politické zásady“²¹⁶, kterými mělo dojít k vyřešení východní otázky a zároveň i stávajících politických problémů.

²¹³ Pod pojmem Spojenci Masaryk vnímal Velkou Británii, Francii a Spojené státy americké.

²¹⁴ MASARYK, Tomáš Garrigue, *Nová Evropa: Stanovisko slovanské*, Praha 1920, s. 205–208.

²¹⁵ Woodrow Wilson doufal, že každý jedinec na světě je ve svém jádru mírového založení a v základní světovou harmonii. Také nabyl přesvědčení, že demokratický národ musí být mírumilovný, a tím že každý národ získá právo na sebeurčení tak přestane mít důvod k jakémukoliv válečnému snažení. Doufal, že pokud evropské národy poznají mír a demokracii, že se jich již budou držet a snažit se je bránit. Nechtěl hájit zájmy evropských národních zájmů, ale chtěl dosáhnout právně pojaté obrany míru, tedy vytvoření Společnosti národů a kolektivní bezpečnosti. (VEBER, Václav, *Slovanská myšlenka včera a dnes*, s. 6–7, In: VEBER, Václav, *150 let Slovanského sjezdu (1848): historie a současnost*, Praha 2000, s. 4–17.)

²¹⁶ Tyto politické zásady Wilson stanovil ve svých 14 bodech. Úplné znění v knize: OUTRATA, Vladimír, *Dokumenty ke studiu Mezinárodního práva a politiky 1*, s. 20–23.

5.2 Svobodné národy ve střední Evropě

Podle Masaryka byly svobodné národy důležitým a hlavním bodem k vytvoření svobodné Evropy. Pojem národ byl v té době poměrně nový a ještě neustálený. Národní vědomí se zrodilo v druhé polovině 18. století. V té době započalo uvažování o sjednocení a individualizaci národů. Došlo ke vzniku a vývoji různých ideologických hnutí (například pangermanismu a panslavismu), které prosazovaly konkrétní národní zájmy. Od 19. století docházelo ke snahám o sjednocení stejných národů pod jeden státní útvar – vzniklo Německo a Itálie. O sjednocení se pokoušely i malé národy, které náleželi pod velké říše (velké říše v té době byli carské Rusko, Osmanská říše a Rakousko-uherská monarchie).²¹⁷

Do vypuknutí první světové války Masaryk nepředpokládal, že by mohlo dojít k rozpadu rakousko-uherské monarchie.²¹⁸ Původně přemýšlel nad možností soužití Slovanů a Němců v habsburské monarchii – mělo dojít k uspořádání vztahů mezi Slovany a Němci. Například Češi měly být uznáni, jako národ a vznikla by federace Němců, Čechů a Maďarů.

K přesvědčení, že již nebylo možné zůstat společně pod habsburskou orlicí, Masaryka dovedla právě probíhající první světová válka. Habsburská monarchie byla slabá a Německo vystupovalo jako

²¹⁷ OPAT, Jaroslav, Masarykovo evropanství jako pojem a politický program, In: *Masaryk a myšlenka evropské jednoty*, Praha, 1992, s. 30–39.

²¹⁸ Jako příklad lze uvést jeho závěrečnou řeč o jeho cestě na Balkán ze dne 6. ledna 1913 na sjezdu důvěrníků realistické strany. Kde formuloval stávající rakouský problém takto: „*Jestliže Němec může být Rakušanem, proč by nemohl Slovan být Rakušanem, řekneme Srb? My všichni chceme rovnost a rovnoprávnost, všichni chceme svobodu v Rakousku, a potom nebudeme mít příčiny abychom ... chtěli z Rakouska ven.*“ (OPAT, Jaroslav, *Masarykiana a jiné studie II*, s. 25)

jeho ochránce před rozpadem.²¹⁹ Zároveň prohlásil, že český národ má plné právo se od rakouské monarchie odtrhnout, neboť monarchie již dávno neplní funkci, kvůli které došlo k jejímu vzniku. Proto český národ bojoval za svoji samostatnost od prvního okamžiku vyhlášení válečného stavu – odsuzoval válku, čeští vojáci odpírali poslušnost, desertovali, vstupovali do spojeneckých armád a zakládali vojenské legie. Češi chtěli pryč z monarchie, tuto válku nepovažovali za svoji, nebyla to to, co chtěli.²²⁰

Masaryk postavil na první místo národ a národnost, neboť právě ty napomohou k dosažení klidu a míru v Evropě. Formu tomu měli dát státy, které by vznikly na základě národnostních požadavků. Národnost označil Masaryk za nový a moderní princip, neboť v dějinách byly státy formulovány na základě církevní a panovnické moci. Nové a moderní státy, se měli formovat také na základě humanitních ideálů a práv člověka. Každý národ se projevoval specifickou kulturou, politickým programem, historií a jazykem a toto všechno se mělo při tvorbě státu uplatnit.

Například Pangermanismus sice také požadoval národnostní princip, ale toto národní hnutí upřednostňovalo stát nad národem. To právě podle Masaryka nemělo nastat, protože národ měl být organizací demokratickou, přičemž každý jedinec má mít právo se projevit. Oproti tomu stávající německý a rakousko-uherský stát je organizací aristokratickou, která lidská práva potlačuje. Z tohoto důvodu musel

²¹⁹ Masaryk tvrdil, že: „válka roku 1914 ukázala ..., že Rakousko-Uhersko je neschopno chránit a spravovat Čechy i ostatní národy, ty se musí nyní starat samy o sebe“ (PICHlíK, Karel, *Zahraniční odboj 1914/1918 bez legend*, Praha 1968, s. 123.)

²²⁰ MASARYK, Tomáš Garrigue, *Nová Evropa: Stanovisko slovanské*, Praha 1920. s. 150–154.

každý národ bojovat sám za sebe, získat svojí samostatnost a prosadit se.²²¹

Vzorem pro státy, které měli nově vzniknout, měli být Spojenci, kteří uznávali právo národů na sebeurčení. Spojenci totiž zastávali názor, že vláda každého národu musí vzejít z něho a musí sloužit jemu.²²² Historie lidstvu ukázala, že velké země složené z více národností po nějaké době zaniknou a vybudují se z nich menší státní uskupení.²²³

Masaryk měl představu, že vzniknou malé samostatné národnostně orientované státy. Poté předpokládal jejich seskupení do federace²²⁴ národů. Vstup do společné federace měl být čistě dobrovolný. V žádném případě nemělo dojít ke vzniku konfederace.²²⁵ Zde je patrná inspirace Spojenými státy americkými.

Federaci svobodných států by u sebe udržovalo sdílení nábožensky a filosoficky ustanovených všeobecných principů a zásad etického a politického jednání. Masaryk očekával, že vznik svobodné federace národních států se bude vytvářet postupně a především delší

²²¹ Ibidem, s. 65 – 73.

²²² Ibidem, s. 75.

²²³ Jako příklad již rozpadlých velkých říší Masaryk uvádí – Napoleonovu Francii, středověké císařství, Franckou říši, Řím či Byzanc. (MASARYK, Nová Evropa, s. 82)

²²⁴ Federace je uskupení dvou nebo více států na základě společné ústavy, která zřizuje společné nejvyšší orgány, jak pro vnitřní, tak i pro vnější záležitosti. Subjektem mezinárodního práva je především ústřední stát, který má právo uzavírat politické smlouvy, vysílat diplomatické zástupce a vypovídat válka. (REGNER, Václav, URBAN, Josef, POTOČNÝ, Miroslav, *Slovník mezinárodního práva a politiky*, Praha 1988, s. 90.)

²²⁵ Konfederace je uskupení dvou nebo více nezávislých států, které vzniklo na základě mezinárodní smlouvy, na jejímž základě je vytvořen společný orgán pro vyřizování určitých vnějších záležitostí (například: společná ochrana, obchod). Členské státy si ponechávají plnou nezávislost a jejich volnost jednání ve věcech vnějších je omezena pouze ustanovením smlouvy o konfederaci. (REGNER, Václav, URBAN, Josef, POTOČNÝ, Miroslav, *Slovník mezinárodního práva a politiky*, Praha 1988, s. 131.)

dobu.²²⁶ Stejného přesvědčení o uspořádání nově vzniklých národních států nabyli i Spojenci, kteří stejně jako Masaryk počítali s tím, že se poté celý evropský kontinent zorganizuje a celá situace na něm se uklidní. Malé národy měly mít stejné pravomoci jako národy velké, protože moderní humanismus uznával práva všech bez ohledu na jejich velikost.²²⁷

Objevilo se množství odpůrců malých národů. Ti tvrdili, že historie poukazovala na to, že vše směřuje ke vzniku velkých států, které pohlcují malé národně zaměřené státy. Také prohlašovali, že malé národy jsou překážkou pro mezinárodnost a světovost. Masarykovou reakcí na odpůrce bylo, že současnost nyní požaduje spíše individualitu a poté k vytvoření kontinentální organizace. Tedy že se Evropa a celé lidstvo sjednotí. Stejně jako tomu bylo v historii, by mělo toto seskupení států používat jeden společný dorozumivací jazyk a tím nyní by byla angličtina.²²⁸

Politicky samostatný mohl být pouze národ, který byl uvědomělý, vzdělaný a měl na to prostředky. Národ, který náležel pod velkou říši, býval často utlačován a hlavně hospodářsky a sociálně vykořisťován. Často se stávalo, že malý národ byl na tom z hlediska hospodářství,

²²⁶ Masaryk měl na mysli nejen roky, ale dokonce i desetiletí.

²²⁷ MASARYK, Tomáš Garrigue, *Nová Evropa: Stanovisko slovanské*, Praha 1920, s. 88–90. BEDNÁŘ, Miloslav, Aktuální význam Masarykova filosofického a politického přínosu k myšlence evropské integrace, s. 17, In: *Spory o dějiny II*, s. 11–17.

²²⁸ Masaryk poukazoval na to, že v historii byl společným dorozumivacím jazykem, vždy jazyk toho státu, který měl největší vliv – například latina ve starověku a středověku nebo francouzština v posledních stoletích. Angličtinu Masaryk vybral z toho důvodu, že vzrostl v posledních letech vliv anglického národa. Angličtina měla sloužit pouze jako dorozumivací jazyk při politických jednáních, přičemž každý národ si měl ponechat svůj národní jazyk. (MASARYK, Tomáš Garrigue, *Nová Evropa: Stanovisko slovanské*, Praha 1920, s. 92.)

kultury či síly mnohem lépe než velký stát (například z hlediska hospodářství na tom byli Čechy lépe než Rakouské země). Proto Masaryk viděl jako novou možnost řešení vytvořit národní autonomii, která by zabránila utlačování a vykořisťování národů uvnitř velkých států.

Masaryk počítal s tím, že v demokratické *Nové Evropě* zůstanou i nadále národnostní menšiny. Tyto měly být co nejmenší a měly být chráněny občanskými právy. Hranice nově vzniklých států měly být upraveny podle národů. Minority neměly být utlačovány většinou, ale měly by se rovnocenně podílet na organizaci nové Evropy. Masaryk neopomínal skutečnost, že každý národ je jedinečný a má svoje specifické požadavky, které Masaryk vnímal jako důležité. Problémy malých národů, které byly z globálního hlediska méně významné, než velké problémy velkých národů Masaryk postavil na stejnou úroveň. Z tohoto důvodu se mělo ke každému národu přistupovat jednotlivě a především se seznámit s jeho požadavky. Například mezi požadavky českého národu, patřilo politické prosazení se a nárok na vlastní jazyk – češtinu.

5.3 Masarykovo vnímání středoevropského prostoru

V dílech²²⁹ Tomáše Garrigua Masaryka se objevuje německý pojem *Mitteleuropa* pouze minimálně. Tento pojem neměl Masaryk rád, neboť jej měl spojen s expanzivní prusko-německou politikou. Tento druh politiky kritizoval Masaryk již před vypuknutím první světové války. Odmítal stále více se prosazující pangermánský plán „*Drang nach Osten*“ (tzv. touha po východu, tah na východ) a snahu Němců o splnění pangermánského plánu - světového panství na ose Berlín – Bagdád.

²²⁹ Nejvíce se dovídáme o středoevropském prostoru v dílech *Nová Evropa* (1920) a *Světová revoluce za války a ve válce 1914–1918* (1936).

V pangermanismu Masaryk spatřoval snahu německého národa o nadvládu a utlačování menších národů nacházejících se v oblasti mezi Německem a Ruskem. Přičemž německý živel měl pokračovat z Německa přes Rakousko - Uhersko dále do Asie a Afriky.²³⁰

Místo pojmu střední Evropa Masaryk raději používal označení *Centrální Evropa*.²³¹ Vymezil ji jako prostor mezi Německem a Ruskem, *Laponskem* a *Řeckem*. V této oblasti byl velký počet malých národů, konkrétně sem zařadil: Laponce, Finy, Švédy, Nory s Dány, Estonce, Lotyšy, Litevce, Poláky, Lužičany, Čechy a Slováky. Dále Maďary, Jihoslovany (Srbochorvaty a Slovincy), Rumuny, Albánce, Bulhary, Turky a Řeky. Tento počet se měl ještě zvýšit v případě počítání Kašubů a Ukrajinců za samostatné národy.²³²

V říjnu 1915 měl Masaryk přednášku na londýnské King's College. Tato přednáška byla vedena na téma: *O problémech malých národů v evropské krizi*. K vyřešení krize mělo dojít vytvořením malých národně a demokraticky orientovaných států. Na této přednášce ještě přesněji vymezil prostor střední Evropy pomocí měst a to jako: „*pásma od Terstu*

²³⁰ Na africkém kontinentu mělo dojít po výhře Německa v první světové válce k vytvoření tzv. Mittelafriky, která se měla později spojit s Mitteleuropou.

Více o koncepci Mittelafriky: KŘÍŽEK, Jaroslav, *První světová válka*, Praha 1968, s. 91–92. PELIZZA, Simone, „Mittelafrika”: The German Dream of an African Empire, 1884–1918, [online][cit. 2014-03-17] Dostupný z WWW:

<http://perspectivesonafrica.wordpress.com/2011/07/16/%E2%80%9Cmittelafrika%E2%80%9D-the-german-dream-of-an-african-empire-1884-1918/>.

²³¹ Pokud již Masaryk popisuje německý plán na ovládnutí střední Evropy (tzv. Mitteleuropu) raději jej označuje jako plán pangermánské Centrální Evropy. (MASARYK, Tomáš Garrigue, *Nová Evropa: Stanovisko slovanské*, Praha 1920, s. 149.)

²³² MASARYK, Tomáš Garrigue, *Nová Evropa: Stanovisko slovanské*, Praha 1920, s. 57–58.

– Soluně – Cařihradu a sever ke Gdaňsku, Petrohradu v čáře ne přímé, ale zakřivené směrem k Berlínu.²³³ Své názory přednesl ještě v roce 1915 na konferenci v Ženevě.²³⁴

5.4 Nová Evropa

V Masarykově *Nové Evropě* byly hlavním cílem: svoboda, demokracie, humánnost, rovnoprávnost, samostatnost. Tyto cíle se týkaly vztahů mezi národy. Masaryk odmítal myšlenky *Mitteleuropy* z důvodu agresivity a nebezpečnosti pro celý svět. V díle viděl německý plán na násilné ovládnutí světa. Tento plán národy spíše rozvracel proti sobě, než aby je spojoval.²³⁵ Svůj odpor k *Mitteleuropě* ve své knize vyjadřoval například větou: „Potlačování národností je mně hříchem proti lidstvu a lidskosti.“²³⁶

Masaryk požadoval odvrácení se od všeho starého. Za staré a překonané považoval Německo, Rakousko-Uhersko a Osmanskou říši. Odvrácení se znamenalo porážku, která měla být dostatečně tvrdá, ale ne zničující. Ač by na to spojenecké armády stačili, tak cílem nebylo Německo rozprášit. Masaryk chtěl hlavně porazit německý způsob myšlení, protože se ho obával. Jako kdyby je chtěl válkou probudit nebo je pokárat a vysvětlit jim, že tak, jako to dělají doposud, by to nešlo. Světová válka měla lidstvo donutit k revizi své historie a přeměně, která

²³³ MASARYK, Tomáš Garrigue. *Problém malých národů v evropské krizi*. Praha 1926, s. 14.

²³⁴ KROPÁČEK, Jiří, „Střední Evropa“ u T. G. Masaryka a jiných státníků a politiků za první světové války, In: PRAŽÁK, Richard. *T. G. Masaryk a střední Evropa*, Brno 1994. s. 101.

²³⁵ [online][použito 2014-03-19] Dostupný z WWW: (http://www.kpv-praha15.wz.cz/kpv_zpravodaj_clanek231.htm).

²³⁶ MASARYK, Tomáš Garrigue, *Nová Evropa: Stanovisko slovanské*, Praha 1920, s. 145.

by měla vyústit prosazením lidskosti a humanity. Za vzory Masaryk označoval demokracii ve Francii, Spojených státech amerických a Velké Británii. Právě tyto země se dle něj co nejvíce přiblížily humanitním ideálům.

Od porážky Německa Masaryk očekával pád pangermanismu, porážka byla nezbytná pro vyvolání změny, jinak by došlo jen k dočasnému přerušení německých aktivit v Evropě. Věděl a i se to v té době, že Německo bude slibovat mír. Přímo nabádal spojence, aby Německu v tomto ohledu nevěřili.

K fyzické porážce Německa měli dopomoci demokratičtí spojenci, hlavně Spojené státy americké. Německá myšlenka by poté padla sama.

Německu by byl po porážce ponechán volný prostor k tomu, aby se z něho stal samostatný demokratický stát. Cílem porážky bylo zabránění Německu v tom, aby nadále pokračovalo ve vykořisťování malých národů nacházejících se ve středoevropské oblasti.

Masarykův plán byl následující. Ke snadnému vítězství nad Německem by došlo poté, co by přišlo o svého hlavního spojence – Rakousko – Uhersko. Německý národ měl být osvobozen a zbaven všeho starého a svazujícího. Spojenci by tak vlastně Německo osvobodili a za jejich podpory by vzniklo Německo nové, svobodné a humanitně zaměřené. I Rakousku a Maďarsku se mělo dostat svobody a demokracie. Nemělo dojít ke mstě za bolesti způsobené válkou – Masaryk chtěl tvořit mír a ne další boje. Klid, mír a harmonie měly prostoupit celou Evropu. Tento bod vyjádřil Masaryk již v roce 1881 ve svém spisu *Der Selbstmord als sociale Massenerscheinung der modernen Civilisation (Sebevražda hromadným jevem společenským moderní osvěty)*, kde prohlásil: „Bude následovat nová perioda

*svobodného myšlení, až konečně střídáním období víry a nevěry nastane jedno stádo a jeden pastýř.*²³⁷ Přičemž symbolem pastýře neměla být dobytčinnost, expanze a imperialismus, ale bratrství mezi národy a všelidské lásky.²³⁸ To Masaryk naznačil v poslední větě Nové Evropy: „*Ježíš, ne Caesar*“.²³⁹ Tím myslel to, že *Nová Evropa* bude založena na principu míru ne na principu dobytčné politiky. Ježíš je symbol míru a Caesar je symbol dobytčnosti.

Po porážení Německa a rozpadu Rakouska – Uherska by byl vytvořen volný prostor pro formování nových států, které měly být založené na principu co stát, to svobodný národ. Novou Evropu si poté Masaryk představoval ve sjednocené a federalizované podobě. Nejprve mělo dojít ke sdružení jednotlivých svobodných států – to považoval Masaryk za úkol té doby. Poté mělo dojít k vybudování federace, ve které se budou národy svobodně a dobrovolně sdružovat dohromady. V Evropě by těmito kroky mělo dojít k hospodářskému, komunikačnímu, kulturnímu a myšlenkovému sblížení. Stále mělo, ale i nadále docházet

²³⁷ MASARYK, T. G., *Sebevražda hromadným jevem společenským moderní osvěty*, Praha 1926, s. 252.

Pro srovnání MASARYK, Tomáš Garrigue, *Nová Evropa: Stanovisko slovanské*, Praha 1920, s. 224 - I demokracie doufá a pracuje k tomu, aby byl jeden ovčinec a jeden pastýř.“

²³⁸ ŠOLLE, Zdeněk, *Masarykova cesta k Nové Evropě*, s. 54–55, In: *Masaryk a myšlenka evropské jednoty*, Praha 1992, s. 40–59; MASARYK, Tomáš Garrigue, *Nová Evropa: Stanovisko slovanské*, Praha 1920, s. 205–208.

²³⁹ MASARYK, Tomáš Garrigue, *Nová Evropa: Stanovisko slovanské*, Praha 1920, s. 224.

Zde Masaryk naráží na tzv. „revoluční césarismus“, který Friedrich Naumann hlásal v Německu na sklonku 90. let 19. století. (KŘEN, Jan, *Konfliktní společenství*, Praha 2013, s. 237)

k individualizaci každého národa, což by mělo za následek pokračování ve vývoji nezávislosti a samosprávě jednotlivých národů.²⁴⁰

V nově vytvořené Evropě se měl podle Masaryka zrodit nový typ člověka – tzv. *homo Europaens*. Ten se měl zrodit nejen politikou vnější, ale i vnitřní. Masaryk tak soudil z přesvědčení, že po první světové válce bude nutné změnit způsob myšlení a věnovat se hmotné a duchovní obnově, což vyústí v přesvědčení, že je nutný trvalý mír a humanita. Evropa již neměla více přihlížet těm hrůzám, které se v ní děly nejenom v průběhu první světové války, ale již delší dobu před jejím vypuknutím.²⁴¹

V poslední kapitole se Masaryk také pokusil vyjádřit podstatu demokracie, kterou vnímal jako politickou organizaci. Ta měla být založena na etickém základu humanismu. Oproti tomu monarchismus byl vykonáván za pomoci náboženství a z přesvědčení, že panovník vykonává svojí vládu ve jménu Boha. Demokracii také označil za věc pokroku, protože se politického života mohl účastnit každý a ne jenom vybrané společenské skupiny. Zde kladl důraz na jedince. Zároveň politika podléhala posudku a správě parlamentu. Lidé mohli svobodně o politice diskutovat a již nebyť utlačováni libovůlí panovníka a násilím. Ve světě se nenacházely jenom demokratické a aristokratické státy. Tyto státy se vyznačovaly tím, že se nacházely mezi monarchií a demokracií. Vládl v nich ještě panovník, ale jeho moc byla už omezena ústavou. Tento druh politického systému se nazývá konstituční monarchie. Masaryk tento způsob vládnutí označil za přechodný a očekával, že

²⁴⁰ HLOUŠEK, Vít, Tomáš Garrigue Masaryk a Konrad Adenauer: Dvě koncepce evropského sjednocování, s. 23–24. In: *Střední Evropa Revue pro středoevropskou kulturu a politiku* 87, 1999, 15, s. 21–36.

²⁴¹ MASARYK, Tomáš Garrigue, *Nová Evropa: Stanovisko slovanské*, Praha 1920, s. 222–223.

nebude dlouho trvat, kdy dojde k jeho zániku. Demokracii označil za opak aristokracie a národy označil za přirozenou organizaci lidstva. Přičemž žádný národ nikdy nesmí využít jiného národu k získání svých cílů.²⁴²

²⁴² MASARYK, Tomáš Garrigue, *Nová Evropa: Stanovisko slovanské*, Praha 1920, s. 209–211.

6 SROVNÁNÍ KONCEPCÍ STŘEDNÍ EVROPY

Friedrich Naumann a Tomáš Garrigue Masaryk tvořili svá díla na základě myšlenek, kterými se zabývali již před vypuknutím první světové války. V závislosti na válečném dění své myšlenky pozměňovali a upravovali. K pochopení každého díla se musí přistupovat jiným způsobem ze dvou důvodů. Každý autor byl jiné národnosti, kde každý národ měl jiné požadavky a nároky. Napsání obou děl od sebe dělily pouhé dva roky, ale bylo to v době války. V době, kdy Naumann začal psát své dílo *Mitteleuropa* došlo během krátké doby (od vypuknutí první světové války červenec 1914 – srpna 1915) ke změně způsobu války na zákopovou a změnil se i předpokládaný vítěz. Masaryk se o dva roky později (1917) nacházel už na zcela jiné pozici než Naumann v roce 1915.

Naumann měl na vytvoření *Mitteleuropy* relativní klid. Dostatek času na zformování svých myšlenek. K dispozici literaturu a názory lidí, se kterými se mohl radit, zda by bylo možné jeho představy převést do reálného života. Masaryk proti němu tvořil své dílo osamocen v cizí zemi, bez přístupu k literatuře a „poradního sboru“, jaký měl Naumann. Své myšlenky Naumann formuloval na základě svého přesvědčení. Masaryk, ale tvořil *Novou Evropu* na základě objednávky spojenců.²⁴³ Oba autoři svá díla vydali, knihy se rozšířily po celém světě, měly své odpůrce i zastánce. Obě jejich díla jsou ve světě považována za své protiklady. Srovnání je třeba brát s ohledem na to, že Masaryk byl na vítězné straně první světové války.

Porovnání lze provést z různých hledisek. Za nejdůležitější považují společné i rozdílné postoje obou autorů. Navíc je tato kapitola doplněna o

²⁴³ Nová Evropa byla napsána z iniciativy R. W. Watsona. (PICK, Otto, *Masaryk a nová Evropa - současné problémy a staré ideje*. s. 65.)

reflexy na dílo Friedricha Naumanna. Reflexe na dílo Tomáše Garrigua Masaryka není uvedena, protože přicházela hlavně až po válce, kdy už nešlo o kritiku vize, ale o kritiku plánu uváděného v praxi. Některé názory obou autorů se dají zařadit pod shodné i rozdílné zároveň. Jsou tedy zařazeny podle toho, co převažovalo anebo bylo významnější.

6.1 Shoda v názorech Friedricha Naumanna a T. G. Masaryka

6.1.1 Utváření názorů obou autorů

Oba autoři byli současníci. Věkový rozdíl mezi nimi byl jen deset let. Oba měli německé předky. Naumann byl rodilý Němec. Masaryk pocházel ze smíšené rodiny, kde otec byl Čech a matka Němka. Pocházeli z rodin bez vysokého společenského postavení, přesto se jim dostalo vysokoškolského vzdělání. Proto mohli některé věci vnímat stejně, i když každý studoval na jiné univerzitě i jiný obor. U obou autorů se projevovalo jejich silné vlastenecké a liberální zaměření.

Masaryk i Naumann se k dění ve střední Evropě vyjadřovali již před vypuknutím první světové války. Přispívali do novin a časopisů. Byli politicky aktivní a diskutovali v politických kruzích. Zde je dobré připomenout, že v případě zkoumaných publikací se nejednalo o jejich první díla. Měli už bohaté zkušenosti s publikováním svých představ a myšlenek. Jejich názory na uspořádání střední Evropy lze najít v průběhu celé jejich politické kariéry. Mnou vybraná díla by se dala označit jako ucelený soubor jejich názorů.

Z důvodu silného vlastenectví mohli využívat historii svého národa a zbylých částí Evropy. Znalosti využili jako podklady pro své argumenty ve svých dílech. Historii vykládali tak, jak to vyhovovalo jejich záměrům a myšlenkám. Naumann a Masaryk nebyli prvními autory, kteří se snažili vybudovat myšlenku o tom, jak by měl středoevropský prostor vypadat. V minulosti již podobné koncepce zabývajících se střední Evropou

existovaly. Z těchto předchozích koncepcí čerpali některé své myšlenky. Jiné dotvořili na základě požadavků, které vyžádala současná situace. Naumann do svého díla zanášel požadavky Němců, protože znal aktuální potřeby tohoto prostředí. Masaryk jednal ve stejném duchu, ale preferoval český národ.

6.1.2 Shodné názory v jejich dílech

Při popisu regionu střední Evropy se téměř shodovali. Především je to patrné při geografickém vymezení prostoru. Podle nich se měla střední Evropa nacházet v oblasti mezi Německem a Ruskem. Shodli se také v bodě, že střední Evropa je velmi rozmanitá a bohatá na národnosti, kterých bylo na malém území hodně.

Oba také stejně vnímali to, jak by se ke všem malým národům mělo přistupovat. Navrhovali, že je nutné tyto národy podrobit zkoumání, aby se zjistilo, proč mají zrovna takové požadavky, jaké měly. Kladli důraz na shovívavost vůči malým národům. Naumann Němce vyzýval ke shovívavosti vůči malým neněmeckým národům. Bylo to z toho důvodu, že je potřeboval pro uskutečnění své vize. U Masaryka byla shovívavost vůči menším národům ukryta v principech humanity, kde je kladen důraz na každého jedince.

Oba věděli, že uskutečnění jejich myšlenek o uspořádání střední Evropy je na samém počátku vývoje. Časem se ještě měl region střední Evropy formovat a dovytvářet. Naumann plánoval vytvoření společného státu. Masaryk vytvoření federace svobodných středoevropských národních států. Jednotlivé státy se měly k jejich novému státnímu útvaru ve střední Evropě přidávat dobrovolně na základě výhod, které spojenectví mělo přinášet. Naumann i Masaryk se shodně zabývali nejprve střední Evropou, kterou chtěli být každý v jiné podobě sjednotit. Po sjednocení střední Evropy mělo dojít k postupnému rozšíření spojenectví na celý evropský kontinent. Objevila se u nich i představa, že

by v budoucnosti mohlo dokonce dojít ke sjednocení celého světa. Jejich postup měl být následující. Naumannovým plánem bylo, že po sjednocení států ve střední Evropě dojde k rozšíření vlivu *Mitteleuropy* do Asie a poté do Afriky (zde mělo dojít ke vzniku tzv. *Mitteleafriky*). Postupně by mohlo dojít i k vybudování *Spojených států zeměkoule*. Masarykova představa spočívala v tom, že by se evropské národní státy sjednotily do federace. Na evropském kontinentu by mohlo dokonce dojít ke vzniku *Spojených států evropských*. Následně by docházelo ke spolupráci mezi světovými federacemi spojených států, které měly vznikat i v jiných místech světa.

Naumannovo dílo je tak dopodrobna rozepsané, že má spíše podobu plánu, než ucelených myšlenek. Spojenci dílo vnímali jako německý válečný a poválečný plán.

Z hlediska války a jejího vnímání se jednalo přibližně o stejnou generaci. První světovou válku vnímali oba stejně. Podle nich byla nutná pro další vývoj Evropy. Předpokládali, že po ukončení války Evropa již nebude stejná. Válku vnímali jako vhodnou (jedinou možnou) příležitost k prosazení jejich vizí. Zrodila se jako ničitel „starého“ a tvůrce „nového režimu“, který měl po válce nastat.

Války se obávali, každý jiným způsobem. Naumann válečné dění uvítal. Po prvním německém válečném neúspěchu se začal obávat, že by válka mohla dopadnout pro Německo nerozhodně, dokonce prohrou. Masaryk byl humanista a obával se především násilí, které válka přinášela.

Zásadně odmítali označovat první světovou válku jako boj Slovanů proti Germánům. V označení důvodu vypuknutí první světové války se lišili. Podle Naumanna za vypuknutím první světové války stál strach malých národů z jejich pohlcení a zániku ze strany světových mocností – Francií, Velkou Británií a Ruskem. Podle Masaryka za vyvoláním války stálo Německo a jeho výbojná politika.

Jejich vnímání Rakousko-Uherska a postavení Českých zemí pro realizaci jejich koncepcí bylo stejné. Rakouskou monarchii vnímali jako zastaralou. Byli si vědomi jejího postupného úpadku a toho, že bez nějakého vnějšího zásahu v průběhu let zanikne. Rozdílný byl názor na vyřešení problémů monarchie. Naumann chtěl připojit Rakousko-Uhersko k Německu a tím ho zachránit. Masarykova představa spočívala v rozbití monarchie a jejího rozdělení na menší národnostně orientované státy. Oba vnímali České země jako strategicky významné území střední Evropy. Bylo to především z důvodu dobré geografické polohy a hospodářské vyspělosti Čech. Masaryk požadoval pro České země samostatnost, zatímco Naumann je potřeboval k vybudování *Mitteleuropy*.

Kulturu považovali za základní znaky národa. Oba dva chtěli budovat střední Evropu na základě kultur jednotlivých národů. Naumann proti Masarykovi předpokládal, že se dají kulturní rozdíly mezi národy vymazat a dá se vytvořit jedna společná kultura - středoevropská.

Jazyk stejně jako kulturu považovali za základní znak národa. Byli pro zachování jednotlivých národních jazyků. Oba dva zároveň doporučovali jeden společný jazyk, který měl figurovat jako hlavní dorozumívací prostředek. Naumann prosazoval němčinu. Masaryk byl pro angličtinu, kterou doporučoval ke komunikaci mezi jednotlivými státy v případě nově vybudované federace evropských svobodných států. Rozdíl by v tom, že *Mitteleuropa* měla navíc mít němčinu i jako oficiální úřední jazyk. V tomto případě hrozilo riziko, že nový úřední jazyk potlačí v budoucnosti ty národní. Nakonec by mohlo dojít k tomu, že by se v *Mitteleuropě* hovořilo jenom německy.

6.1.3 Naplnění představ autorů

Oba dokázali svým dílem zaujmout spojence. Z toho důvodu byly knihy obou autorů přeloženy do cizích jazyků. U Naumanna bylo dílo přeloženo z toho důvodu, že bylo v Německu hodně oblíbené. Spojenci se potřebovali s jeho dílem seznámit, aby zjistili, co mají Němci v plánu. Masaryk od prvního okamžiku věděl, že jeho dílo bude přeloženo do cizích jazyků. K překladu muselo dojít, aby Spojenci porozuměli jeho myšlenkám.²⁴⁴

Pro realizaci svého plánu oba nutně potřebovali vítězství „své“ strany ve válce. Masaryk k uskutečnění své představy navíc potřeboval podporu spojenců, bez které by zůstal sám a izolován se svými nápady. Aby došlo k realizaci jejich vizí, muselo dojít nejprve k pádu „starého systému“.

6.2 Rozpory v názorech Friedricha Naumanna a T. G. Masaryka

6.2.1 Dílo

Mitteleuropa byla vrcholem Naumannovy kariéry. Masarykova *Nová Evropa* byla pouhým předstupněm vrcholu jeho politické kariéry, kterým byla později prezidentská funkce v československém státě, na jehož vzniku se podílel.

Masaryk měl před napsáním svého díla větší zkušenosti ze světa. Pobýval delší dobu v zemích s různými politickými systémy (federace, konfederace, absolutismus). Měl zkušenosti ze Spojených států

²⁴⁴ JAWORSKI, Tomáš G. *Masaryk versus Friedrich Naumann. Zwei Europavisionen im Erstem Weltkrieg*.s. 124.

amerických, Švýcarska, rodného Rakouska-Uherska a byl v Rusku v době právě probíhající revoluce. Viděl tedy různé politické systémy v praxi a mohl se jimi nechat inspirovat. Naumann měl zkušenosti pouze ze střední Evropy (znal prostředí Německa a krátce poznal Rakousko-Uhersko). Tím byla jeho tvorba ovlivněna. Rozvíjel své myšlenky jenom ze svého nejbližšího prostředí a okolí. Dalo by se říci, že Masaryk měl větší náhled.

To, kde se oba autoři v době psaní nacházeli, mělo také vliv na jejich tvorbu. Naumann byl při psaní svého díla v centru všeho dění. Měl aktuální nezkrácené zprávy z první ruky – byl doma v Německu. Měl proti Masarykovi lepší pozici, protože působil ve vysoké politice jednoho z vůdčích evropských národů. Masaryk napsal své dílo mimo Evropu, takže neměl zprávy o aktuálním dění v Evropě ihned k dispozici. Tím získal nadhled nad situací. Musel si u spojenců doslova vydobýt uznání, aby mohl začít prosazovat český národ a jeho ideje. Při psaní *Nové Evropy* již znal částečně představy spojeneckých plánů. Proto jsou v jeho díle některé body, které se shodují s pozdějším poválečným uspořádáním.

Naumann napsal svoje dílo *Mitteleuropa* jako první. Psal ho z vlasteneckých důvodů. Své myšlenky začal převádět do knižní podoby na základě vlastního přesvědčení. Impulsem Naumannovy tvorby byla první válečná prohra Němců, také zjištění, že válka rychle neskončí.²⁴⁵ Masaryk psal na objednávku spojenců. Navíc ho přimělo k sepsání *Nové Evropy* více faktorů: revoluce v Rusku, Čtrnáct bodů prezidenta Spojených států amerických Woodrowa Wilsona a vstup Spojených států amerických do války. Svým dílem reagoval na Naumanna, zbrojil proti

²⁴⁵ V této době se válka změnila z bleskové války na zákopovou.

pangermanismu. Vznikl tak pomyslný souboj mezi dvěma náhledy na střední Evropu.

Naumannovy představy o reorganizaci střední Evropy již vycházely před první světovou válkou v jeho časopise *Die Hilfe. Mitteleuropa* vycházela pouze v období první světové války. Příčinou byl pojem *Mitteleuropa*. Měl v sobě skrytou myšlenku týkající se německé nadřazenosti, o které se po první světové válce nehovořilo. Po druhé světové válce bylo toto označení zcela zakázáno. Masaryk také publikoval své názory v časopisech, s tím rozdílem, že on začal ve větší míře své názory na uspořádání střední Evropy zveřejňovat až v průběhu první světové války. Bylo to v době, kdy byl již ve vyhnanství. Jeho dílo se dostalo do konce první světové války jen k rukám politiků. Až v roce 1920 se mohla s tímto dílem seznámit československá veřejnost.

Do Masarykova díla je zanesen vývoj jeho názorů během války, protože dílo sepsal téměř až na jejím konci. *Nová Evropa* zachycuje vývoj jeho názorů na uspořádání střední Evropy (například nejprve chtěl zůstat pod Rakousko-Uherskem). Naumannova kniha sice vyšla na počátku první světové války. Byla několikrát opětovně vydána v období let 1915–1917. Naumann tedy mohl své myšlenky přepracovat, ale byl natolik přesvědčen o neporazitelnosti Německa, že tak neučinil.

Výsledek práce obou autorů byl rozdílný. Naumann vydal knihu, zatímco Masaryk vydal pouze brožuru v knižní podobě. Na vyšší úroveň tuto „brožuru“ pozvedlo vítězství spojenců v první světové válce. Naumann psal pro laickou i odbornou veřejnost. Byla pro všechny lehce srozumitelná. Z důvodu, že netušil, jak válka dopadne, psal své dílo umírněnější formou.²⁴⁶ Masaryk psal původně v roce 1917 *Novou Evropu*

²⁴⁶ JAWORSKI, Tomáš G. *Masaryk versus Friedrich Naumann. Zwei Europavisionen im Erstem Weltkrieg*.s. 125.

pro legionáře v Rusku jako podporu v jejich boji za budoucnost Evropy. Dílo přepracoval do podoby určené pro spojenecké politiky na přelomu roku 1917 a 1918 při své cestě ze Sibiře do Ameriky. Nakonec v roce 1920 bylo dílo vydáno v Československu, kde se s ním mohli seznámit běžní občané. Z toho vyplývá, že Masaryk nepsal své dílo za účelem srozumitelnosti pro běžné občany. Do vydání z roku 1920 Masaryk přidal rozsáhlou předmluvu k českému i anglickému a francouzskému vydání. V předmluvách se snažil vylíčit, co předcházelo napsání této vize a jak její sepsání probíhalo. Naumann předmluvu ve své knize nemá.

Naumannovo dílo zachází do velkých podrobností. Dalo by se říci, že se jedná o podrobnou vědeckou ucelenou práci, kde autor popisuje všechno do detailů od začátku do konce. Sepsání Masarykových myšlenek do jednoho díla nepředcházela taková rozsáhlá příprava, jako tomu bylo u Naumanna. Jednotlivé kapitoly *Nové Evropy* na sebe plynule nenavazují, jedná se spíše o bodový popis. Naumann psal pouze vizi, jak by to mohlo vypadat. Nemusel ji aktivně prosazovat, protože lidé na dílo sami reagovali. Masaryk měl poradní slovo u spojenců, ale za svoji představu a národ musel aktivně bojovat.

Pro Masaryka byl každý jedinec to podstatné ve státě. Každému bylo třeba dát prostor pro seberealizaci a možnost vyjádření svého názoru na veřejnosti. Každý jedinec se mohl svobodně podílet na politickém životě, tedy politický život už nebyl omezován společenským postavením jedince. Pro Naumanna byl jedinec spíše „jednotka“, kterých bylo nutné mít hodně pro dosažení síly a prosperity. Zájmy jednotlivce nebyly ani potlačovány, ani vyzdvihovány. Podle Naumanna se měl každý jedinec zhostit svého národního úkolu, který spočíval v nárůstu počtu obyvatel *Mitteleuropy* – větší porodnosti.

6.2.2 Rozdílné myšlenky

Pohled obou autorů na jednotlivé národy střední Evropy se také velmi lišil. Masaryk požadoval zachování jednotlivých národů. Každý z nich měl být respektován – to znamená uznání jeho jazyku, hranic, kultury, atd. Platilo to i pro nejmenší národy. Jednotlivé státy měly být složeny převážně z jednoho národu. Masaryk očekával, že v každém nově vzniklém národnostním státě bude existovat i národnostní menšina, ke které se mělo přistupovat na základě humanitních ideálů. Tyto menšiny měly mít pravomoci podílet se na spravování státu. Na rozdíl od Naumannovy koncepce neexistoval národ, který by měl podle Masaryka vést ostatní státy (ve společné federaci). Masaryk nedělal rozdíly mezi problémy malých a velkých národů. Podle něho je každý problém důležitý. Bylo jedno, zda vzešel od malého, nebo velkého národa. Nově vybudovaná Evropa měla být prozápadně orientovaná.

Naumann jednotlivé národy respektoval, ale chtěl do budoucna vytvořit jeden velký národ – středoevropský. K jeho vytvoření měli být nápomocni například historikové, umělci, filozofové atd. Mělo dojít k vytvoření národní sounáležitosti ke středoevropskému národu. Neočekával, že by lidé ihned přijali nové národní cítění. Měl představu, že přibližně za deset let se již bude na *Mittleuropa* nahlížet zcela jinak. Obyvatelé Střední Evropy nebudou litovat svého kroku, když se rozhodli stát se členy *Mittleuropy*. Rozdíly mezi jednotlivými národy *Mittleuropy* se měly postupně vytratit. Nevěřil, že by malý národ byl schopný samostatné existence. Podle něho by se musel dříve nebo později rozhodnout, k jakému velkému národnímu celku se připojí. V době války předem varoval malé národy, že světové mocnosti tyto malé národy budou chtít v budoucnosti dostat pod svojí sféru vlivu a následně je pohltit. Před tímto krokem mělo národy chránit právě připojení se k *Mittleuropě*. Podle Naumanna na základě historické předurčenosti a

stávajícího silného postavení německého národa mělo dojít k tomu, že by Němci vystupovali jako vůdčí národ pro celou *Mitteleuropa*.

Oba autoři kladli na Německo velký důraz. Věděli, že se s Německem musí něco stát. Masaryk nabádal spojence k vedení války do úplného konce. Mělo dojít k poražení Německa a Rakouska-Uherska, protože by bránili prosazení demokracie v Evropě. K ukončení války mělo nejprve přispět rozpad Rakouska-Uherska. Německo by se pak ve válce ocitlo bez většího válečného spojence. Nakonec by došlo k ukončení války, ale Německo nemělo být zničeno. Mělo být za pomoci spojenců naučeno základům demokracie. Němci by si pak demokracii vybudovali sami. Masaryk totiž zastával názor, že by Německo mělo dostat stejnou šanci jako ostatní národy, i když bylo hlavním viníkem války.

Naumann až do konce války věřil ve vítězství Německa, jehož hlavní národ se měl stát vůdcem *Mitteleuropy*. Německo bylo podle Naumanna doslova předurčeno vést nejen *Mitteleuropu* ale dokonce celou Evropu, možná i celý svět. Viděl německý potenciál, ale byl si vědom toho, že Německo se nemohlo stát další světovou velmocí bez připojení Rakouska-Uherska k Německu.

Zcela odlišný je pohled obou autorů na hospodářské záležitosti. Masaryk se k tématu hospodářství téměř nevyjadřuje. Předpokládal, že hospodářství bude vnitřní záležitostí každého jednotlivého státu. Nevylučoval budoucí spolupráci ve formě federace. Pro Naumanna bylo hospodářství stěžejní částí jeho díla. Předpokládal vytvoření centrálně řízeného hospodářského systému se společným celním prostorem. Právě hospodářská prosperita byla jedním z cílů, proč měly jednotlivé národy vstupovat do *Mitteleuropy* dobrovolně. Naumann předpokládal, že jedině sloučené evropské státy mohou konkurovat tehdejšími světovými mocnostem. I v oblasti politických záležitostí se oba autoři rozcházel.

Masaryk ponechal politiku jako vnitřní záležitost každého státu. Proti tomu Naumann chtěl, aby byla část politiky ponechána jednotlivým členským státům (měly mít na starosti tzv. místní záležitosti – jazyk, školství atd.) a část byla centrální (např. hospodářství, armáda).

Z výše uvedených skutečností vyplývají cíle obou autorů. Naumannovým cílem bylo vytvoření další světové mocnosti. Tato mocnost měla konkurovat ostatním státům svojí ekonomickou a vojenskou silou. Uvnitř Mitteleuropy mělo dojít k vyrovnání hospodářských úrovní jednotlivých států na úroveň toho nejvyspělejšího – Německa. Masarykovým cílem byl mír, harmonie a prosazení národních požadavků.

6.3 Reflexe na Mitteleuropu Friedricha Naumanna

V této kapitole jsou uvedeny názory významných kritiků a příznivců Naumannovy *Mitteleuropy*.

6.3.1 Odpůrci Mitteleuropy

Rakouský politik Karl Renner (1870–1950) patřil mezi významné kritiky *Mitteleuropy*. Myšlenky tohoto díla pokládal za nebezpečné, proto se proti nim postavil. Naumann byl ve svém díle proti tomu, aby měli jednotlivé národy právo na sebeurčení. Renner byl opačného názoru a věřil, že když národy spadající pod rakouskou monarchii toto právo dostanou, tak tím odpadnou rakouské vnitřní problémy. To mělo Rakousko-Uhersko natolik posílit, že by se bez problémů mělo ubránit německé expanzivní politice a jejím případným výbojům. Rennerův názor sdíleli i britští a francouzští ekonomové.²⁴⁷

²⁴⁷ FEJTÖ, Francois, *Rekviem za mrtvou říši: O zkáze Rakouska-Uherska*, Praha, 1998, s. 114.

Dalším významným oponentem *Mittleuropy* byl německý politik Karl Kautsky (1854–1938), který ve svém souboru spisů kritizoval Naumannovu koncepci. Tento soubor spisů byl vydán v roce 1916 pod názvem *Die Vereinigten Staaten Mitteleuropas*. Kritizoval Naumannovy představy o uspořádání střední Evropy. Kautsky si nedovedl představit, že by Naumann dokázal v obyvatelstvu střední Evropy probudit takové nadšení, které by překonalo jednotlivé zvláštní zájmy každého národa. Podle něj měl Naumann spíše vytvořit určitý program namísto nejasné vyhlídky, která závisela na rozhodnutí každého národa. Kautsky také ostře kritizoval imperialismus, jako základ pro spojení států nacházejících se ve středoevropském regionu. Podle něho bylo zbytečné, aby po válce existovalo ve střední Evropě uskupení států, které bylo založeno na válečných představách. Poválečná doba si již žádala jiný druh politiky. Kautsky také odmítal představu, že by bylo možné, aby multinárodní státy přežily do budoucna. Podkládal to dosavadním vývojem, který naznačoval, že vše směřuje k tvorbě čistě národních států. Jako příklad mu posloužilo rozdělení Norska a Švédska a dualismus mezi Rakouskem a Uhry. Navíc podle něj středoevropské státy byly na dobré hospodářské úrovni, takže neměly ekonomické důvody pro to, aby se stali součástí *Mittleuropy*. Kautsky neopomenul kritiku vojenských důvodů, kvůli kterým by se měly středoevropské státy připojit k *Mittleuropě*. Podle něj ani svazek s větší mocností nedokáže zachránit menší státy před napadením od jiného státu. Je to proto, že důvodem pro napadení státu je většinou jeho poloha. Velikost nepatří mezi časté důvody pro napadení. Jako příklad Kautskému posloužilo napadení severu Francie a západu Ruska v průběhu první světové války.²⁴⁸ Tyto státy byly z hlediska rozlohy velké, ale přesto byly jejich části napadeny kvůli své poloze.

²⁴⁸ *Naše doba – revue pro vědu, umění a život sociální*, 23, 1916, s. 536.

Německé průmyslové kruhy odmítaly myšlenky Naumanna ze strachu. Obávaly se, že by jim ochranářství, které Naumann nastínil ve svém díle, mohlo uzavřít odbytiště na ostatních evropských trzích (státy, které by nebyly součástí *Mittleuropy*). Tato odbytiště pro ně byla důležitější než nová, která by získala ve střední Evropě a na Balkáně. Jako vzor jim posloužila vlna odporu, kterou Naumannovo dílo vyvolalo ve Francii. V případě realizace Naumannova plánu mělo ihned dojít k vytvoření hospodářské unie mezi Velkou Británií, Francií, Ruskem a Itálií. Tato unie měla mít za cíl hospodářsky bojkotovat *Mittleuropy*. Naumannova vize ale neměla pouze odpůrce, s velkým nadšením byla přijata v Uhrách, kde by celní unie mohla otevřít cestu k podunajské federaci, o které snil například sociolog a radikální socialista Oszkár Jászi.²⁴⁹

V českém prostředí bylo Naumannovo dílo hodnoceno záporně. I když se snažil zapůsobit na neněmecké národy a přestože strávil půl roku jejich studiem, tak nedokázal zcela zvládnout tuto rozsáhlou problematiku. Před napsáním *Mittleuropy* o problému malých národů hovořil dokonce se dvěma českými osobnostmi – českým historikem Jaroslavem Grollem a politikem Bohumírem Šmeralem.²⁵⁰ Přesto v českém prostředí nesklidil úspěch. Proti Naumannovým představám se v českém prostředí postavili například: nacionalisticky smýšlející

²⁴⁹ FEJTÖ, s. 126–127.

²⁵⁰ Více o setkáních a spolupráci mezi Bohumírem Šmeralem a Friedrichem Naumannem v: KÁRNÍK, Zdeněk, *Socialisté na rozcestí: Habsburk, Masaryk či Šmeral*, Praha 1996, s. 114, KÁRNÍK, Zdeněk, T. G. *Masaryk a Friedrich Naumann – dva koncepty pro Evropu*, s. 110. In: *Acta universitatis carolinae studia territorialia III*, Praha 2001, s. 93–115; JINDRA, s. 49–70; KÁRNÍK, Zdeněk, K problému střední Evropy a *Mittleuropy*, s. 242, In: *Acta universitatis carolinae – philosophica et historica 3 studia historical*, Praha 1998, s. 139–146.

německá seskupení, německé podnikatelské kruhy v Čechách. Mezi osobnostmi například český národohospodář Karel Engliš (1880–1961) a český ekonom Josef Gruber (1865–1925). Dále ekonomické sdružení *Jednota pro povzbuzení průmyslu v Čechách a Obchodní a živnostenská komora v Praze*.²⁵¹

Největším českým odpůrcem Naumanna byl český zahraniční odboj, který rázně odmítal představu o nadvládě Německa ve střední Evropě. Za nejznámějšího odpůrce z řad českého zahraničního odboje je považován Tomáš Garrigue Masaryk. Ten v reakci na Mitteleuropu vydal v únoru 1916 memorandum proti roli Německa jako hlavního středoevropského hegemonu. Jednalo se o dílo *Všeněmecká Střední Evropa nebo svobodné Čechy? (L'Europe centrale pangermanique, ou une Boheme libre?)*.²⁵²

Pokud se podíváme na kritiku celkově, tak nejvíce byly slyšet názory: německý a rakousko-uherský průmysl jsou si velice podobné a proto by mohlo jen stěží dojít ke vzájemnému doplňování se tak, jak si to Naumann představoval. Zároveň se ozývala kritika, že říšskoněmecký průmyslový potenciál má takovou převahu, která by škodila užšímu spojení. Je to myšlené tak, že by došlo k „převálcování“ jakéhokoliv průmyslu německým. Z řad českých průmyslníků se ozývaly obavy, že by

²⁵¹ KOŘALKA, Mitteleuropa Friedricha Naumanna jako plán německé hegemonie v Evropě za první světové války, s. 16.

²⁵² KOŘALKA, Mitteleuropa Friedricha Naumanna jako plán německé hegemonie v Evropě za první světové války, s. 16.

pod německou nadvládou nemohlo docházet k prosazování jejich ambiciózních plánů.²⁵³

6.3.2 Příznivci Mitteleuropy

Naumannovo dílo *Mitteleuropa* se ihned po vydání stalo v Německu senzací. Prvních pět tisíc kopií se vyprodalo téměř okamžitě. Do půl roku následovalo opětovné vydání *Mitteleuropy*, tentokrát v množství sto tisíc kusů. I tento náklad se vyprodal. Poslední edice byla vydána v říjnu 1917.²⁵⁴

Němce zaujalo, jak Naumann dokázal vnímat aktuální náladu doby. Navíc ji dokázal bravurně popsat. Obyvatelé Německa četli Naumanna z toho důvodu, že jim dokázal zdůvodnit stávající situaci a nabídnout řešení. To spočívalo v nynějším utrpení a strádání, které se v budoucnosti mělo změnit v lepší zítřky. Za utrpení a strádání považoval první světovou válku a lepší budoucností měl na mysli situaci, která měla nastat po válce. Považoval válku také za šanci pro každého jedince. Vysvětloval lidem, že ač to teď vidí jinak tak válka neumí jenom ničit, ale je to i tvůrce. Umí tvořit tím, že zbourá staré pořádky a dá prostor novým.

²⁵³ JAWORSKI, Rudolf, Friedrich Naumann a Češi, s. 201–204; KOŘALKA, Mitteleuropa Friedricha Naumanna jako plán německé hegemonie v Evropě za první světové války, s. 16.

Více o ohlasech Čechů na myšlenky Naumanna v: FRANZL, Karel, Naumannův hospodářský útvar budoucnosti, In: Česká revue 9, 1915/1916, č. 3, s. 135–144, FRANZL, Karel, Ohlas Naumannovy Střední Evropy, In: Česká revue 9, 1915/1916, č. 4, s. 193–200, FRANZL, Karel, Slované a střední Evropa, In: Česká revue 9, 1915/1916, č. 5, s. 297–304.

²⁵⁴ HEUSS, Naumann, s. 442

Z tohoto nového prostoru měly být právě možnosti k seberealizaci každého jedince.²⁵⁵

Naumannovi se dostalo silného ohlasu i z řad veřejnosti. Lidé mu za jeho knihu dokonce děkovali. Z toho důvodu, že na ně kniha působila velmi inspirativně. Děkovali mu například: rakouský generál, skupina rakouských válečných vězňů ze Sibíře, nebo německá žena v domácnosti.²⁵⁶

V českém prostředí se dostalo naumannovu dílu nejen kritiky, ale i nadšení. Mezi jeho příznivce patřili: poslanec Říšské rady Franz Jesser (1869–1954), novinář Hermann Ullmann (1884–1958) a spolupracovníci časopisu *Deutscher Arbeit*. Již před válkou měli podobný názor jako Naumann – prosazovali národnostní dohodu s Českým národem. Pro české politiky byla Mitteleuropa přijatelnější než požadavky na připojení od extrémních německých nacionalistů z Německa a Čech.²⁵⁷

Mnohým obyvatelům Čech se Naumannova představa o vybudování Střední Evropy líbila z důvodu, že autor knihy oceňoval českou kulturu a hospodářskou aktivitu. V českých zemích došlo ke srovnání Naumannovy *Mitteleuropy* s požadavky na připojení k Německu, které kladli němečtí nacionalisté v Německu a Čechách. Po zralém zvážení nakonec čeští politici dospěli k přesvědčení, že pro ně bude přijatelnější „umírněnější“ *Mitteleuropa*. Pro velký zájem o knihu se dokonce uvažovalo o překladu do češtiny. Naumann s překladem

²⁵⁵ NAUMANN, Friedrich, *Mitteleuropa*, s. 5.

²⁵⁶ Meyer, *Mitteleuropa in German thought and action*, s. 206–207.

²⁵⁷ KOŘALKA, *Mitteleuropa Friedricha Naumanna jako plán německé hegemonie v Evropě za první světové války*, s. 16.

souhlasil a kladl důraz na přesnost překladu (chtěl, aby jeho myšlenky správně vyzněly i českému čtenáři).²⁵⁸

²⁵⁸ KOŘALKA, Jiří, Mitteleuropa Friedricha Naumanna jako plán německé hegemonie v Evropě za první světové války, s. 16, JAWORSKI, Rudolf, Friedrich Naumann a Češi. s. 201–202.

7 ZÁVĚR

V předkládané diplomové práci jsou v samostatných kapitolách rozebrána a vysvětlena díla *Mittleuropa* Friedricha Naumanna a *Nová Evropa* Tomáše Garrigue Masaryka. Čtenáři je tak poskytnut přehled nejdůležitějších myšlenek, které obě díla obsahují. Vzhledem k barvitosti a zpracování těchto dvou publikací, psaní jazykem oproti dnešnímu zastaralým je extrakce užitečných informací obtížná a ucelený přehled z toho velmi užitečný. Tímto jsou tvořeny hlavní kapitoly práce.

Aby bylo možné provést rozbor a vysvětlení *Mittleuropu* a *Nové Evropy*, bylo se nutné nejprve seznámit s fakty. Vzhledem k tomu, že pojem střední Evropa popisoval v průběhu času odlišná území, zahrnoval různé politické celky nebo byl vysvětlován na základě historie a kultury pokaždé jinak, bylo nutno pochopit důvody, které k tomu vedly a dostat se až k významu tohoto označení na počátku první světové války. Jedině tak dokážeme pochopit dobu, ve které oba autoři žili a ve které tvořili, vysvětluje se tím, co že to vlastně chtěli předělávat.

Naumann a Masaryk nebyli první, kdo publikoval svoji představu Střední Evropy. Protože nezačínali od nuly, bylo třeba prozkoumat, jaká díla na stejné téma měli ve své době k dispozici. Z nich čerpali některé své myšlenky nebo je převzali. Důvod pro něco, co napsali, tak mohl být skrytý až daleko předtím v tom, čím byl ovlivněn autor předchozí koncepce. Podkladem pro Masaryka s Naumannem mohli být právě díla autorů, kterými se zabývá kapitola *Koncepce předcházející dílům Friedricha Naumanna a Tomáše Garrigua Masaryka*.

Následující odpovědi jsou na otázky, které byly předmětem zkoumání diplomové práce. Co znamenaly obě koncepce pro střední Evropu? Každá ze dvou koncepcí znamenala pro střední Evropu jiné uspořádání. Naumannova představa o Střední Evropě spočívala ve vytvoření jednotného středoevropského soustátí zvaného *Mittleuropa*,

sjednoceného pod vedením Německa. *Mitteleuropa* měla ze střední Evropy udělat celek, který by byl schopný konkurovat světovým mocnostem. Celkovou vysokou úroveň měli zajistit Němci, kteří by byli pro ostatní vzorem a ostatní by se jejich úrovni postupně dokázali vyrovnat. Jednotlivé národy by poté splynuly v jeden společný národ, původní historické rozdíly by byly vymazány. Masarykova vize spočívala ve vytvoření velkého počtu samostatných národních států, které se měly později dobrovolně sloučit ve federaci. Hranice mezi státy již neměly být definované pomocí síly, ale měly kopírovat aktuální rozmístění jednotlivých národů ve střední Evropě. Byl to protiklad dosavadní monarchie, kde byly národní zájmy potlačovány. Vlastní kultura, jazyk, historie, politika, demokracie, rovnost tyto hesla vystihují Masarykův program. Šanci měli dostat všichni stejnou, včetně Němců.

Jaký je jejich správný výklad? Obě koncepce si v době svého vzniku byly rovné a ve své době použitelné. Naumann vytvořil vizi, která se dokázala prosadit díky své kvalitě a tím, že svým obsahem přesně říkala to, co lidé v té době chtěli slyšet. Tato vize působila ve světě nadšení i strach. Spojenci z ní měli strach, museli nějak reagovat a pomyslně odpověděli *Novou Evropou*. Toto dílo byl však spíše narychlo sepsaný plán. Každý z autorů logicky prosazoval zájmy svého národa. U Masaryka se navíc hodně projevovalo jeho vyznávání humanitních ideálů.

Proč jsou označovány za své protiklady, když jsou si v některých bodech podobné nebo dokonce stejné? Na tuto otázku odpovídá kapitola *Srovnání koncepcí Střední Evropy*. Srovnání je postaveno na základě, který tvoří předcházející kapitoly, rozebírající obě díla. Protože při srovnání bylo nalezeno více protikladů než shodných bodů, potvrzuje se to, že jsou si díla více protikladem. I historická fakta tomuto přímo nahrávají, protože Masarykova kniha vznikla až po Naumannově *Mitteleuropě* a měla na ni reagovat. Masaryk jí znal, a proto mohl s konkrétními body přímo nesouhlasit. Dva roky uběhly mezi vydáním

jejich děl. Ve válce ale čas plyne mnohem rychleji než v době míru, takže oba popisovali něco trochu jiného. Do jejich tvorby se promítaly jiné ideály, které oba vyznávali, je to rovněž podstatný důvod pro neshody.

Jaké jsou mezi nimi hlavní rozdíly? Nejpodstatnější rozdíly mezi díly jsou v tom, že Masaryk chtěl do Evropy přinést nový systém demokratických národních států, zatímco Naumann pouze upravil stávající systém, ve kterém dále pokračoval. Masaryk dával větší šanci na změnu a snad i to, že byl Čech a vyznával téměř stejné ideály, jako Spojenci působilo věrohodněji. Z pera Němce bylo těžší uvěřit tomu, že bude něco jinak, protože ve stávající monarchii se přece mluvilo německy. Že by se mělo zase mluvit německy, ale všechno bude jinak?

Proč byla přijata koncepce Tomáše Garrigua Masaryka a zatracena myšlenka Friedricha Naumanna? *Mitteleuropa* byla tak kvalitní, že ji Spojenci vnímali naprosto vážně, jako německý válečný plán. Protože Spojenci ve válce zvítězili, byla nakonec přijata Masarykova koncepce, která kladla důraz na demokracii. Spojenci by přece nezavedli něco, co by jim nevyhovovalo a z čeho by měli strach. Naumannova koncepce neměla kvůli porážce Německa v první světové válce naprosto žádnou šanci. Spojenci se ale od té doby velmi obávali pojmu *Mitteleuropa*, protože měli strach z nadřazenosti německého národa a toho, jestli to Němci nezkusí znovu, když měli na počátku války takový úspěch. Z předtím nevýrazného německého národa se totiž během velmi krátké doby stal výrazný celek, který měl takovou sílu, že mohl spojence ohrožit. Jakákoliv myšlenka, která by mohla Němce nabádat k výbojně politice, byla potencionálně nebezpečná.

Proč byli Slované ochotni akceptovat spíše koncepci T. G. Masaryka? Pojem *Mitteleuropa* koncentrovaný kolem velkého a dynamického Německa byl v německém prostředí v 19. století velmi frekventovaný. Oproti tomu český národ na něj nahlížel s nevolí, protože se jim jevil jako

pokus o partnerství, v němž by museli nést veškeré ztráty, a zároveň by neměli žádný podíl na zisku.²⁵⁹ Dalo by se říci, že od sklonku 19. století působil na český národ tento druh představ jako noční můra pro jejich těžce se rodící a prosazující se politiku. Zároveň se obávali, že by mohlo dojít k ohrožení českého národa a jeho vzestupu, který se začal v 19. století prosazovat.²⁶⁰

Slovanům vytvořené uspořádání po první světové válce vyhovovalo. Konečně se osamostatnili. Nebyli závislí na jiném národu, který by jim určoval, co a jak mají dělat. Masaryk byl českým zástupcem a prosazoval slovanské potřeby ve světě. Jeho vize byla pro Slovany jasně pochopitelná. Viděli v ní konkrétní program bez skrytých záměrů a větší účast na politice, o kterou se snažili od 19. století.

Pokud se pokusím celou tuto rozsáhlou práci shrnout, tak dojdeme k následujícímu. Nejprve zjistíme, že celé téma podléhá vymezení střední Evropy. Tehdejší vymezení neodpovídá dnešnímu. Dříve bylo pod pojmem střední Evropa vnímáno mnohem větší území, nebo znamenalo ohraničení jiných politických útvarů než dnes. Protože v 19. století byla situace v Evropě vysoce nestabilní, zabývali se různí autoři tím, jak jinak by mohla Evropa vypadat, cílem jejich vize byla stabilní situace. V popisovaném období 19. až 20. století si Němci uvědomili, že jsou natolik silní na to, aby mohli začít Evropu přetvářet k obrazu svému. Německo přímo toužilo po větším prostoru pro svůj rozmach, nutně ho potřebovalo. Německé možnosti viděl i Friedrich Naumann. Když Němci začali konat, tak se stalo něco, co nikdo nečekal. Válka se doslova zvrhla ve světovou válku. Vydání Naumannova díla v této době bylo tzv.

²⁵⁹ Tzv. „*societas leonina*.“

²⁶⁰ KŘEN, Jan, *Historik v pohybu*, Praha 2013, s. 99 –100.

„uhození hřebíčku na hlavičku,“ těžká doba a vize s dobrým koncem. Spojenci, kteří s Německem soupeřili o nadvládu v Evropě a ve světě bojovali nejen na frontách, ale i na filozofické úrovni. Zde přichází do hry Masarykova vize. Plánuje Evropu jinak než Němci, odráží spojenecké názory a plány. Když bylo Německo poraženo, tak byla Evropa jako „čisté plátno“ pro Masarykův obraz (viz. příloha č. 5). Celé válečné dění lidé v Čechách v té době pozorovali ze strategicky nejcennějšího území Evropy.

Proč se dnes hovoří o Masarykovy a Naumannovy? K prosazení se jim pomohla doba – byla první světová válka. Tuto „výhodu“ předchozí autoři neměli. Najednou byla chuť, potřeba a hlavně šance zaběhlé věci měnit. Lidé se o dění zajímali, protože se jich přímo týkalo.

Oba dva autoři měli jiný pohled na věc, stáli na opačných stranách. Obě dvě koncepce byli inteligentní a promyšlené. V té době byly koncepce protichůdné, mohla se uplatnit jen jedna, válka rozhodla pro tu Masarykovu. Pokud by válka dopadla jinak, dostala by Naumannova koncepce šanci prosadit se mezi ostatními německými představami o uspořádání střední Evropy.²⁶¹

Oba autoři ve svých koncepcích z dnešního pohledu přeháněli. Ve svých vizích se dostali až ke sjednocení celého světa. Tato představa z dnešního pohledu nedává smysl. Je na tom vidět, že byli plní ideálů, válka je nezasáhla tak přímo, jako bojovníky na frontě.

²⁶¹ V úvahu by přicházely například koncepce Theobalda Bethmann-Hollwega (1856–1921) a Gustava Stresemanna (1878–1929). Více informací: GONĚC, s. 86.

8 SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY A PRAMENŮ

8.1 Prameny

- FRANTZ, Constantin, *Das neue Deutschland beleuchtet in Briefen an einen preussischen Staatsmann*, Leipzig 1871.
- FRANTZ, Constantin, *Der Föderalismus als das leitende Prinzip für die soziale, staatliche und internationale Organisation: unter besonderer Bezugnahme auf Deutschland*, Mainz, 1879.
- HAVEL, Václav, *Moc bezmocných a jiné eseje*, [online]. [cit. 2014-04-14] Dostupné z WWW:
<http://vaclavhavel.cz/showtrans.php?cat=eseje&val=2_eseje.html&typ=HTML>.
- KUNDERA, Milan, *Un Occident kidnappé ou la Tragédie de l'Europe centrale*, In: *Dans Le Débat*, 1983, 5, s. 3–23.
- KUNDERA, Milan, *The Stolen West or The Tragedy of Central Europe*, In: *New York Review of Books* 31, 1984, 7, s. 33–38.
- KUNDERA, Milan, *Únos Západu*. In: CABADA, Ladislav, HAVELKA, Miloš, *Západní, východní a střední Evropa jako kulturní a politické pojmy*, Plzeň, 2000, s. 102–115.
- KONRÁD, György, *Antipolitik: Mitteleuropäische Meditationen*, Frankfurt am Main 1985.
- LIST, Friedrich, *Die politisch-ökonomische Nationaleinheit der Deutschen*, Stuttgart/Tübingen 1841.

- MASARYK, Tomáš Garrigue, *Nová Evropa: Stanovisko slovanské*, Praha 1920.
- MASARYK, Tomáš Garrigue, *Nová Evropa: Stanovisko slovanské*, Brno 1994.
- MASARYK, Tomáš Garrigue, *Problém malých národů v evropské krizi*, Praha 1926.
- MASARYK, Tomáš Garrigue, *Sebevražda hromadným jevem společenským moderní osvěty*, Praha 1926.
- MASARYK, Tomáš Garrigue, *Světová revoluce za války a ve válce 1914 – 1918*, Praha 1925.
- MICHNIK, Adam, *Letters from Prison and Other Essays*, Berkeley 1986.
- NAUMANN, Friedrich, *Central Europe*, New York 1917.
- NAUMANN, Friedrich, *Mitteleuropa*, Berlin 1915.
- NAUMANN, Friedrich, *Werke*, sv. 4, Köln 1964. s. 481.
- PALACKÝ, František, *Idea státu rakouského*, Praha 1907.

8.2 Literatura

- ASH, Timothy Garton, *Středoevropan volbou*, Praha 1992.
- BEDNÁŘ, Miloslav, *Aktuální význam Masarykova filosofického a politického přínosu k myšlence evropské integrace*. In: BEDNÁŘ, Miloslav, *Spory o dějiny II: Struggles for history*. Sborník kritických textů, Praha 1999, s. 11–17.

- BERMANN, Russell, *Modern culture and critical theory: art, politics, and the legacy of the Frankfurt School*, Madison 1989.
- BRECHTEFELD, Jörg, *Mitteleuropa and German politics: 1848 to the present*, New York 1996.
- BUSEK, Erhard, *Střední Evropa – co je to?*. In: TRÁVNÍČEK, Jiří (ed.), *V kleštích dějin. Střední Evropa jako pojem a problém*, Brno 2009, s. 31–46.
- CABADA, Ladislav, KUBÁT, Michal, *Úvod do studia politické vědy*, Praha 2002.
- ČECHURA, Jaroslav, *České země v letech 1526–1583: první Habsburkové na českém trůně I.*, Praha, 2008.
- DAVIES, Norman, *Evropa dějiny jednoho kontinentu*, Praha 2005.
- DAVIES, Norman, MOORHAISE, Roger, *Návraty střední Evropy*. In: TRÁVNÍČEK, Jiří (ed.), *V kleštích dějin. Střední Evropa jako pojem a problém*, Brno 2009, s. 100–111.
- DOERING-MANTEUFFEL, Anselm, *Die deutsche Frage und das europäische Staatensystem 1815–1871*, München 1993.
- FEJTÖ, Francois, *Rekviem za mrtvou říši: O zkáze Rakouska-Uherska*, Praha, 1998.
- FRANZL, Karel, *Naumannův hospodářský útvar budoucnosti*, In: *Česká revue* 9, 1915/1916, 3, s. 135–144.
- FRANZL, Karel, *Ohlas Naumannovy Střední Evropy*, In: *Česká revue* 9, 1915/1916, 4, s. 193–200.

- FRANZL, Karel, *Slované a střední Evropa*, In: Česká revue 9, 1915/1916, 5, s. 297–304.
- GERHARDT, Sebastian, *Východostřední Evropa – Centrální Evropa – Střední Evropa. Přiblížení pojmů a pokus o objasnění jejich obsahu*. In: Střední Evropa. Revue pro středoevropskou kulturu a politiku 21, 2008, 131, s. 37–48.
- GONĚC, Vladimír, *Evropská idea: idea mírové, kooperující a sjednocující se Evropy I. (do roku 1938)*, Brno 2007.
- HALECKI, Oskar, *Borderlands of western civilization: a history of East Central Europe*, New York 1952.
- HÁLEK, Jan, *Otázka reformy Německého spolku (1859–1863)*. In: Historický obzor. Časopis pro výuku dějepisu a popularizaci historie. Praha 11, č. 7–8, 2000, s. 155–160.
- HÁLEK, Jan, *Rakouská diplomacie 1848–1852: zahraniční politika Felixe knížete Schwarzenberga*, Praha 2011.
- HAYEK, August Friedrich, *Cesta do otroctví*, Brno 2004.
- HAYES, Bascom Barry, *Bismarck and Mitteleuropa*, Fairleigh Dickinson University Press 1994.
- HEUSS, Theodor, *Friedrich Naumann, Der Mann, das Werk, die Zeit*, Berlin 1937.
- HLAVAČKA, Milan, PEČENKA, Marek, *Trojspolek: Německá, rakousko-uherská a italská zahraniční politika před první světovou válkou*, Praha 1999.

- HLOUŠEK, Vít, *Tomáš Garrigue Masaryk a Konrad Adenauer: Dvě koncepce evropského sjednocování*. In: *Střední Evropa. Revue pro středoevropskou kulturu a politiku* 15, 1999, 87, s. 21–36.
- HNÍZDO, Bořek, *Geopolitická pojetí střední Evropy*. In: CABADA, Ladislav a kol. (ed.), *Perspektivy regionu střední Evropy*, Západočeská univerzita v Plzni 2002. s. 35–48.
- HOFFMAN, Eva, *Letters from Prison and Other Essays by Adam Michnik*. In: *The Polish Review* 33, 1988, 3, s. 355–357.
- HOUŽVIČKA, Václav, *Mitteleuropa – vize dominujícího Německa*. In: NEUDORFLOVÁ-LACHMANOVÁ, Marie, BROKLOVÁ Eva, *Spory o dějiny IV = Disputes over History. Sborník kritických textů*, Praha 2003, s. 84–98
- HONZÁK, František, PEČENKA, Marek, VLČKOVÁ, Jitka, *Evropa v proměnách staletí*, Praha 2001.
- CHALOUPECKÝ, VÁCLAV, *František Palacký*, Praha 1912.
- CHYSKÝ, Václav, *Po stopách konceptů střední Evropy 19. a počátku 20. století se zaměřením na „Mitteleuropu“ Friedricha Naumanna*. In: *Střední Evropa: revue pro středoevropskou kulturu a politiku* 25, 2012, 136, s. 116–163.
- JAWORSKI, Rudolf, *Friedrich Naumann a Češi*. In: MOMMSEN, Hans, KOVÁČ, Dušan, MALÍŘ, Jiří, MARKOVÁ, Michaela, *První světová válka a vztahy mezi Čechy, Slováky a Němci*, Brno 2000, s. 195–206.
- JAWORSKI, Rudolf, *Tomáš G. Masaryk versus Friedrich Naumann. Zwei Europavisionen im Erstem Weltkrieg*. In: POUSTA, Zdeněk, SEIFTER, Pavel, PEŠEK, Jiří (ed.), *Occursus - Setkání -*

Begegnung: sborník ku poctě 65. narozenin prof. dr. Jana Křena, Praha 1996 s. 123–134.

- JINDRA, Zdeněk, *Bohumír Šmeral a Friedrich Naumann. Důvěrné vztahy sociálně demokratického předáka s projektantem německého integračního cíle Mitteleuropa v prvním válečném roce 1914/15*. In: ŠTEMBERK, Jan, MANOVÁ, Miroslava kolektiv (ed.), *Historie a cestovní ruch: perspektivní a podnětné spojení*. Pocta profesoru Vratislavu Čapkovi k 85. narozeninám, Praha 2008 s. 49–70.
- JINDRA, Zdeněk, *První světová válka*, Praha 1984.
- KÁRNÍK, Zdeněk, *Socialisté na rozcestí: Habsburk, Masaryk či Šmeral*, Praha 1996.
- KÁRNÍK, Zdeněk, T. G. *Masaryk a Friedrich Naumann – dva koncepty pro Evropu*, In: Acta universitatis carolinae studia territorialia III, Praha 2001, s. 93–115.
- KÁRNÍK, Zdeněk, *K problému střední Evropy a Mitteleuropy*. In: Pocta profesoru Zdeňku Jindrovi. K sedmdesátým narozeninám, Praha 2003 s. 239–246.
- KLIMEK, Antonín, *Jak se dělal mír roku 1919*, Praha 1989.
- KLIMKO, Jozef, *Politické a právní dejiny hraníc predmníchovskej republiky (1918–1938)*, Bratislava 1986.
- KOŘALKA, JIŘÍ, *František Palacký*, Praha 1998.
- KOŘALKA, Jiří, *Mitteleuropa Friedricha Naumanna jako plán německé hegemonie v Evropě za první světové války*. In: Dějiny a současnost 25, 2003, 1, s. 12–16.

- KOSÍK, Karel, *Století Markéty Samsové*, Praha 1993.
- KRÁL, Václav, *Fyzická geografie Evropy*, Praha 1999.
- KREJČÍ, Oskar, *Český národní zájem a geopolitika*, Praha 1993.
- KREJČÍ, Oskar, *Geopolitika střeoevropského prostoru: pohled z Prahy do Bratislavy*, Praha 2010.
- KROPÁČEK, Jiří, „Střední Evropa“ u T. G. Masaryka a jiných státníků a politiků za první světové války, In: PRAŽÁK, Richard. T. G. Masaryk a střední Evropa. Brno: Masarykova univerzita v Brně – Filozofická fakulta, 1994
- KŘEN, Jan, *Dvě století střední Evropy*, Praha 2005.
- KŘEN, Jan, *František Palacký, Valašské Meziříčí 1898*.
- KŘEN, Jan, *Historik v pohybu*, Praha 2013.
- KŘEN, Jan, *Konfliktní společenství: Češi a Němci 1780 - 1918*, Praha 2013.
- KŘIVSKÝ, Petr, SKŘIVAN, Aleš, *Století odchází. Světla a stíny "belle époque"*, Praha 2004.
- KŘÍŽEK, Jaroslav, *První světová válka*, Praha 1968.
- KŘÍŽEK, Jurij, *Česká buržoasní politika a "česká otázka" v letech 1900 - 1914*. In: *Československý časopis historický* 6, 1958, 4, s. 621 - 661.
- KUPKA, Martin, *Moderní geopolitické teorie v USA*, In: *Mezinárodní vztahy* 2, 2001, 36, s. 83–97.

- MEYER, Henry Cord, *German Economic Relations with Southeastern Europe, 1870–1914*. In: *The American Historical Review* 57, 1951, 1, s. 77–90.
- MEYER, Henry Cord, *Mitteleuropa in German thought and action 1815–1945*, The Hague 1955.
- MEZIHORÁK, František, SKOUPÁ, Dana, *Malá encyklopedie velkých Evropanů*, Olomouc 1995.
- *Naše doba – revue pro vědu, umění a život sociální* 23, 1916. s. 454–455.
- *Neue deutsche Biographie - svazek 5*, Berlin 1961.
- *Neue deutsche Biographie - svazek 18*, Berlin 1997.
- OPAT, Jaroslav, *Masarykiana a jiné studie II.*, Praha 2006.
- OPAT, Jaroslav, *Masarykovo evropanství jako pojem a politický program*. In: SYLLABA, Theodor, KLÍMA, Zdeněk (ed.), *Masaryk a myšlenka evropské jednoty: Sborník příspěvků konference konané ve dnech 13. a 14. června 1991 na Univerzitě Karlově v Praze*, Praha 1992, s. 30–39.
- *Österreichisches Biographisches Lexikon: 1815-1950 – svazek 12*, Wien RIEGER, BOHUŠ, Františka Palackého spisy drobné, Praha 1898.
- OUTRATA, Vladimír, *Dokumenty ke studiu Mezinárodního práva a politiky 1*, Praha 1963.
- PICK, Otto, *Masaryk a nová Evropa - současné problémy a staré ideje*. In: SYLLABA, Theodor, KLÍMA, Zdeněk (ed.), *Masaryk a*

myšlenka evropské jednoty: Sborník příspěvků konference konané ve dnech 13. a 14. června 1991 na Univerzitě Karlově v Praze, Praha 1992 s. 60–66.

- PICHlíK, Karel, *Zahraniční odboj 1914/1918 bez legend*, Praha, 1968.
- POSPÍŠIL, Ivo, *Střední Evropa a Slované. (Problémy a osobnosti)*, Brno 2006.
- PROKŠ, Petr, Česká otázka na počátku Velké války (1914–1915/16). In: *Psáno do oblak. Sborník k nedožitým sedmdesátinám prof. Jana Kuklíka*, Praha 2011 s. 13–24.
- REGNER, Václav, URBAN, Josef, POTOČNÝ, Miroslav, *Slovník mezinárodního práva a politiky*, Praha 1988.
- RICHTER, Karel, *Třeba i železem a krví: prusko-rakouské války 1740–1866*, Praha 2007.
- ŘEZNÍČEK, VÁCLAV, *František Palacký: jeho životní působení a význam*, Praha 1910.
- SOBĚHART, Radek, *Komparace Radowitzovy a Bismarckovy koncepce sjednocení Německa*. In: *Královéhradecko historický sborník pro poučenou veřejnost. Sborník referátů a příspěvků z konference Rok 1866 a česká společnost. Středoevropské, národní a regionální souvislosti pořádané... ke 140. výročí prusko-rakouské války roku 1866 ve dnech 26.-27. dubna 2006 v Muzeu východních Čech v Hradci Králové, Hradec Králové 2006, s. 39–66.*
- SOUBIGOU, Alain, *Tomáš Garrigue Masaryk*, Praha 2004.

- STOLBERG-WERMIGERODE, Otto zu, *Neue deutsche Biographie* – svazek 24, Berlin 2010.
- SYLLABA, Theodor, *T. G. Masaryk o demokratické budoucnosti Evropy*. In: SYLLABA, Theodor, KLÍMA, Zdeněk (ed.), *Masaryk a myšlenka evropské jednoty: Sborník příspěvků konference konané ve dnech 13. a 14. června 1991 na Univerzitě Karlově v Praze*, Praha 1992, s. 8–16.
- ŠOLLE, Zdeněk, *Masarykova cesta k Nové Evropě*. In: SYLLABA, Theodor, KLÍMA, Zdeněk (ed.), *Masaryk a myšlenka evropské jednoty: Sborník příspěvků konference konané ve dnech 13. a 14. června 1991 na Univerzitě Karlově v Praze*, Praha 1992, s. 40–59.
- TOBOLKA, ZDENĚK VÁCLAV, *František Palacký jako politik a historik*, Praha 1898.
- TRÁVNÍČEK, Jiří, *Zrození střední Evropy z ducha* In: TRÁVNÍČEK, Jiří, *V kleštích dějin*, In: TRÁVNÍČEK, Jiří (ed.), *V kleštích dějin. Střední Evropa jako pojem a problém*, Brno 2009, s. 243–304.
- URBAN, Otto, *Česká společnost 1848–1918*, Praha 1982.
- URBAN, Otto, *Evropanství a střední Evropa v historické retrospektivě*. In: *Historický obzor* 5, 1994, 10, s. 227–231.
- VEBER, Václav, *Dějiny sjednocené Evropy. Od antických počátků do současnosti*, Praha 2009.
- VEBER, Václav, *Slovanská myšlenka včera a dnes*. In: VEBER, Václav, *150 let Slovanského sjezdu (1848): historie a současnost*, Praha 2000, s. 4–16.

- VESELÝ, Zdeněk, *Československá zahraniční politika 1914–1945*, Praha, 2001.
- VESELÝ, Zdeněk, *Světová politika 20. století v dokumentech (1900–1945)*, Praha 2001.
- WANDYDZ, Piotr, Stefan, *Střední Evropa v dějinách od středověku do současnosti. Cena svobody*, Praha 1998.
- WESSEL, Schulze Martin, *Střed je na Západě. Střední Evropa v české diskusi osmdesátých let*. In: Evropa očima Čechů. Sborník ze symposia konaného v Centru Franze Kafky ve dnech 22. - 23. října 1996, Praha, 1997, s. 73–93.
- WITTE, Barthold, *Friedrich Naumann a budoucnost liberálů*. In: Friedrich Naumann příspěvky k pochopení osobnosti a díla, Praha 1996, s. 8–22.

8.3 Internetové zdroje

- Felix kníže Schwarzenberg. JANÁS, Robert [online]. [cit. 2014-04-14] Dostupné z WWW: [〈https://www.mzv.cz/jnp/cz/o_ministerstvu/historie_a_osobnosti_ceske_diplomacie/ministri_a_ministerstvo_v_historii/felix_knize_schwarzenberg.html〉](https://www.mzv.cz/jnp/cz/o_ministerstvu/historie_a_osobnosti_ceske_diplomacie/ministri_a_ministerstvo_v_historii/felix_knize_schwarzenberg.html).
- Felix Schwarzenberg – energický premiér. JUŘÍK, Pavel [online]. [cit. 2014-04-14] Dostupné z WWW: [〈http://www.hss.barok.org/text-clanku.php?t=711&c=36#top〉](http://www.hss.barok.org/text-clanku.php?t=711&c=36#top).
- [online][cit. 2014-04-13] Dostupný z WWW: [〈http://www.phil.muni.cz/fil/scf/komplet/palac.html〉](http://www.phil.muni.cz/fil/scf/komplet/palac.html).

- [online][cit. 2014-04-13] Dostupný z WWW: [⟨http://www.museumderdinge.de/werkbund_archiv/protagonisten/friedrich_naumann.php⟩](http://www.museumderdinge.de/werkbund_archiv/protagonisten/friedrich_naumann.php).
- [online][cit. 2014-04-13] Dostupný z WWW: [⟨http://www.muzeumtgm.cz/cz/osobnosti/Podrobny-zivotopis⟩](http://www.muzeumtgm.cz/cz/osobnosti/Podrobny-zivotopis).
- [online][cit. 2014-04-13] Dostupný z WWW: [⟨http://www.zasvobodu.cz/narodni-osvobozeni/⟩](http://www.zasvobodu.cz/narodni-osvobozeni/).
- [online][cit. 2014-04-13] Dostupný z WWW: [⟨http://www.kpv-praha15.wz.cz/kpv_zpravodaj_clanek231.html⟩](http://www.kpv-praha15.wz.cz/kpv_zpravodaj_clanek231.html).
- [online][cit. 2014-04-13] Dostupný z WWW: [⟨http://commons.wikimedia.org/wiki/File:Grossgliederung_Europas.png⟩](http://commons.wikimedia.org/wiki/File:Grossgliederung_Europas.png).
- [online][cit. 2014-04-13] Dostupný z WWW: [⟨http://www.ucebnice-dejepis.ic.cz/1601-vyvoj-po-roce-1945-povalecne-rozdeleni-sveta.php⟩](http://www.ucebnice-dejepis.ic.cz/1601-vyvoj-po-roce-1945-povalecne-rozdeleni-sveta.php).
- “Mittelafrika”: The German Dream of an African Empire 1884-1918. PELIZZA, Simone, [online].[cit. 2014-03-28] [⟨http://perspectivesonafrica.wordpress.com/2011/07/16/%E2%80%99Cmittelafrika%E2%80%9D-the-german-dream-of-an-african-empire-1884-1918/⟩](http://perspectivesonafrica.wordpress.com/2011/07/16/%E2%80%99Cmittelafrika%E2%80%9D-the-german-dream-of-an-african-empire-1884-1918/).
- Idea Mitteleuropy. GRÖGER, Franz Chocholatý, [online].[cit. 2014-01-28] [⟨http://deliandiver.org/2010/09/idea-mitteleuropy.html⟩](http://deliandiver.org/2010/09/idea-mitteleuropy.html).

- [online][cit. 2014-03-26] Dostupný z WWW: http://www.az-encyklopedie.info/k/30755_Kan%C3%B3nenfutrl/.
- Poselství lidem a národům střední Evropy. KUEHNELT-LEDDIHN, Erik [online].[cit. 2014-03-28] Dostupný z WWW: <http://www.cs-magazin.com/index.php?a=a2003081022>.
- [online][cit. 2014-03-31] Dostupný z WWW: <http://vvp.avu.cz/bibliobaze/search/detail-22564>.
- Střední Evropa a její alternativy. KŘEN, Jan [online].[cit. 2014-03-31] Dostupný z WWW: http://ims.fsv.cuni.cz/IMSFSV-213-version1120318_Stredni_Evropa_a_jeji_alternativy_kren.pdf.
- Politics, Antipolitics, and Czechs in Central Europe: The Idea of “Visegrád Cooperation” and Its Reflection in Czech Politics in the 1990s. KOPECEK, Michal, [online].[cit. 2014-03-31] Dostupný z WWW: <http://www.iwm.at/publ-jvc/jc-12-01.pdf>.
- Dubisko neodcházej, potřebujeme se tě bát. NOVOTNÁ, Andrea [online].[cit. 2014-03-31] Dostupný z WWW: <http://www.novyprostor.cz/clanky/368/dubisko-neodchazej-potrebujeme-se-te-bat.html>.
- [online][cit. 2014-04-13] Dostupný z WWW: <http://www.konradgyorgy.hu/eletrajz.php>.
- Václav Havel – životopis [online][cit. 2014-04-03] Dostupný z WWW: <http://www.vaclavhavel.cz/index.php?sec=1&id=1>.

9 RESUMÉ

9.1 Resumé

Cílem předkládané diplomové práce je popis a porovnání dvou nejznámějších koncepcí zabývajících se střední Evropou, které vznikly v průběhu první světové války. Jsou to *Mitteleuropa* Friedricha Naumanna a *Nová Evropa* Tomáše Garrigua Masaryka. Tyto dvě koncepce jsou podrobně rozebrány a porovnány.

Srovnání těchto dvou koncepcí předchází nezbytné vymezení středoevropského prostoru v úvodní kapitole. Následně se zabývám významnými předcházejícími koncepcemi střední Evropy. Na základě toho je možné porozumět dílům Tomáše Garrigua Masaryka a Friedricha Naumanna. Dále jsou podrobně rozebrány díla *Mitteleuropa* a *Nová Evropa*. Po jejich rozboru je provedené srovnání obou děl.

Výsledek porovnání je výpis shodných a rozdílných názorů obou autorů včetně jejich vysvětlení. Na základě tohoto porovnání můžeme tvrdit, že díla jsou svými protiklady.

Ucelené přehledy na zvolené téma nejsou k dispozici. Informace vztahující se k tomuto tématu jsou rozprostřeny v širokém spektru literatury. Tato práce přináší všechny potřebné podklady včetně vzájemného porovnání. Přínosem je to, že je téma podáno jako celek, včetně všech potřebných informací.

Klíčová slova: Friedrich Naumann, Tomáš Garrigue Masaryk, *Mitteleuropa*, *Nová Evropa*, střední Evropa, koncepce Střední Evropy

9.2 Abstract

The main objective of this master thesis is description and comparison of two most known conceptions of middle Europe, which were written during first world war – *Mitteuropa* written by Friedrich Naumann and *The new Europe* written by Tomáš Garrigue Masaryk. These two conceptions are analysed and then compared.

Demarcation of middle european area is necessary step before comparing of this two conceptions. This is in the first chapter. Next chapter deals with significant conceptions of middle Europe, which precede conceptions of Masaryk and Naumann. After this it is possible to understand to conceptions of Naumann and Masaryk. Then, *Mitteuropa* and *The new Europe* are analysed. After analysis follows comparison of these writings.

Results of comparison are list of same opinions and list of opposite opinions of both writers, including explanation of their opinions. According to this comparison we can say, that both conceptions are opposites .

Global summary about this topic is not available. Information about this topic are spread in wide spectrum of literature. This master thesis brings all important bases including comparison of both writings. The value of this master thesis is, that the topic is served as one big part including all important information.

Keywords: Friedrich Naumann, Tomáš Garrigue Masaryk, *Mitteuropa*, *The new Europe*, *Nová Evropa*, middle Europe, conceptions of middle Europe

10 PŘÍLOHY

10.1 Mapa Střední Evropy

[online][cit. 2014-01-31] Dostupný z WWW:

⟨http://commons.wikimedia.org/wiki/File:Grossgliederung_Europas.png⟩.

10.2 Rozdělení Evropy po roce 1945

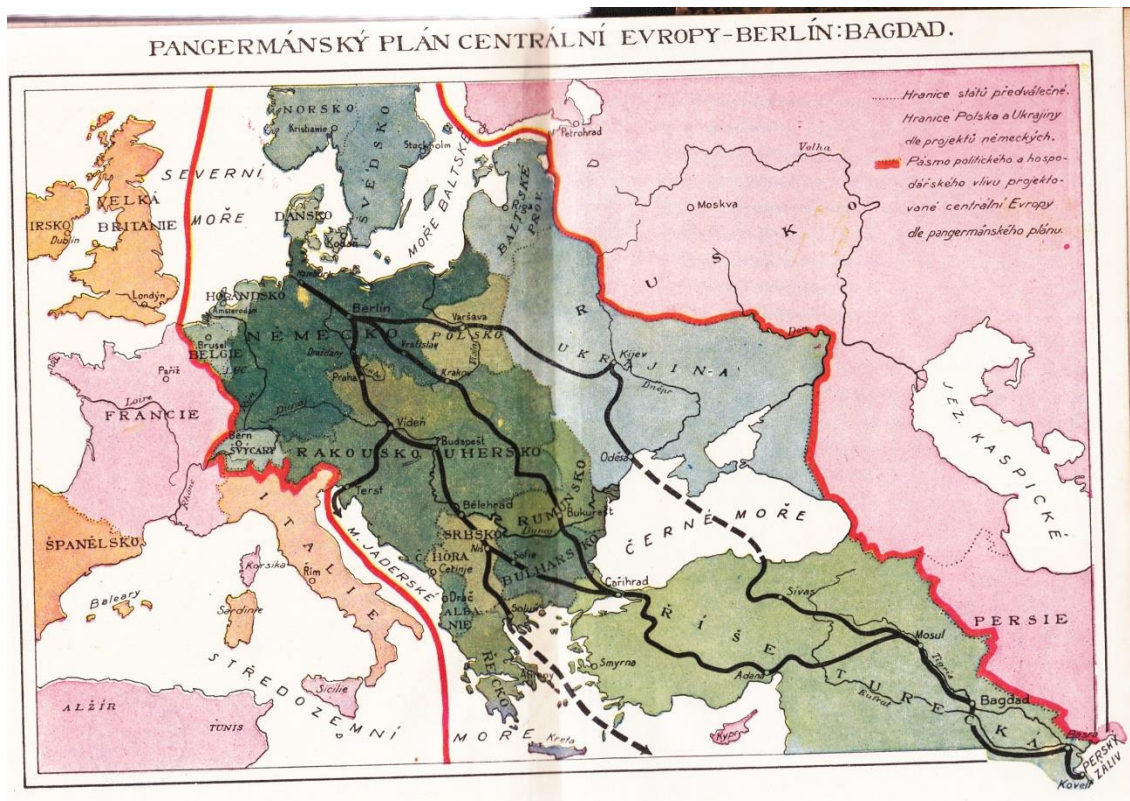
[online][cit. 2014-01-31] Dostupný z WWW: <http://www.ucebnice-dejepisu.ic.cz/1601-vyvoj-po-roce-1945-povalecne-rozdeleni-sveta.php>.

10.3 Národy v Evropě

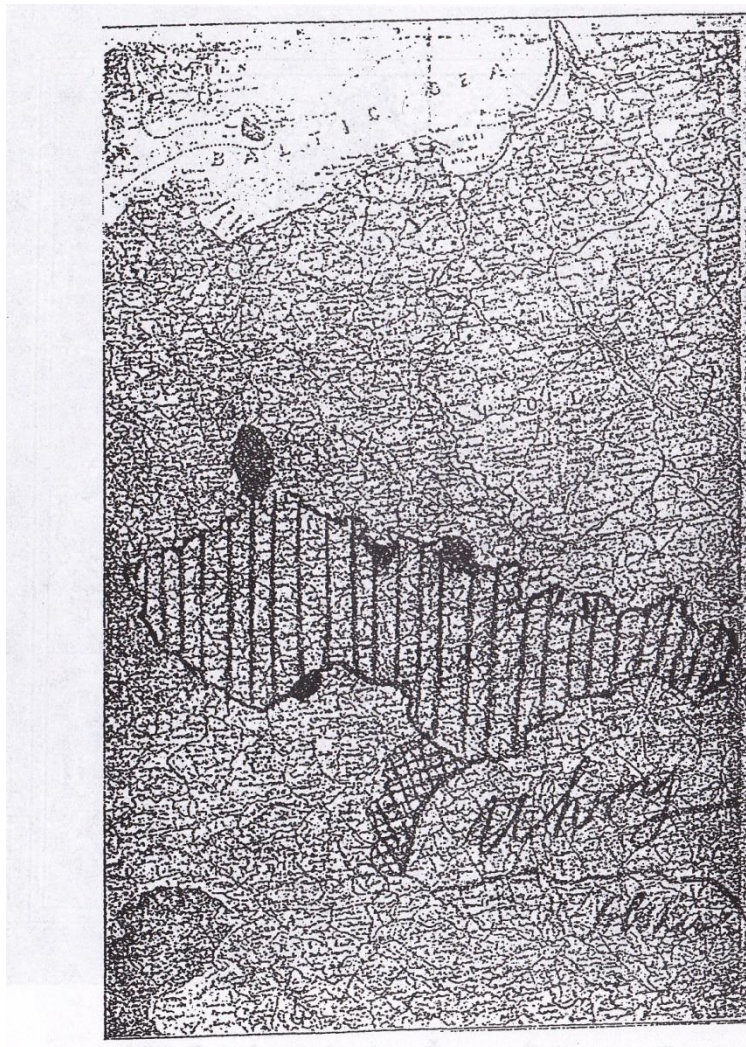
MASARYK, Tomáš Garrigue, *Nová Evropa: Stanovisko slovanské*, Praha 1920.

10.4 Pangermánský plán centrální Evropy – Berlín: Bagdád

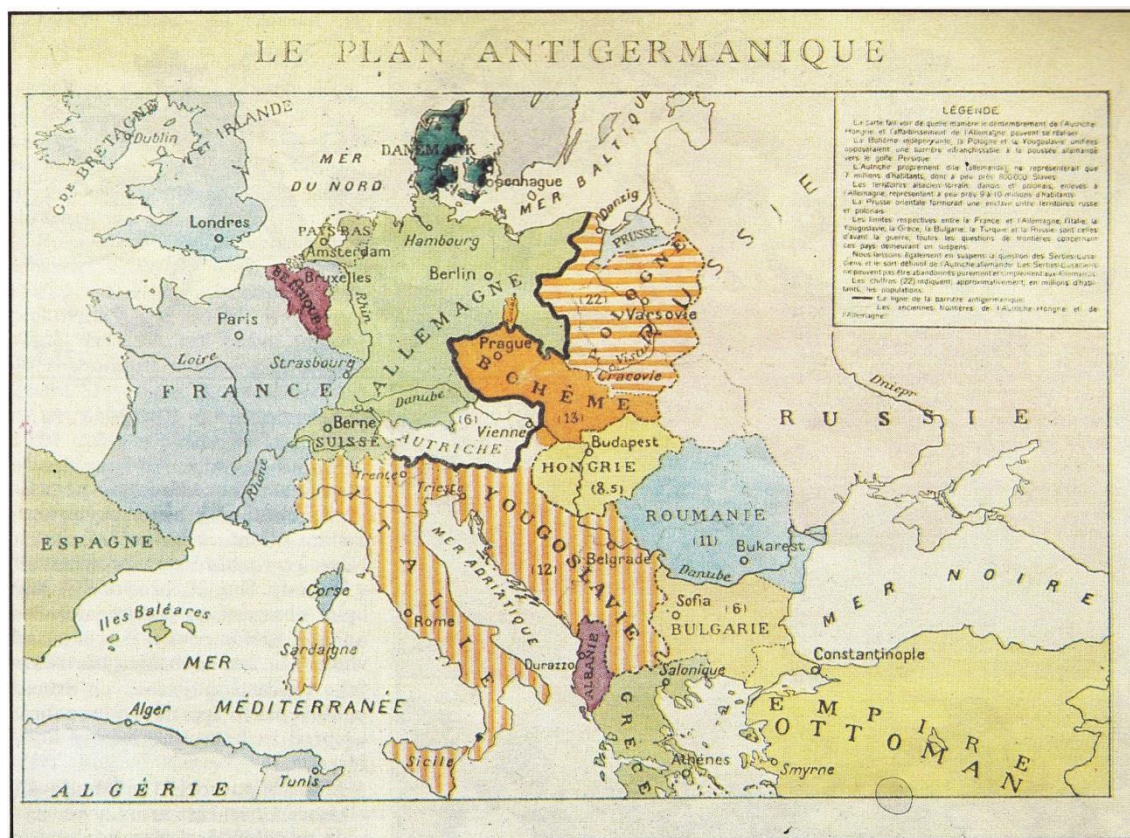
MASARYK, Tomáš Garrigue, *Nová Evropa: Stanovisko slovanské*, Praha 1920.

10.5 Náčrt budúciho Československa T. G. Masaryka z roku 1915

KLIMKO, J., Politické a právne dejiny hraníc predmníchovskej republiky (1918 – 1938), Bratislava 1986, s. 146.

10.6 Evropa podle „Proti germánského plánu“ (propagační materiál Československé národní rady z roku 1916)

KLIMEK, A. Jak se dělal mír roku 1919, Praha 1989, s. 11.